

OKTATÁSI
HIVATAL

5

Latin örökségünk

tankönyv

LATIN ÖRÖKSÉGÜNK

Tankönyv

a középiskolák számára

5.

A kiadvány 2021. 08. 02-án tankönyvi engedélyt kapott a TKV/3040-7/2021. számú határozattal.

A kiadvány megfelel az 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI-rendelet 5. sz. melléklet, 5.2.10.: Kerettanterv a gimnáziumok 5–12. évfolyama számára előírásainak.

A kiadvány megfelel a NAT előírásainak.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértők:
Medvéne Urbán Terézia

Szerző: Koós Levente

Lektor: Ullrich Balázs

Szerkesztő: Velkey György László

Fedélterv: Slezák Ilona tervei alapján Bánáti János

Illusztráció: Lanczinger Mátyás, Ritter Ottó

A borítón szereplő kép: Római kori bronz dombormű töredéke tógát viselő férfialakokkal, 50-70 körül (J. Paul Getty Museum, Los Angeles)

© Oktatási Hivatal, 2020

ISBN 978-963-19-8172-8

Oktatási Hivatal | 1055 Budapest, Szalay utca 10–14.

Telefon: (+36-1) 374-2100 | E-mail: tankonyv@oh.gov.hu

A kiadásért felel: Brassói Sándor mb. elnök

Raktári szám: NT-17846

Tankönyvkiadási osztályvezető: Horváth Zoltán Ákos

Műszaki szerkesztő: Marcsek Ildikó

Grafikai szerkesztő: Borovi Dániel

Nyomdai előkészítés: Fekete Gabriella

Terjedelem: 20,6 (A/5) ív | Tömeg: 440 g | 1. kiadás, 2021

Gyártás: Könyvtárellátó Nonprofit Kft.

Nyomtatva és kötötte: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

A nyomdai megrendelés törzsszáma:

Gyártás: Könyvtárellátó Nonprofit Kft.

Ez a tankönyv a Széchenyi 2020 Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program

EFOP-3.2.2-VEKOP-15-2016-00001. számú,

„A köznevelés tartalmi szabályozóinak megfelelő

tankönyvek, taneszközök fejlesztése és

digitális tartalomfejlesztés” című

projektje keretében készült.

A projekt az Európai Unió

támogatásával, az

Európai Szociális Alap

társfinanszírozásával

valósult meg.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

ELŐSZÓ

Kedves Diákok!

Az idei tanév során új tantárggyal ismerkedtek meg, a latin örökségünkkel. A tantárgy elsődleges célja, hogy felfedezzétek a latin nyelv szépségeit és az antik kultúrát, amely európai civilizációnk egyik alapja. Tanulmányaink során egy olyan utazásra hívunk benneteket, amely során játékos feladatok és izgalmas olvasmányok segítségével bebarangoljuk az ókori Kelet, az ókori Hellász és a Római Birodalom mesékben és történetekben gazdag tájait. Részletesen meg fogunk ismerkedni a görög–római mitológia fordulatos és szórakoztató elbeszéléseivel, amelyek főszereplői szerelmes istenek és hősök, természetfeletti képességekkel rendelkező lények vagy elátkozott bűnösök.

A latin nyelv és kultúra megismerése saját történelmünk szempontjából is elengedhetetlenül fontos. Éppen ezért számos lecke foglalkozik a magyar történelemmel és a latin nyelv kapcsolatával. Végezetül arról is részletesen fogunk tanulni, hogy miképpen élte túl a latin saját halálát, másként fogalmazva hol és miképpen bukkan fel napjainkban is ez a nyelv.

Ehhez a páratlanul izgalmas utazáshoz kívánunk nektek jó munkát, kitartó lelkesedést és sok-sok örömet.

A tankönyv alkotói

TARTALOM

Előszó	3
 I. RÁHANGOLÓ	6
Bevezetés	8
Latin szavak, római számok	9
Kiejtés és olvasás	10
Római nevek és köszönések	13
Latin mondások	16
 II. TÖRTÉNETEK A GÖRÖG ÉS A RÓMAI MITOLÓGIÁBÓL	18
A görög–római mitológia	20
A görög teremtéstörténet	22
A tizenkét olümposzi isten	24
A vízőzön	28
Átváltozástörténetek	30
Atlasz	33
Arakhné	35
Parisz ítélete	38
A trójai háború	41
A görögök Trója alatt	43
A trójai háború vége	45
Aeneas	48
 III. ÓKORI UTAZÁSOK	52
Az ókori világ hét csodája	54
Fönícia	57
Egyiptom	60
A Biblia földje	63
 IV. GÖRÖG–RÓMAI MONDÁK	66
Az ókori olimpiák	68
A görög–perzsa háborúk	71
Nagy Sándor	74
Róma alapítása	77
Róma, a hét dombra épült város	80

A szabin nők elrablása	83
Királyságból köztársaság	86
 V. PANNONIA PROVINCIA	90
Rómaiak Magyarországon	92
Határvédelem Pannóniában	94
Népvándorlás – pusztulás	96
Látnivalók Pannóniában	99
 VI. A RÓMAIAK MINDENNAPJAI	102
A római lakóház	104
Játék és pihenés	106
Ünnepek	108
Gladiátorjátékok	111
 VII. A MAGYAR TÖRTÉNELEMBŐL	114
Vándorlás és honfoglalás	116
Az államalapítás	119
Szent Gellért	122
Korona és kard	124
A tatárjárás	127
 VIII. GÖRÖG ÉS LATIN ANEKDOTÁK	130
Az áruló tanár büntetése	132
Híres jóslatok	135
A veszedelmes gyűrű	138
Spártai anekdoták	141
Kivonulás a Szent-hegyre	144
A legbölcsebb ember	147
 IX. A VELÜNK ÉLŐ LATIN	150
A latin ma	152
A Vatikán, a kereszténység központja	155
Közös olvasmány: Római regék	157
 Képjegyzék	158

I. RÁHANGOLÓ

Római lakóház belseje Ettore Forti XIX. századi festményén, illetve Pompeji romvárosában napjainkban

BEVEZETÉS

*Iulius Caesarra emlékező
latin nyelvű felirat
Riminiben*

kultúra: A szó a latin *colo*, azaz ápol, tisztel, művel igéből ered. Eredetileg azt jelentette, hogy földet művelni. Mai értelemben: egy közösség által létrehozott szellemi javak és hagyományok összessége.

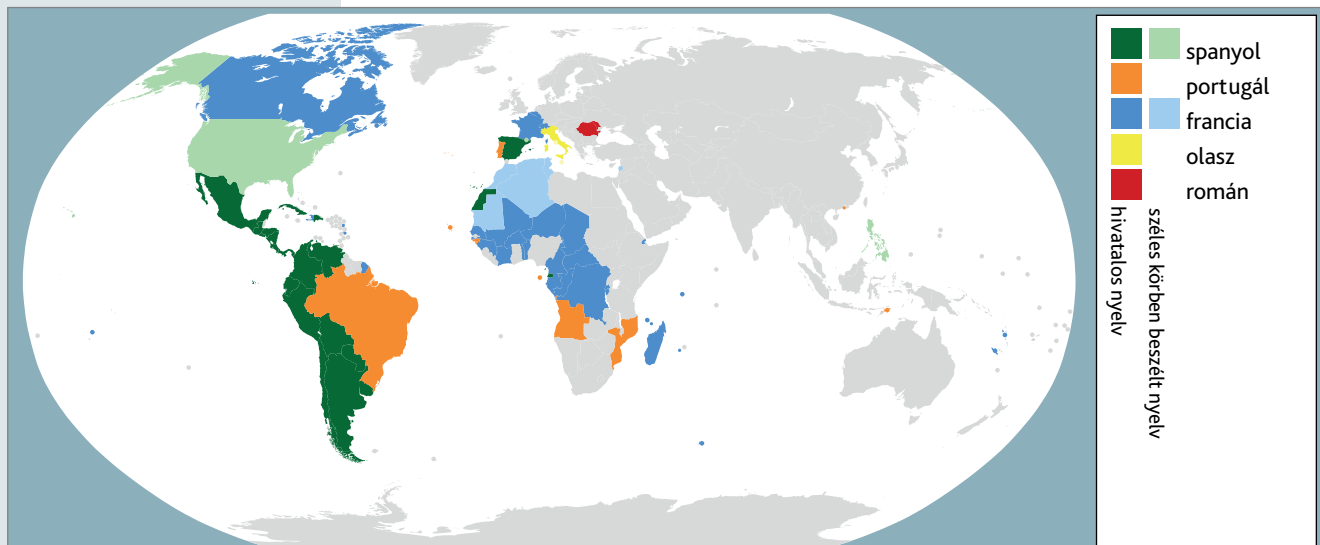
*Az újlatin nyelvek
elterjedése a világban*

A latin nyelv története

Kezdetben a latin a mai Róma és annak környékén élő pásztornépek nyelve volt. Ahogy a városból dinamikusan fejlődő birodalom lett, úgy terjedt a latin nyelv is a mai Európa területén. A Római Birodalom hódításai során szoros kapcsolatba került a görög kultúrával is, amely óriási hatást gyakorolt a birodalomra. Ennek a kapcsolatnak a kölcsönhatásából született meg az antik kultúra, amely a modern európai gondolkodás egyik alappillére jelent ma is.

A latin nyelv a Római Birodalom felbomlása során sem szűnt meg létezni: a ma számos országban beszélt, úgynevezett újlatin nyelvek is belőle fejlődtek ki. A latin tehát közel sem csak egy réges-régen élő népcsoport nyelvét jelenti, hanem egy nagyon gazdag és szerteágazó műveltséget is magában hordoz: irodalmat, történelmet, mitológiát, képzőművészetet, jogrendszert, építészetet és filozófiát. Tanulmányaink során meg fogunk ismerkedni a görög és latin mitológia legizgalmasabb történeteivel, a római mindennapokkal, a görög és római történelem legérdekesebb fejezeteivel, az egyházi latinnal, és természetesen a magyarországi latinság történetével is.

1. Megtalálod a fenti tankönyvi szövegben a görög és latin eredetű szavakat? Gyűjtsd ki őket a füzetedbe, és próbáld megfogalmazni saját szavaiddal az adott szó magyar jelentését!
2. a) Az alábbi világtérkép az újlatin nyelvek mai földrajzi elterjedését mutatja. Meg tudod nevezni az öt legfontosabb újlatin nyelvet?
b) Melyik európai országokban beszélnek újlatin nyelvet?
c) Mi az oka annak, hogy az Európán kívül, más földrészeken is vannak olyan országok, amelyekben újlatin nyelvet beszélnek?
d) Találd ki a térképvázlat segítségével, hogy melyik újlatin nyelvet beszélik a legtöbben a világon!

LATIN SZAVAK, RÓMAI SZÁMOK

Latin szavak és kifejezések a magyar nyelvben

Mindennapi életünk során rengeteg olyan kifejezést, szófordulatot használunk, amelyek jelentését a **görög-római mitológiában vagy történelemben** kell keresnünk. Tudod-e, mit jelent például, ha valaki feje fölött ott *lebeg Damoklész kardja*? Kire használjuk a *krózus* jelzőt? Mikor rendezünk *lucullusi lakomát*? Miért kiabáljuk azt, hogy *Heuréka!*, ha rájövünk valamire?

De nem csak ilyen kifejezéseket őrzünk a latinból. A magyar történelemben közel kilencszáz éven keresztül játszott fontos szerepet a latin nyelv, éppen ezért rengeteg latin **jövevényszavunk** is van. Például az *iskola*, a *cirkusz*, a *kánikula* vagy a *motor*.

- 1. Folytassátok a latin eredetű magyar szavak gyűjtését! Figyeljete arra, hogy idegen szavakat – például *redukció*, *konfrontáció*, *legitimítás* – ne gyűjtsetek!

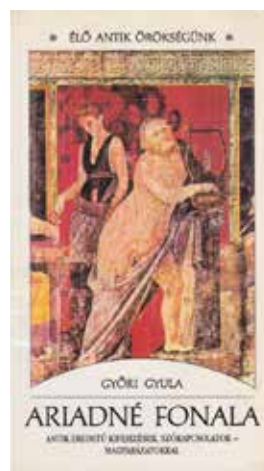
A római számok

Az európai kultúrában a római számok is meghonosodtak. A latin ábécéből származó számjegyeknek ma számos megjelenési formáját ismerjük nemcsak a matematikában, hanem a mindennapi életben is. A rómaiak számok gyanánt a következő számjegyeket, illetve kombinációikat használták: I, V, X, L, C, D, M.

- 2. Írjátok le a füzetetekbe az idei évet római számokkal!
- 3. Gyűjtsétek össze a római számok felhasználásának minél több módját!

A római számok felhasználásának sajátos példája a kronogramma, amely során egy latin nyelvű szóban vagy mondatban használt római számjegyek összértéke egy olyan számot jelöl, amely szoros összefüggésben van a szöveg jelentésével. **Egy ilyen kronogramma állít emléket a madéfalvi veszedelemnek** is, amely az erdélyi székelyek újkori tragédiájára emlékezteti az utókort.

- 4. Nézzetek utána, milyen tragédia történt Mádéfalván!
- 5. Az emlékművön olvasható SICVLICIDIVM felirat (a V betű itt U-t jelent) egy kronogramma. Az összetett szó azt jelenti, hogy székely népirtás. A szóban található római számok összeadva megadják az esemény dátumáról tanúskodnak. Melyik évben következett be a tragédia?

Györi Gyula *Ariadné fonala* című könyvének borítója

jövevényszó: Olyan szó, amely egy másik nyelvből átkerült egy adott nyelvbe, és ott meghonosodott, a beszélők már nem érzik idegen szónak.

idegen szó: Olyan szó, amely egy másik nyelvből származik, de még nem illeszkedett be a befogadó nyelvbe, a beszélők érzik az idegen eredetet.

Római szám	Értéke
I	1
V	5
X	10
L	50
C	100
D	500
M	1000

A madéfalvi veszedelem emléktáblája

KIEJTÉS ÉS OLVASÁS

A latin kiejtés szabályai

íff. Hans Holbein:
Erasmus arcképe

Mivel a magyar nyelv a legtöbb európai nyelvhez hasonlóan a latin ábécé betűkészletét használja, könnyű dolgunk van, ha eredeti latin szövegeket akarunk olvasni. Azonban a legfontosabb kiejtés érdekében néhány kiejtési szabályt muszáj szem előtt tartanunk.

Magyarországon kétféle kiejtés van érvényben a latin szövegekkel kapcsolatban, ám az egyszerűség kedvéért tanulmányaink során mi az elterjedtebbet és népszerűbbet fogjuk használni. Szabályrendszerének megalkotójáról, a humanista Rotterdami Erasmusról ezt a kiejtést **erasmusi kiejtésnek** nevezzük. Újabb kutatások eredményeként, amelyek azt próbálták rekonstruálni, hogy miképpen beszélhettek az ókori Rómában, született meg a **restituált kiejtés**, ennek használata napjainkban egyre elterjedtebb.

Az erasmusi kiejtés legfontosabb szabályai:

Magánhangzók:

- i + magánhangzó a szó elején → j (Iulius)
- i két magánhangzó között → j (Maius)
- ae → é (aedilis)
- oe → ő (poena)

Mássalhangzók:

- c + magas magánhangzó → c (Cicero)
- c + mély magánhangzó → k (caput)
- c + mássalhangzó → k (creta)
- s → sz (servus)

Legfontosabb betűkapcsolatok:

- ti + magánhangzó → ci (portio)
- s, t, x + ti + magánhangzó → ti (Atticus)
- tī → ti (totius)

1. Az alábbi szavak segítségével tökéletesítsd a latin kiejtésed!
caelum; petītio; Quintus; scribo; itaque; ac; Tacitus; incipio; Hostilius; praeclarus; tertius; victoria; iustītia; quaero; publicus; illustris; Aeneas
2. A fenti szavak közül bizonyára többel is találkoztál már korábban, vagy hallottad már őket valahol, esetleg közismert a magyar jelentésük. Beszéljétek meg, hogy a következő mondatok melyik fenti latin kifejezésre vonatkoznak!
 - a) Ilyen előkelő vendég ritkán fordult meg a családi eseményeken.
 - b) A társaság tagjai kérvényt nyújtottak be a bizottságnak.
 - c) A rendezvény mindenki számára nyilvános volt.
 - d) A győzelem mind a két csapat számára nagyon fontos volt.

A **bazilika** ógörög eredetű szó. Olyan épületeket neveztek így, amelyek belső terét **oszlopcsarnokokkal** osztották két vagy három részre. Ezt az építészeti megoldást később a keresztény templomok is átvették, megtartva az épülettípus eredeti elnevezését, a bazilikát. Később a püspöki székesegyházakra is használják a bazilika kifejezést, függetlenül attól, hogy oszlopcsarnokosak-e vagy sem.

püspök: A római katolikus egyház nagyobb területi egységének vezetője.

székesegyház: A püspök székhelye.

Kora középkori bazilika belső tere Ravennában

■ A képen az egyik magyarországi bazilika homlokzatának részlete látható. El tudod olvasni a feliratot? Nézz utána, mit jelent, és honnan való az idézet! Nyomozd ki, hogy melyik bazilika homlokzata van a képen!

3. Keressetek az interneten olyan videókat, amelyekben restituált kiejtéssel olvasnak fel eredeti latin szövegeket! (Hasznos, ha a videómegosztók keresőjébe az alábbiakat k, például: Horaz, Carmen 1,1; Catull, Carmen 1; Vergil, Aeneis.)
4. A videó szövegét vetítsétek ki, és figyeljétek meg, hogy milyen különbségeket vesztek észre az általunk tanult kiejtési szabályokkal szemben! Olvassátok el ugyanezt a szöveget erasmusi kiejtéssel!

Tanuljunk latinul!

A budapesti Királyi lovarda a XX. század elején. Az épületet a II. világháború után lebontották. Rekonstrukciója 2020-ra fejeződött be.

Metszet Titus Livius mellszobráról

A lecke főszövegében is olvashattatok latin eredetű idegen szót: „*amely azt próbálta rekonstruálni...*” A latin **construo** ige azt jelenti, hogy építeni, összerakni valamit, a re- előtag pedig azt, hogy újra, ismét. Rekonstruálni valamit tehát azt jelenti, hogy valamit az eredeti állapotának megfelelően újraalkotni. Gyakran hallhatjátok, olvashatjátok: „*Ezt a műemléket az építészek régi tervrajzok alapján rekonstruálták.*” Ugyanebből az igéből származik a **konstruktív kifejezés** is. Tudjátok, hogy mire használjuk? Írjatok egy mondatot ezzel a latin eredetű idegen szóval!

Gyakoroljátok az olvasást a tanult kiejtési szabályok alkalmazásával! Az alábbi szövegrészlet az egyik legismertebb római történetíró, **Titus Livius** munkájából való. A Római Köztársaság legnagyobb háborúját Karthágó, vagyis a Pun Birodalom ellen vívta. Livius erről szóló izgalmas könyve ezzel a mondattal kezdődik:

In parte operis mei licet mihi praefari, quod in principio summae totius professi plerique sunt rerum scriptores, bellum maxime omnium memorabile quae unquam gesta sint me scripturum, quod Hannibale duce Carthaginenses cum populo Romano gessere. (Livius XXI. 1.)

RÓMAI NEVEK ÉS KÖSZÖNÉSEK

A latin név részei

Magyarországon egyre több névadási szokás van elterjedőben, de a legtöbb embernek általában két-féle neve van: egy vezetéknéve és egy keresztnéve. A klasszikus római korban ez egy kicsit másként volt. Egy átlagos római polgár három névvel rendelkezett:

- **praenomen:** tulajdonképpen olyan, mint a mi keresztnévünk (pl.: Marcus, Lucius, Titus);
- **nomen:** a rómaiak középső neve, ami a család őseire utalt (pl.: Iulius, Claudius, Horatius);
- **cognomen:** egyfajta ragadványnév, amely gyakran utalhatott egy konkrét tulajdonságra vagy jellemzőre, esetleg egy foglalkozásnévre, vagy valamilyen belső vagy külső tulajdonságra (pl.: Naso – nagyorru, Cicero – babos, Tacitus – hallgatóg, csöndes).

A híres hadvezér és politikus Caius Iulius Caesar neve tehát azt jelenti, hogy Caius családja a több száz éve élt Iulius-tól származik, és egyébként hajjal született.

1. Készítsetek a füzetetekbe táblázatot, és válogassátok szét a példában szereplő módon a híres római személyek neveit!

Quintus Horatius Flaccus; Marcus Tullius Cicero; Publius Ovidius Naso; Marcus Porcius Cato; Cnaeus Pompeius Magnus; Lucius Annaeus Seneca.

praenomen	nomen	cognomen
Quintus	Horatius	Flaccus

2. Adjatok egymásnak cognomeneket! Válasszatok ki az osztályotokból öt tanulót, akiknek valamilyen külső vagy belső tulajdonságuk, vagy jellemzőjük alapján középső nevet tudtok adni! Figyeljetez arra, hogy csak pozitív tulajdonságokat használjatok a feladat során (pl.: Abaligeti Kedves Péter)!

*Horatius megdicsőülése.
A költő portréját görög-
római istenek veszik
körül.*

Plutarkhosz, a híres ókori életrajzíró is megemlítette történeti művében a rómaiak sajátos névalkotási szokásait. Csoportosítsátok a szemelvényben felsorolt neveket keletkezésük módja szerint!

„Ilyenfajta neveket még gyakrabban találunk a rómaiaknál. Így az egyik Metellust Diadematusnak nevezték, mert a homlokán levő nyílt sebe miatt hosszú ideig kötést hordott a homlokán; egy másik Metellust pedig azért neveztek el Celernek, mert megcsodálták azt a gyorsaságot, amellyel néhány nappal apja halála után gladiátori játékokat rendezett az emlékére. Egyeseket még manapság is születésük körülményeiről neveznek el: így Proculusnak hívják, aki apja távolléte alatt, és Posturnusnak, aki apja halála után született. Ha egy ikerpár egyik tagja meghal, azt, aki életben marad, Vopiscusnak hívják. Testi tulajdonságok alapján használják nemcsak a Sulla, Niger és Rufus, hanem a Caecus és Claudius mellékneveket is. Ez helyes szokás, mert nem szabad sem a vakságban, sem más testi fogyatkozásban szégyenletes vagy megbélyegző tulajdonságot látni, hanem az efféle neveket az emberek saját nevének kell tekinteni.”

(Plutarkhosz: *Coriolanus*, 11. Máthé Elek fordítása)

Fabius Maximus szobra
Schönbrunnban

nimfa: A görög mitológiák gyakori szereplői, gyönyörű nők, akik legtöbbször varázslatos természeti környezetben élnek (mesés völgyekben, hús ligetekben, tiszta vízi tavak mellett). A mítoszokban a termékenység jelképei, a szerelemben eső istenek közkedvelt célpontjai.

Fabius Maximus származása

„Mint mondják, Hercules és egy nimfa, mások szerint egy itáliai őslakos nő viszonyából a Tiberis partján született Fabius, a római Fabiusok előkelő és népes nemzetségének ősatya. Egyes történetírók szerint eleinte Fodius volt a nevük, mert a vadakat árkot ásva ejtették zsákmányul, s latinul az »árok« szót mai napig is *fossának*, az »ásni« igét pedig *fodérének* mondják. Később aztán két betű kicserélésével nevezték el őket Fabiusoknak. Ebből a családból sok nagy ember származott; közülük a legnagyobb, Rullus, a Maximus melléknevet kapta; tőle származott negyedízig az a Fabius Maximus, akinek élettörténetét most írjuk le.

Fabius Maximusnak a Verrucosus melléknevet adták a felső ajka felett nőtt apró szemölcsötől. De hívták Oviculának, »báránycának« is, mert szelíd, de kissé esetlen mozgású gyermek volt. Csendessége, hallgatagsága és óvatossága, ahogyan társai játékában részt vett, lassú és nehézkes felfogása leckéi megtanulásában, szinte már alázatos engedékenysége a többi gyermek iránt, mindez együtt azt eredményezte, hogy akik felszínesen ismerték, némiképpen bárgyúnak és korlátoottnak tartották.”

(Plutarkhosz: *Fabius Maximus*, 1. Máthé Elek fordítása)

- 3. Honnan kapta Fabius nemzetsége a nomenjét?
- 4. Mit jelent egy család történetében, hogy negyedízig?
- 5. Milyen cognoment kapott még Fabius a Maximus mellé?

A legfontosabb köszönések

A rómaiak a következőképpen köszöntek egymásnak:

- Amikor találkoztak egymással: **Salve!** vagy **Ave!** – Üdvözöllek!
- Amikor elbúcsúztak egymástól: **Vale!** – Isten veled!/Ég veled!
- Speciális köszönéssel üdvözölték a gladiátorok a nézőtéren helyet foglaló római császárt: **Ave Caesar morituri te salutant!** – Üdvözlégy császár, a halálba menők köszöntenek téged!

Ha kedveskedni akartok tanárotnak, köszönj neki a következőképpen: **Salve domine magister!** – Üdvözlégy, tanár úr!

Ő valószínűleg így fog nektek válaszolni: **Salvete discipuli!** – Üdvözöllek titeket, diákok!

Latinul kénytelenek vagytok a tanáraitokat is tegezni, hiszen a latin nyelvben nincsen magázó formula.

A világ keresztény közösségei közül a katolikusok gyakran latinul köszöntik egymást. Magyarországon ez leginkább a szerzetesi iskolákra jellemző:

Laudetur Iesus Christus! – Dicsértessék a Jézus Krisztus!

In aeternum, amen! – Mindörökké, ámen!

Tanuljunk latinul!

A leckében több olyan latin szó is szerepelt, amelynek valamilyen változatát idegen szóként ma is használjuk a magyar nyelvben.

- dominus* – úr. Ebből származik a domináns, a dominál és a dominancia szavunk is. Ezekre olvashattok példákat:
A Bükk hegység őszi alkonyának domináns színe a bíbor.
A mérkőzés második félidejében a hazai csapat dominált.
Az európai autógyártásban német dominancia figyelhető meg.
- saluto* – köszönt, üdvözl. Ebből származik a magyar *szalutál* ige, amely a katonák között egyfajta köszönési formát jelent.
- Fabius egyik cognomenje a Maximus volt. A szó a *magnus* – nagy melléknévből származik, és azt jelenti: a legnagyobb. Ebből a latin szóból is több idegen szó honosodott meg a magyar nyelvben: maximál, maximum, maximalista. Írjatok mindhárom szóra egy-egy példamondatot a füzetetekbe!

Gladiátorok egy római kori mozaikon

Szalutáló katona ■ Nézzetek utána az interneten mit fejez ki a szalutálás! Honnan ered a mozdulat?

LATIN MONDÁSOK

Szentencia, proverbium, szállóige

Bizonyára nagyon sok olyan magyar szólást, közmondást ismertek, amelyről nem is sejtették eddig, hogy latin eredetűek. Pl.: „Győz az igazság”, „A szó elszáll, az írás megmarad” vagy „Borúra derű”. A latin mondások valójában három csoportra bonthatók. A **szentencia** olyan rövid, tömör mondat, amely **híres emberektől** származik, és valamilyen **életbölcsséget** fogalmaz meg. *Quidquid discis, tibi discis* – Bármit tanulsz, magadnak tanulsz (Petronius). A **proverbium** a szentenciához hasonlóan rövid szólás, de **nem ismerjük** a mondás valódi szerzőjét. A magyar közmondáshoz ez áll a legközelebb. *Non scholae, sed vitae discimus* – Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk. A **szállóige** általában egy irodalmi mű **híressé vált mondata**, amely párhuzamot von valamilyen élethelyzettel. Tehát ismerjük a szerzőjét, de a mondásból hiányzik az életbölcsség, a tanács. *Alea iacta est* – A kocka el van vetve (Suetonius).

„Kinek szól e könyv tulajdonképpen? Elsősorban azoknak, akik tudnak – vagy legalábbis tanultak – latinul... Ők az iskolában már hallottak ilyen latin szállóigéket. Itt örömmel ismernek rájuk és elgondolkodhatnak, hogy milyen bőséges ezek száma. Itt azt is megtanulhatják, hogy kitől is származnak ezek a mondások. Másodsorban azoknak szól, akik nem tudnak, illetve nem tanultak latinul. A mindennapi beszédben s a nyilvános életben (sajtó, felszólalások stb.) ma is gyakran használják ezeket a latin szállóigéket. (Pl.: *Vae Victis* – Jaj a legyőzötteknek! vagy: *Divide et impera* – Oszd meg és uralkodj! stb.) Itt az olvasó pontosan megtalálhatja a helyes értelmet és a helyes alkalmazást. [...] Az örök ember örök problémájára eligazítást talál e könyvben az olvasó. Jog és erkölcs, barátság és ellenség, férfi és nő, ifjúság és öregség, szegénység és gazdagság, erény és bűn, egészség és betegség, étel és ital, élet és halál – egyaránt szóhoz jut.”

(Részlet Bánk József 3500 latin bölcsség című könyvéből)

1. Az alábbi latin szólásokat a magyar jelentés nélkül másoljátok le a füzetetekbe! Az egyes mondatok mögé tegyetek S betűt, ha az szerintetek szentencia, P betűt, ha proverbium, és SZ betűt, ha a mondat szállóige!
 - a) *Audiatur et altera pars!* – Hallgattassék meg a másik fél is!
 - b) *Tempus omnia revelat.* – Az idő mindent kiderít. (Tertullianus)
 - c) *Aquila non captat muscas.* – A sas nem kapkod legyek után.
 - d) *Veni, vidi, vici!* – Jöttem, láttam, győztem! (Suetonius)
 - e) *Sapere aude!* – Merj gondolkodni! (Horatius)
 - f) *O tempora, o mores!* – Ó idők, ó erkölcsök! (Cicero)
 - g) *Veritas vincit.* – Győz az igazság!
 - h) *Repetitio est mater studiorum.* – Ismétlés a tudás anyja.
 - i) *Bis dat, qui cito dat.* – Kétszer ad, ki gyorsan ad. (Seneca)
 - j) *Omnia vincit amor.* – Mindent legyőz a szerelem. (Vergilius)

2. Egy-egy mondatban röviden fogalmazzatok meg a füzetetekben, hogy mit jelent a b), a g), az i) és a j) mondás!
3. A fenti mondatok közül melyiknek feleltethető meg az alábbi, nagyon régi magyar szólás? „Egyéb dolga sincsen a töröknek, mint hogy tiutánatok fusson!”
4. Válasszatok ki a latin mondatok közül ötöt, és tanuljátok meg őket kívülről!

Tanuljunk latinul!

A leckében szereplő latin mondásokban több olyan szó is szerepelt, amelyek akár ismerősek lehetnek nektek is. A *tempus* szó időt jelent, ezzel későbbi tanulmányaitok során is találkozni fogtok, hiszen a fizikában a különböző mozgások idejét a latin *tempus* szó miatt *t*-vel fogjátok jelölni. De az is bizonyára előfordult már veletek, hogy valaki így biztatott titeket gyorsabb cselekvésre: „Tempó, tempó!” És azt tudtátok, hogy nagyjából a második világháborúig a magyar futballmérkőzéseken a „Hajrá” helyett azt kiabálták, hogy „Tempó!”?

A *mater* – anyja szót könnyű megjegyezni, hiszen a legtöbb általatok tanult idegen nyelvbe is latin közvetítéssel került. Például *mother* (angol), *Mutter* (német), *madre* (olasz), *mere* (anya).

Alea iacta est. – A kocka el van vetve.

Minden idők egyik leghíresebb szállóigéjét a római történetíró, Suetonius szerint **Caius Iulius Caesar mondta, amikor hadseregével átlépte a Rubicon folyót.** Az átlépni a Rubiconon kifejezést ma is használjuk olyan helyzetben, amikor azt akarjuk kifejezni, hogy visszavonhatatlan döntést hoztunk valamilyen kérdésben.

Az *audiatur* alapigéje az *audio*, a *vidi*-é a *video*. Mindkét szót ma gyakran hallhatjuk, hiszen napjainkban rengeteg szó esik audiovizuális eszközökről vagy videómegosztókról. A latinban az *audio* azt jelenti, valamit hallok, a *video* azt, hogy valamit látok.

Andrea di Pietro di Marco Ferrucci: Iulius Caesar

II. TÖRTÉNETEK A GÖRÖG ÉS A RÓMAI MITOLÓGIÁBÓL

*Az istenek tanácsa
Peter Paul Rubens XVII. századi
festményén. A képsorozat
darabjain görög–római
istenek kísérik végig a francia
anyakirályné, Medici Mária
életének eseményeit.*

A GÖRÖG–RÓMAI MITOLÓGIA

Népmesei figurák és hőszok

A magyar népmesék tele vannak csodálatos hősökkel és lényekkel, fordulatokban gazdag eseményekkel. Ki ne hallott volna már a hétfejű sárkányról, a láthatatlanná tevő köpenyről, a gonosz boszorkányról vagy a legkisebb királyfiról. A népmesékhez hasonlóan a görög–római mondákban is varázslatos fordulatokról és furcsa lényekről olvashatunk. Van azonban egy nagy különbség is: a **görög és római mondák központi szereplői istenek és a természetfeletti képességekkel rendelkező, istenektől született hőszok**. A róluk szóló történeteket görög szóval **mítosznak**, a mítoszokkal foglalkozó tudományt pedig **mitológiának** nevezzük. Azért beszélünk egyszerre görög és római mítoszokról, mert a rómaiak más népek közvetítésével átvették a görög mitológia legtöbb elemét, így a legfontosabb isteneket is.

1. Rajzoljátok le a kedvenc magyar népmesei hősötöket! Mi teszi őt hőssé? Milyen tulajdonságai vannak? Milyen képességekkel rendelkezik? Milyen történetben szerepel?

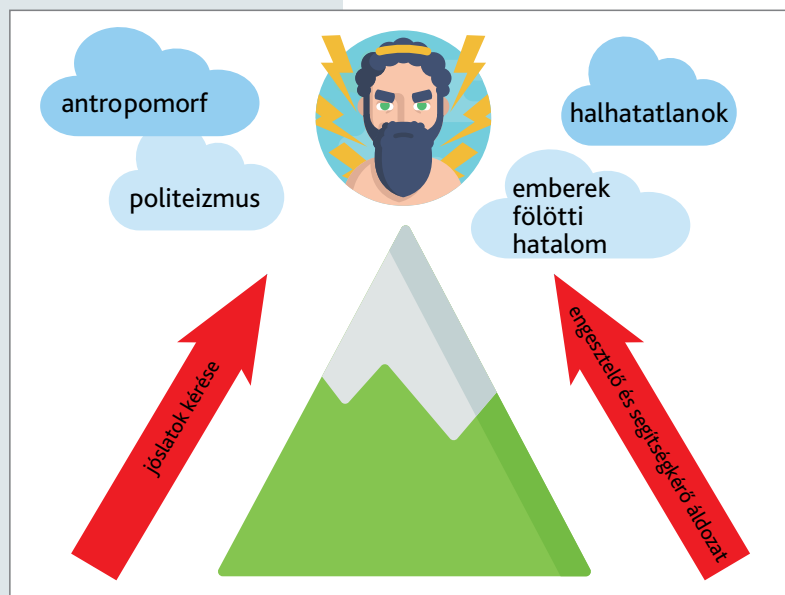
politeizmus: Görög eredetű szó, jelentése: sokistenhit.

hősz: Görög eredetű szó, jelentése: félisten hős, aki egy isten és egy halandó nászából született.

Az antik istenek jellemzői

A görög és a római vallásban nagyon sok isten létezett, tudományos szóval ezt **politeizmusnak** nevezzük. Az antik emberek leginkább az **áldozatok bemutatása** alkalmával kerültek kapcsolatba isteneikkel. Ezek során vagy segítséget, vagy valamilyen baj, büntetés elhárítását kérték

tőlük. Komolyabb hadivállalkozás vagy fontosabb döntés előtt az ókori emberek szintén az istenekhez fordultak, és **jóslások útján** igyekeztek meg tudakolni a jövőt. Az antik világ istenei **antropomorfak** voltak, ami azt jelenti, hogy ember alakúnak ábrázolták és emberi tulajdonságokkal ruházták fel őket: szerettek, gyűlöltek, mulattak és féltékenykedtek, háborúztak, majd kibékültek. Ám halhatatlanok voltak, és hatalommal rendelkeztek az emberek felett.

Két tojás – négy gyerek

Az antik mítoszok tele vannak csodálatos történetekkel és különös szerelmekkel. Helené, a spártai királyné, akinek szépsége miatt kitört a trójai háború, szintén isteni felmenőkkel rendelkezett:

„A királyné csodálatos szépsége isteni származására vallott. Anyját, Lédát, Tündareosz király feleségét, Zeusz hattyú alakjában látogatta meg, és Lédá két hattyútojást hozott a világra. Az egyik tojásból Helené és Klütaimnésztra, a másikkól Kasztór és Polüdeukész kelt ki; Helené és Polüdeukész Zeusz gyermekei voltak, Klütaimnésztra és Kasztór a halandó Tündareosz királyé. Az ikernővéreket két testvér, Menelaosz és Agamemnón – Mükéné királya – vette feleségül. A két ikerfiú közül Polüdeukész halhatatlan volt, de nem tudta elviselni, hogy testvére meghaljon, és ezért megosztotta vele a halhatatlanságot: ők a Dioszkuroszok, »Zeusz fiai«, akik felváltva egy-egy napot az élők között, egyet meg az Alvilágban töltenek.”

(Trencsényi-Waldapfel Imre: *Görög regék és mondák*
[Párisz ítélete] – részlet)

2. Soroljátok fel Lédá négy gyermekének a nevét!
3. Kik voltak Zeusz, és kik Tündareosz gyermekei?
4. Milyen furcsaságot vesztek észre a gyermekek apái és a tojások tartalma között?

Tanuljunk latinul!

Gustave Moreau: *Léda*

Az *ab ovo* kifejezés jelentése: a tojástól. A görög mitológia trójai mondakörére utal. Lédát, a spártai királynőt **Zeusz hattyú képében csábította el**. A szerelmükből rakott tojásokból született meg a szépséges Helené is, aki miatt később kitört a trójai háború. A kifejezést akkor használjuk, ha valaminek az eredetére, legelőjére akarunk utalni.

A nyári éjszakai égbolt egyik legpompásabb látványossága a **Hattyú csillag-**

kép (hattyú latinul *cygnus*), amely a Lédát hattyú képében elcsábító Zeusznak állít emléket. A Tejút mentén tündöklő konstellációt ti is könnyen felismerhetitek, ha egy nyári éjszakan az eget kémlelitek!

Spárta: Az egyik legjelentősebb városállam az ókori Görögországban, lakói harciasságukról és bátorságukról voltak messze földről híresek.

pompa: Görög–latin eredetű szó, eredeti jelentése: díszmenet, ünnep. Ha valami pompás, akkor kivételesen gyönyörű, szépséges, feldíszített.

A Hattyú csillagkép

A GÖRÖG TEREMTÉSTÖRTÉNET

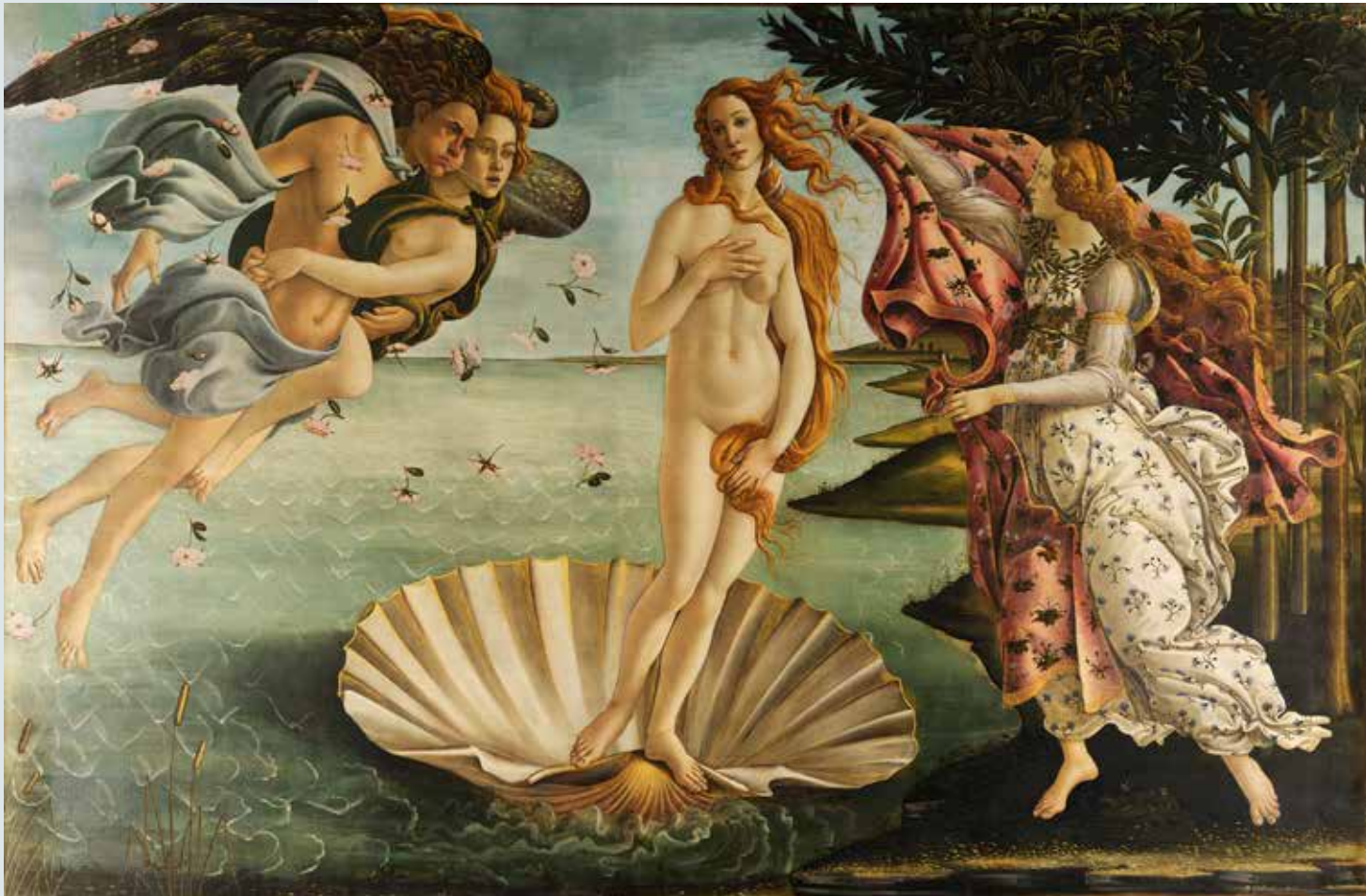
Világ születik

A görög teremtetéstörténet szerint kezdetben semmi sem létezett, csak **Kháosz, az óriási úr**. Később megszületett **Uranosz, az Ég, és Gaia, a Föld**. Tőlük aztán mindenféle furcsa lények származtak: százkezű óriások, egyszemű küklopszok, valamint a titánok, akik valójában istenek voltak. Ám Uranosz százkezű és egyszemű gyermekeit a sötét Alvilágba zárta, az elkeseredett Gaia pedig megmaradt gyermekeit, a **titánokat kérte, hogy álljanak bosszút apjukon**. A **legfiatalabb titán, Kronosz** egy sarlóval sebesítette meg apját. Uranosz tengerbe hulló véréből született meg a szépséges Aphrodité, a szerelem istennője. Kronosz ezután feleségül vette Rheiát, akitől három lánya és három fia született: Hesztia, Démétér, Héra, valamint Hádész, Poszeidón és Zeusz. Ők voltak tulajdonképpen az első, hagyományos értelemben vett istenek.

Venus, vagyis Aphrodité születése a középkor végén élt Botticelli festményén. A kép azt ábrázolja, amint az istennő egy kagylón megérkezik Ciprus szigetére.

*Sandro Botticelli:
Venus születése*

1. Készítsetek családfát a szövegben szereplő szereplőkről!

A főisten születése

„De Kronosz eszében egyre csak Uranosz átka járt, amely kimondta, hogy őt is saját gyermeke fogja legyőzni. Ezért amint azok megszülettek, sorra lenyelte őket. Nem tudott ebbe belenyugodni Rheia, s amikor legkisebb fiát, Zeust világra hozta, elhatározta, hogy megmenti az életét. Követ pólyált be újszülött gyermeke helyett, azt adta át Kronosznak, aki le is nyelte. Zeuszt pedig elrejtette Kréta szigetén Rheia, a Dikté-hegy barlangjában. Itt két nimfára, Kréta első királyának, Melisszeusznak a leányaira, Adraszteiára és Idára bízta a gyermeket, ezek friss mézzel és az Amaltheia kecske tejével táplálták, a fegyveres kurészek pedig vigyázták, dárdáikat pajzsukhoz verve, éktelen lármát csaptak, hogy elnyomják a síró csecsemő hangját, nehogy Kronosz felfigyeljen rá [...].

Mert Zeuszra várt a legnagyobb hatalom, ő lett az istenek és az emberek atyja, miután felnőtt és beteljesítette az átkot, amelyet Kronosra kimondott Uranosz. Ókeanosz leánya, Métisz, az Ész istennője látta el tanácsokkal, ő adta Zeusznak a varázsszert is, amellyel Kronoszt arra kényszerítette, hogy visszaadja lenyelt gyermekeit. Azok sorra ki is léptek a napfényre atyjuk gyomrából, de születésük rendjét megfordítva: elsőnek a bepólyált kő, utolsónak Hesztia. Ezért Hesztia – a házi tűzhely istennője – a legidősebb és a legfiatalabb isten egy személyben.”

*(Trencsényi-Waldapfel Imre: Görög regék és mondák
[Istenek születése] – részlet)*

2. Ki volt Zeusz apja és nagyapja?
3. Melyik szigeten nevelkedett Zeusz?
4. Miért nem hallotta senki a csecsemő-isten sírását?
5. Milyen feladat várt a féltve őrzött istenre?
6. Ki volt az Ész istennője?

Ógörög
vázakép
töredéke Zeus
ábrázolásával

civilizáció: Latin eredetű szó, egy adott társadalom vagy népcsoport fejlettségi szintjét jelenti egy adott korszakban.

impulzus: A latin *impello* ige azt jelenti, hogy lök, meglök, megüt. Az ebből képzett *impulzus* jelentése: lendület.

trón: A görög–latin eredetű szó díszes uralkodói széket jelent.

Gustave Moreau:
Prométheusz

Prométheusz, a legbátrabb titán

Az első embereket egy titán, Prométheusz hozta létre agyagból Pallasz Athéné segítségével. Ám az első emberek védtelenek és tudatlanok voltak, ezért Prométheusz – megsajnálván őket – **ellopta nekik a tüzet** az olümposzi istenektől. Ennek segítségével az emberi civilizáció hatalmas fejlődésen ment keresztül: létrejöttek a mesterségek, a találmányok végtelen sora pedig óriási impulzust adott az emberiségnek. Mindezt **Zeusz** féltékenyen szemlélte olümposzi trónjáról, és Prométheuszt súlyos **büntetéssel sújtotta:** egy kietlen sziklához láncoltatta a távoli Kaukázus ormain, és egy sasmadarat rendelt mellé, hogy az minden éjjel a titán újránövő májából lakmározzon. Prométheusz csak hosszú szenvedés után, Héraklész segítségével szabadult meg rabságából.

ID: BAL-101731

A TIZENKÉT OLÜMPOSZI ISTEN

Az Olümposz lakói

A tizenkét legfontosabb görög isten az Olümposzon lakott egy csodálatos kristálypalotában. Közülük is kiemelkedett **Zeusz**, a főisten, aki hatalmánál fogva az istenek fölött is uralkodott. Felesége, a „tehénszemű” **Héra** a házasság és a hűség istennője volt. Zeusz fivéreivel együtt felosztotta a világmindenséget, így vált **Poszeidón** a tengerek és a földrengés istenévé. A tengerek habjaiban megszülető **Aphrodité** a szerelem istennője volt. **Hermész** volt az istenek hírnöke és a pásztorok, kereskedők, utazók és tolvajok istene. **Démétert** a tápláló föld istennőjeként tisztelték az emberek, és a dús kalászkok, gazdag termések reményében mutattak be neki áldozatot. **Hesztia** a család és az otthon istennője volt, de ő őrizte az olümposzi lángot is. **Pallasz Athéné**, aki egyenesen apja, Zeusz fejéből pattant ki, a bölcsesség, a tudományok és a bölcs hadvezetés istennője volt. Héra, aki féltékeny volt férje hűtlenségei miatt, apa nélkül hozta világra **Héphaisztoszt**, a tűz és a kovácmesterség istenét. Zeusz és Héra gyermeke volt **Árész**, a kegyetlen háború istene is. **Artemisz** és **Apollón** ikertestvérek voltak: Artemisz a vadászat istennője és a vadállatok védelmezője, Apollón pedig a jóslás, a költészet, az orvoslás és a művészetek istene volt.

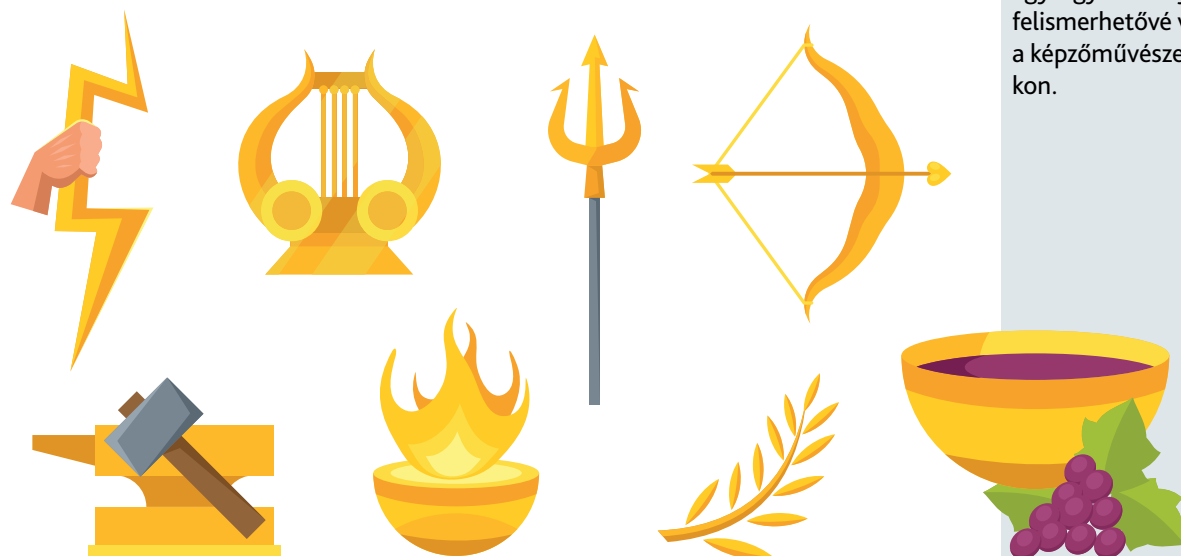
Hádész: Az alvilág istene szintén Zeusz és Poszeidón testvére volt. Azért nem tartozik a 12 isten közé, mert általában alvilági birodalmában, és nem az Olümposzon tartózkodott.

Az Olümposz hegye

1. Keressétek meg az atlaszban az Olümposz hegyét! Melyik mai ország területén található? Miért gondolhatták az emberek, hogy itt laknak az istenek?
2. Készítsetek táblázatot a 12 görög istenről és funkcióikról!

Minden görög istennek voltak állandó jelképei, **attribútumai**, amelyekkel a képzőművészeti alkotásokon ábrázolták őket. Zeusz attribútumai közé tartozik például a sas és a villám. Próbáljátok kitalálni, hogy az alábbi jelképek melyik istenhez tartozhattak!

attribútum: Latin eredetű szó, jelentése jelkép, tulajdonság. Olyan jellemző, amelyről egy-egy személy könnyen felismerhetővé válik a képzőművészeti alkotásokon.

Hermész, az istenek hírnöke

„Maiát az arkádiiai hegyekben szerette meg Zeusz. Külléné hegyének árnyékos barlangjában lakott a szép hajú nimfa. S mikor megszületett fiacskája, Hermész, bölcsőbe fektette. De a kis Hermésznek nem volt sokáig maradása. Kilépett a bölcsőből, és átlépte a barlang küszöbét. Éppen egy teknősbéka legelészett a barlang előtt, hetykén rakta lábait a viruló pázsiton. Nagyot nevetett Hermész, amikor meglátta, és nem állta meg szó nélkül:

– Jókor jöttél, hozott isten minálunk, te kedves kis jószág! Micsoda gyönyörű játék, ugyan honnan-merről? Kicsi cserépteknő, de lába is van, járni is tud. No, majd én beviszlek, már éppen rád vártam, meglásd, megbecsüllek, te vagy a legelső, de nem a legutolsó, kiből hasznót látok. Gyere csak, jobb lesz bent minálunk, idekint még könnyen valami bajod esnék! Bajt hozó ígérés ellen leszel varázsszer, amíg élsz, s ha meghalsz, szépen hangzó éneket fogsz mondani.

Így szólt, és két kézre fogta a teknősbékát, és úgy cipelte be magával a barlangba. Ott aztán a puha testet szépen kiemelte a teknőből, fűrt-faragott rajta ügyes kézzel: kimondani és megtenni csak egy gondolat volt Hermész számára. Nádszálakat metszett, arányosan, azokat szúrta át a teknő kőkemény hátán, könyökmódon hajló fogót illesztett hozzá, ezen át gerincet fektetett, és juhbélből készült hét szál szépen összehangzó húrt feszített ki rajta. Amikor elkészült vele, ki is próbálta mindjárt.

Pengette a húrokat, és énekelt is hozzá szépen, mindenről, ami csak eszébe jutott. Megénekelte Anyácskát, a szép cipellős hegyi nimfát, és Zeuszt, Kronosz fiát, megénekelte Anyácska cselédeit is sorjában, és ragyogó lakását és a drága kincseket a barlangban.”

(Trencsényi-Waldapfel Imre: Görög regék és mondák [Istenek születése] – részlet)

3. Melyik hangszer születéséről szól a történet? Készítsetek rajzot a hangszerről!
4. Ki a szövegben szereplő Anyácska?
5. Kik voltak Hermész szülei?
6. Készítsetek rajzot a hangszerről!

7. Melyik isteneket ábrázolják az alábbi képzőművészeti alkotások? Segítséget nyújtanak az attribútumok!

Róma istenei

Mivel a rómaiak a görögök szakrális szokásaiból nagyon sok mindent, így az isteneket is átemelték saját vallásukba, fontos, hogy a legfontosabb istenek neveit latinul is megtanuljuk! Kezdetben elég, ha a 12 olümposzi isten római megfelelőjét jegyezzük meg:

Zeusz	»————»	Iuppiter
Héra	»————»	Iuno
Poszeidón	»————»	Neptunus
Démétér	»————»	Ceres
Aphrodité	»————»	Venus
Árész	»————»	Mars
Artemisz	»————»	Diana
Apollón	»————»	Apolló
Pallasz Athéné	»————»	Minerva
Héphaisztosz	»————»	Vulcanus
Hesztia	»————»	Vesta
Hermész	»————»	Mercurius

- 8. Melyek azok a bolygók, amelyek első ránézésre közösen tanult mitológiai alakok nevéből származnak?
- 9. Szaturnusz a római mitológiában Kronosznak, Plútó pedig az alvilág görög istenének, Hádésznek a latin megfelelője. Milyen rokonsági kapcsolat van tehát Iuppiter és Szaturnusz, Plútó és Iuppiter, Szaturnusz és Uránusz, valamint Neptunusz, Iuppiter és Plútó között?

Tanuljunk latinul!

Néhány egyszerűbb latin szó a leckéből. Tanuljátok meg őket!

lyra – lant

bellum – háború

ignis – tűz

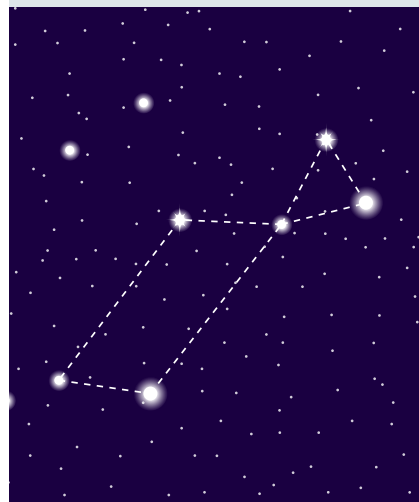
gladius – kard

Szállóige: *Post nubila Phoebus* – Felhők után Apolló. Phoebus Apolló egyik leggyakrabban használt jelzője, azt jelenti, ragyogó, fényes, és napisteni voltára utal. Egy latinul verselő angol költő verséből való az idézet, Magyarországon Széchenyi István tette ismertté, ő maga így fordította: **Borúra derű.** A Magyar Tudományos Akadémia jelmondata.

Érdekesség: A nyári éjszakai égbolt egyik legszebb látványossága a **Lant csillagkép**, amelyet az ókori görögök neveztek el kedvelt hangszerük után. Nézzetek utána, hol található az égen, és egy nyári estén keressétek is meg!

szakrális: A latin *sacer* – szent szóból származik, azt jelenti vallási.

A Lant csillagkép

A VÍZÖZÖN

A vízözön története

Biblia: Más néven Szentírás, a keresztény és zsidó vallás legfontosabb forrásainak összefoglaló elnevezése.

Az ókori népek mitológiai történetei között nagyon sok közös vonás található. **A különböző kultúrák teremtéstörténetének egyik legismertebb hasonlósága a vízözön elbeszélése.** Az európai emberek általában a bibliai történetet ismerik a legjobban, amely szerint Isten büntetése elől egyedül Noé és családja menekült meg a negyvennapos eső utáni áradásoktól.

„Bezárultak a mélység forrásai és az ég csatornáit; megszűnt esni az eső az égből. Azután a víz egyre jobban visszahúzódott a földről, és százötven nap múlva leapadt a víz. A bárka pedig a hetedik hónap tizenhetedik napján megfeneklett az Ararát hegységben.”

(Teremtés könyve 8,2–4.)

1. Keressétek meg a térképen az Ararát hegyet! Melyik mai ország területén található?

gigászok: Félig kígyótestű, bozontos hajú óriások, akik szintén Gaiának és Uranosznak voltak a gyermekei. A fogalmat átvitt értelemben ma a hatalmas erejű emberekre vagy a nagy jelentőségű eseményekre használjuk (pl.: gigászi termet, gigászi küzdelem).

A görög–római mitológiában is **az istenek büntetéseként került sor a vízözönre.** Az első emberek, akik az olümposzi istenekkel harcoló gigászok véréből születtek, őseikhez hasonlóan erőszakos népek voltak. Zeusz az emberek által elkövetett számos gonoszság miatt döntött végül úgy, hogy új, tisztább, szelídebb embert teremtsen, a régit pedig eltörli a Föld színéről. Poszeidón segítségével hatalmas árvizet bocsátott a Földre, amely mindent és mindenkit elsöpört az útjából. **Csak két ember maradt életben.**

Lükaón gaztette

hübrisz: Görög fogalom, amely azt jelenti, hogy valaki a saját gőgje miatt kétségbe vonja az istenek mindenhatóságát és felsőbbrendűségét, és ezzel óriási büntetést követ el.

Zeusznak az emberiség ellen érzett haragja akkor vált a legnagyobbá, amikor az árkádiai király, Lükaón hübriszt követett el a főisten ellen. Egy alkalommal, amikor Zeusz halandó képében az emberek közé ment, Lükaón látta vendégül őt vacsorára. Mivel a környéken elterjedt a híre, hogy Zeusz szállt le az emberek közé, a vendéglátó szörnyű cselet eszelt ki. Hogy próbára tegye vendége istenségét, emberből főzött ételt szolgáltat fel vacsorára. Zeusz a szörnyű büntetést látván éktelen haragra gerjedt, és bosszúból farkassá változtatta a királyt.

„experiar deus hic discrimine aperto
an sit mortalis: nec erit dubitabile verum.”

(Ovidius: *Metamorphoses*, I. 222–223)

„No majd kitudom, hogy ez isten-e – lássuk a próbát –,
vagy múló ember; s kétes nem lesz az igazság.”

(Ovidius: *Átváltozások*, Devecseri Gábor fordítása)

2. Ki mondhatta az előző oldal alján szereplő mondatot a Lúkaón-történetben?
3. A latin *discrimen* főnév egyik jelentése: különbség. Ebből a szóból származik a diszkriminálni és a diszkrimináció kifejezés is. Tudjátok, mit jelentenek?
4. A meghalni igét latinul így mondjuk: *morior*. Ennek egyik alakja a *mortuus*, ami azt jelenti: halott. Megtaláljátok az idézetben azt a szót, amely azt jelenti, hogy halandó?
5. Az *aperto* az *aperio* latin ige egyik alakja, azt jelenti: felfed, kinyit, megnyit. Nevezzétek meg az ebből a latin szóból származó idegen szóval, hogy mit szoktak inni étvágygerjesztőnek a nagyobb étkezések kezdete előtt! Ugyanebből az igéből származik egyik hónapunk elnevezése is. Rájöttök, hogy melyik? Vajon miért viseli ezt a nevet?

Goltzius: Zeus farkassá változtatja Lúkaónt

■ Nézzétek meg figyelmesen a fenti képet! Mi utal még Zeus bosszújára a farkassá változtatás mellett?

Deukalión és Pürrha

A vízözön után életben maradt két ember egy idős házaspár, Deukalión és Pürrha volt. Mindketten **tiszta lelkű, egymás mellett örökké kitartó, istenfélő** emberek voltak. A vízözön előtt Prométheusz, Deukalión apja értesítette őket a közelgő veszedelemről: hajót építettek, amely az özönvíz lepadása után a Parnasszosz hegyén feneklett meg. Hálából életben maradásukért áldozatot mutattak be Zeusznak, majd egy jóslatot kaptak

„ossaque post tergum magnae iactate parentis!”
(Ovidius: *Metamorphoses* I. 383.)

„S hátrahajítsátok csontját a hatalmas anyának.”
(Ovidius: *Átváltozások* I. 383.
Devecseri Gábor fordítása)

a világ újbóli benépesítéséről:

- A kép és a jóslat alapján próbáljátok megfejtetni, hogy mit kellett tennie konkrétan Deukaliónnak és Pürrhának!

Tempesta: Deukalión és Pürrha

Tanuljunk latinul!

Mortuo leoni lepores insultant – Döglött oroszlánnal még a nyulak is szemtelenkednek.

- a) Értelmezd röviden a közmondást!
- b) Melyik, a mai leckében is előforduló szó ragozott alakjára ismersz rá?
- c) A leckében négy különböző állat is szerepelt. Nevezzük meg latinul, és tanuljuk is meg őket!

lupus – farkas *aquila* – sas *leo* – oroszlán *lepus* – nyúl

konkrét: A latin *concreresco* ige azt jelenti, összenő, összeáll, az ebből képzett *concretus* pedig azt, ami összeállt, tehát tömör. A konkrét arra utal, hogy valami kézzelfogható, tehát egyértelmű.

ÁTVÁLTOZÁS- TÖRTÉNETEK

metamorfózis: A görög eredetű szó átváltozást jelent (*meta*: át, *morphe*: forma, alak).

Az antik irodalomban az emberek állattá vagy növénné váló átalakulását nevezzük így.

Metamorfózisok

Az európai népek mítoszai és meséi rengeteg olyan történetet őriznek, amelyekben valamilyen átváltozásnak vagyunk szemtanúi: Pinokkió egy faragott fabábuból válik kisfiúvá, Hamupipőke kisegerei vágta párákka változnak, Nils Holgerssonból apró kis emberke, a kis hableányból pedig – ha átmenetileg is – valódi lábakkal rendelkező fiatal lány lesz. A görög–római mítoszok is **számos átváltozástörténetet rejtene magukban**. Ezeket az átváltozásokat idegen szóval **metamorfózisnak** nevezzük. Az egyes emberek más alakban való megjelenése legtöbbször isteni közbeavatkozás eredménye: új alakjukat jutalomként vagy büntetésként kapják valamelyik istentől.

1. A korábban olvasott vagy látott mesék, regények alapján gyűjtsetek további átváltozástörténeteket! Írjátok le, hogy mi változott mivé, és mi volt a változás oka!
2. A magyar népmesei hagyomány is számos csodálatos átváltozást tart számon. Gyűjtsetek ilyen meséket (pl.: *Világszép nádszálkisasszony*)!

Publius Ovidius Naso

Ovidius cognomene, a Naso azt jelenti, hogy nagy orrú. A görög–latin eredetű szó (*nasus*) német közvetítéssel a magyarban is meggyökerezett: kifújja a kisbaba nóziját.

Ovidius

A görög–római mitológia átváltozástörténeteinek máig tartó népszerűségét egy római költőnek, Publius Ovidius Nasónak köszönhetjük. Ovidius **fő műve az Átváltozások** (latinul: *Metamorphoses*), amelyből már a korábbi leckékben is olvashattál részleteket. Ebben a világ keletkezésétől kezdve feldolgozta a legfontosabb mitológiai történeteket. Az *Átváltozások* óriási hatással volt a későbbi európai kultúrára: népszerű történeteit rengeteg módon feldolgozták az irodalomban, a képzőművészetben és a zeneművészetben. A több mint 12 ezer soros költemény kezdősoraiban a költő így fogalmazza meg célkitűzéseit:

„Új alakokká vált testekről indít a lelkem
szólani; isteneink! (hisz ez is mind átalatok
lett), adjatok ihletet, és a világ eredő idejétől
végig, az én koromig legyetek vezetői dalomnak.”

(Devecseri Gábor fordítása)

3. Kiktől kér segítséget Ovidius műve megírásához?

II. TÖRTÉNETEK A GÖRÖG ÉS A RÓMAI MITOLÓGIÁBÓL

- 4. Melyik sorból derül ki, hogy a költeményben átváltozásokról lesz szó?
- 5. Mektől meddig fog tartani időben a mű cselekménye a bevezető szerint?
- 6. Nézzetek utána, hogy mikor élt Ovidius!
- 7. Az előző leckében olvasott vízözöntörténet elterjedését szintén Ovidius munkásságának köszönhetjük. Lapozzatok vissza, és keressétek meg azt a két metamorfózist, amely a történetben volt olvasható!

Sulmo mihi patria est, gelidis uberrimus undis,
 milia qui novies distat ab Urbe decem.
 editus hic ego sum nec non ut tempora noris,
 cum cecidit fato consul uterque pari.

(Ovidius: Tristia 10, 3–6.)

Sulmo hazám, mely hűs forrással van tele, honnan
 Róma kilencven ezer rőfnyire távol esik.
 Itt láttam napot én; s hogy tudd mikor, a midőn egy
 bal vita két Consult a ravatalba nyomott.

(Egyed Antal fordítása)

rőf: Régi magyar hosszúság-
 mérték, nagyjából 62 cm-nek
 felelt meg.

konzul: A Római Köztársaság
 legfontosabb politikai tiszt-
 ségviselői a konzulok voltak.
 Évente váltogatták egymást,
 és mindig ketten voltak.

- 8. Melyik városban született Ovidius?
- 9. A város mely adottságát emeli ki a költő?
- 10. Egy internetes műholdtérképen keressétek meg Sulmonát és Rómát! Készítsetek útvonaltervet a két város között! Ma mekkora a távolság autóúton a két város között?
- 11. Járjatok utána, hogy mi volt a neve annak a két konzulnak, akiknek a kormányzása évében Ovidius született!

*Sulmo ma. Sulmona
 Olaszország középső
 részén fekszik.*

Tiepolo: Maecenas bemutatja a szabad művészeteket Augustusnak

mecénás: Az augustusi irodalom fő pártfogójának a neve mára fogalommá vált. Manapság azokat a személyeket nevezzük mecénásnak, akik önkéntes alapon anyagilag támogatják egyes művészek alkotómunkáját.

Ovidius Tomiban

Az *Átváltozások* költője a római irodalom aranykorában élt és alkotott, amely történelmileg nagyjából egybe esett az első császár, Augustus uralkodásával. Ovidius mellett olyan kiválóságok tartoztak az irodalmi élet legnagyobb képviselőihez, mint például Horatius vagy Vergilius. A korszak költői a császári udvar közkedvelt vendégei voltak, legtöbbjüket szoros barátság kötötte az irodalom pártoló Augustushoz. Anyagi megbecsülésüket és hírnevüket azonban nemcsak tehetségüknek, hanem a kultúrpolitika irányítójának, Maece-nasnak is köszönhatték. Augustus legbizalmasabb barátja tudatosan gyűjtötte maga köré a birodalom legtehetségesebb költőit, és minden támogatást megadott nekik a nyugodt alkotói munka biztosítása érdekében. Ovidius sikeres írói karrierje azonban váratlanul megtört, amikor Augustus császár Rómától nagyon messzire, a Fekete-tenger partján található Tomiba száműzte. A száműzetés pontos oka máig nem tisztázott, de a távoli városból hazaküldött levelei tanúsága szerint valamilyen botrányba keveredhetett a császári udvarban. Ovidius sosem térhetett haza.

12. Járjatok utána, hogy melyik mai város volt az ókori Tomi? Melyik országban található?

Tanuljunk latinul!

A fenti latin szövegben előforduló fontosabb szavak:

patria – haza *distat* > *disto* – távol áll

ego – én *sum* – vagyok *fato* > *fátum* – sors, végzet

1. Az alábbi idegen szavak az előbbi latin szavak valamelyikéből jöttek létre. Kitaláljátok, hogy melyikből? Magyarazzátok meg az egyes kifejezések jelentését, írjátok mindegyikkel egy-egy mondatot!

fatális, disztancia, egoista, patrióta

2. Az alábbi szállóigékben az a közös, hogy mindegyiknek Ovidius a szerzője. Válasszatok ki egyet, és tanuljátok meg kívülről!

Omnia mutantur, nihil interit. – Minden változik, nem pusztul el semmi.

Forma bonum fragile est. – A szépség mulandó adomány.

Cito pede labitur aetas. – Gyors lábon rohan az idő.

Az égbolttartó Atlasz

A görög mitológia jól ismert alakja, **az égboltot a vállán tartó Atlasz** szintén **titán** volt, méghozzá Prométheusz testvére. Amikor Gaia, a Földanya vezetésével a gigászok háborút indítottak az olümposzi istenek ellen, a titánok is fellázadtak Zeuszék ellen. A lázadásban részt vett Atlasz is, akit a lázadás leverése után a főisten azzal büntetett, hogy a világ végéig a vállán kell tartania az égboltot.

A roppant nehéz feladat végzése alól egy alkalommal sikerült megszabadulnia. Amikor **Héraklésznek a Heszperiszek aranyalmáit kellett megszereznie, átmenetileg átvette Atlasztól az égboltot**, amíg a titán hozott a hősnek az aranyalmákból. Ám a titán megszabadulva a tehertől, nem akarta visszavenni Héraklésztől az égboltot. Ekkor a hős cselhez folyamodott: arra kérte Atlaszt, csak addig vegye át az égboltot, amíg megigazítja vállpántját. A titán bedőlt a cselnek, és visszavette súlyos terhét.

Nem Héraklész volt az egyetlen halandó hős, aki találkozott Atlasszal. Amikor Perszeusz legyőzte a Medúzát, hazafelé a titán által uralt országon át indult el. Ovidius így írt az *Átváltozásokban* Atlasz birodalmáról:

„Már lebukott a nap; éjre magát nem bízza a bajnok,
atlaszi országban torpan meg, Hesperióban;
csöpp nyugovót, míg Aurorának Lucifer újra
föl nem idézi tűzét, s Aurora a napkocsit, ott kér.
Ott lakozott, akinél ember magasabb soha nem volt,
Iapetos fia Atlas. Az ő birodalma a földnek
széle, s a tenger, ahol lihegő paripái a Napnak
tűnnek alá habban, s fáradt kocsitengelye csobban.”

(Devecseri Gábor fordítása)

1. Hogyan nevezi a költő a titán országát? Miért nevezi így?
2. Miért áll meg a „bajnok” Perszeusz Atlasz országában?
3. Melyik napszoknak feleltethető meg Aurora? Miért?
4. A Föld melyik égtáján található Atlasz birodalma?

Perszeusz és Atlasz

Perszeusz és Atlasz találkozása nem volt konfliktusmentes. A titán nem hitte el a hősnek, hogy legyőzte a Medúzát, ezért Perszeusz megmutatta neki a Medúza levágott fejét. Csakhogy **egy régi átok szerint, aki ránézett a Medúza-fejre, az nyomban kővé vált**. Nem történt ez másként Atlasszal sem. Erről szintén az *Átváltozásokban* olvashatunk:

Gustav Karl Martin Herold:
Atlasz

A Heszperidák Atlasz leányai voltak. Ők gondozták az Atlasz hegység lankáin azt az aranyalmafát, amelyet egy százfejű sárkány őrzött.

Canova: Perszeusz

A hegységgé váló égbolttartó titánról nevezték el a nyomtatott térképeket tartalmazó kiadványokat, az atlaszokat is.

konfliktus: A latin *confligo* – ellenkezik, összecsap igéből származik. A fogalmat magyarul *nézeteltérés* értelemben használjuk.

konstelláció: A csillagkép tudományos elnevezése. A latin eredetű szó azt jelenti, hogy a „csillagok együttállása”, és arra utal, hogy bizonyos számú csillag közösen együtt egy sajátos formát, alakzatot alkot, a csillagképet.

A Fiastyúk csillagkép

„S baljáról néki Medusa
förtelmes képét (maga félretekint) odanyújtja.
Vált, amilyen nagy volt, nagy hegygé Atlas: a fürtje
és a szakállá liget; keze-válla gerince a hegynek;
és feje már nem fej: hegyoromként égre mered fel;
csontjai sziklakövek; majd szétnőtt minden irányban
(istenek, így rendeltétek), s azután a nagy égbolt,
oly sok csillaggal nehezült vállára, nyugodni.”

(Devecseri Gábor fordítása)

5. Keressétek meg a térképen az Atlasz hegységet! Melyik kontinensen és melyik mai országok területén található a hegyvonulat? A görög világ földrajzi elhelyezkedését tekintve igaz-e, hogy Atlasz birodalma Nyugaton helyezkedett el?
6. Atlasz nevéből származik az Atlanti-óceán elnevezése is. A térkép segítségével fogalmazzatok meg, hogy mi lehet a két földrajzi elnevezés közötti összefüggés?
7. Szintén az égbolttartó titán kölcsönözte a nevét egy mondabeli, elsüllyedt, titokzatos világnak is. Kitaláljátok, hogy melyiknek?

A Plejádok

Atlasz lányai voltak a Plejádok (más néven a Pleiaszok) is. A monda szerint a hét szépséges fiatal lányt a híres görög vadász, Orion üldözte szerelmével, ám azok elmenekültek előle. Amikor a futásban kifáradtak, Zeusshoz fordultak segítségért. Ő galambokká változtatta Atlasz lányait, akik az ég felé röpködve végül csillaggá változtak. Az éjszakai égbolt Fiastyúk nevű konstellációja az egyik leghíresebb csillagkép az északi égbolton. A feltűnően sűrű, hét változó fényességű csillagból álló alakzatot régen a szem élességének a vizsgálatára használták. Teszteljétek a szemeteket ti is! Keressétek meg egy sötét éjszakán a Fiastyúkot, és számoljátok meg, hány Plejádót láttok a hét közül!

Tanuljunk latinul!

Aurora Musis amica. A közmondás magyarul azt jelenti, hogy a hajnal a múzsák barátja. Fogalmazzatok meg a közmondás mondanivalóját!

Aurora – Hajnal *Musa* – Múzsza *amica* – barátnő

Lucifer a görög–római mitológiában az Esthajnalcsillagnak, vagyis a Vénusz bolygónak a latin elnevezése. A keresztény vallásban a Sátán elnevezéseként is használják. Lucifer neve az alábbi latin szavak összetételéből jött létre:

lux – fény *fero* – hoz

Vagyis Lucifer neve „Fényhozót” jelent. Mit gondoltok, mi az összefüggés a Fényhozó és a magyar Esthajnalcsillag elnevezés között?

ARAKHNÉ

A szövés-fonás mesternője

Élt egyszer egy görög kelmefestő, akinek volt egy lánya, Arakhné. A **fiatal lány nemcsak gyönyörű, hanem nagyon tehetséges** is volt. Még a közelben lakó nimfák is csodájára jártak kézimunkáinak. Senki a világon nem tudott szebb szőttéseket, ruhákat és kárpitokat szőni, hímezni. Azt mondták róla az emberek, hogy isteni tehetségét magától Pallasz Athénétől, a kézművesek védőistenétől kapta ajándékba. Arakhné azonban halani sem akart az istennővel való összehasonlításról. Hiú volt, beképzelt, azt képzelte, tehetségét és közügyességét csak saját magának köszönheti. Ám **Pallasz Athénét sértette Arakhné gögje**, és öreganyó képében megjelent a gyapjúfonó lány előtt. Könyörögve kérlelte, hogy legyen alázatosabb az istennővel, ám Arakhné nem tágított: az istennő ekkor felfedte valódi kilétét, és szövőversenyre hívta a fiatal lányt.

1. Fogalmazzatok meg röviden, mi volt Arakhné legnagyobb bűne! Ismertek-e hasonló történetet korábbi tanulmányaitokból vagy olvasmányaitokból?

Diego Velázquez: *A szövőnők* ■ Figyeljétek meg a festményt! Az eddig megismert történet melyik jelenetét ábrázolja a festő? Ki lehet a kép előterének bal oldali és ki a jobb oldali szereplője?

A kelmefestő olyan iparos, aki mindenféle textíliákat, ruhákat fest be különböző színekkel.

A *textil* szó a latin *texo* – sző, fon szóból származik.

A *textus* a szövés végeredménye, a kész szövet, amelyből a ruhák is készülnek.

A verseny

Arakhné történetének
illusztrációi középkori
kódexekben

„Athéné a tizenkét istent szötte kelméjébe, amint épp neki ítélik Poszeidónnal szemben Athén városát. A négy sarkába pedig, hogy vetélytársnője megtanulja, mi vár arra, aki istennel vetélkedik, még négy képet szöött. Az első sarok a Rhodopét és a Haimoszt mutatta; ezek most megdermedt hegyek Thrákiában, de egykor eleven testek voltak, házastársak, akiknek ugyanaz volt a bűnük, mint Alküónénak és Kéüxnek: egymást a legnagyobb istenek nevén nevezték. A második sarok a pügmaioszkok anyjának szomorú sorsát ábrázolta: ezt Héra, mikor versenyben legyőzte, daruvá változtatta, s évről évre saját gyermekei, az »öklömnyi« törpék ellen kell pusztító háborút kezdenie. A harmadik sarokban Antigonét, a trójai Laomedón király leányát ugyancsak Héra változtatta golyává, a negyedikben Kinürasz, Aphrodité papja Ciprus szigetén a templom lépcsőit, saját leányainak kővé vált tagjait ölelte sírva. A saját szent fájával fejezte be művét Athéné: a szegélyt olajágak mintázták.”

(Trencsényi Waldapfel Imre: *Mitológia [Arakhné]* – részlet)

- 2. Melyik várost kapta meg Pallasz Athéné?
- 3. Hány részre tudnátok osztani Pallasz Athéné kelméjét, hány történetet szöött meg?

„Arakhné az istenek szerelmi kalandjait szötte kelméjébe: Európét, akit bika alakjában, Lédát, akit hattyú alakjában csábított el Zeusz, Poszeidón és Iphimedeia, Dionüszosz és Erigoné történetét és még több effélét. A szegélyzetet pedig borostyán közé font virágok adták ki. Szép volt Arakhné szövése is, nem lelt benne hibát Athéné, de maga az irigység se lelt volna. Haragudott is az istennő, hogy megállt az övé mellett a halandó lány keze munkája, és összeszaggatta, amit Arakhné szöött. S mert az isteneket tiszteletlenül ábrázolta, még meg is ütötte a vetélővel. Elkeseredésében Arakhné felakasztotta magát. De ekkor Athéné megszánta, kiszabadította nyakát a kötélből, és így szólt hozzá: »Élni élhetsz tovább, de a levegőben függj, és ezt a büntetést minden ivadékod is hordozza!« Azzal elváltoztatta Arakhnét. Belőle lett a pók (görögül: »arakhné«), mely a mai napig Arakhné régi mesterségét, a szövést-fonást folytatja.

(Trencsényi-Waldapfel Imre *Mitológia [Arakhné]* – részlet)

- 4. Mi volt Arakhné történeteinek központi témája?
- 5. Nevezetek meg két halandó nőt Arakhné kelméjéről, akiket Zeusz átváltozott alakban csábított el!
- 6. Az idézett szöveg melyik része bizonyítja, hogy Arakhné és Pallasz Athéné munkája egyformán szép lett?
- 7. Miért tépte szét az istennő a halandó lány kelméjét?
- 8. Miért tekinthetjük Arakhné történetét átváltozástörténetnek?

Fóbiák

Szintén a görög *arakhné* szóból származik az **araknofóbia** kifejezés, amely azt jelenti, hogy valaki fél a pókoktól, tehát pókiszonya van. A **fóbia** szintén görög eredetű szó, azt jelenti, hogy félelem. Nagyon sok embernek van valamilyen fóbiája, félelme. Az alábbi táblázat első oszlopában gyakori fóbiákat olvashattok, a másodikban a félelmek jelentéseit. Egy probléma van: a fóbiákat és a jelentéseiket összekevertük. Írjátok le az összeillő párokat!

xenofóbia	a repüléstől való félelem
akvafóbia	a bezártságtól való félelem
hemofóbia	az elektromos áramtól való félelem
tetrafóbia	az emberektől való félelem
aerofóbia	idegenektől való félelem
antropofóbia	a négyes számtól való félelem
elektrofóbia	a vértől való félelem
klausztofóbia	a víztől való félelem

Tanuljunk számárságokat!

Az alábbi mondások főszereplői a szamarak. Válasszatok ki közülük hármat, és tanuljátok meg őket kívülről!

Asinus ad lyram seu ad tibiam aptus. – Úgy ért hozzá, mint szamár a lanthoz vagy a fuvolához.

A sinus asino et sus sui pulcher. – Szamárnak a szamár, disznónak a disznó tetszik.

Ex auribus cognoscitur asinus. – A szamarat a füléről lehet felismerni.

Ab equis ad asinos. – Lóról számárra jutni.

Arare bove et asino. – Ökörrel és számárral szántani.

Ab asinis ad boves transcendere. – Szamárról ökörré szállni.

A mondások közül melyik az,

- amelyik megfeleltethető az „ízlések és pofonok” kifejezésnek,
- amelyik azt fejezi ki, hogy az ember rosszabb helyzetbe kerül,
- amelyik azt, hogy jobb helyzetbe,
- amelyik a magyar „úgy ért hozzá, mint tyúk az ábécéhez” latin megfelelője,
- amelyik az össze nem illő dolgok egymás mellé helyezését fejezi ki?

A mondásokban szereplő állatok:

asinus – szamár

bos – ökör

equus – ló

PARISZ ÍTÉLETE

Hatalmas lakodalom – óriási botrány

Hellász: Az ókori görög városállamok összefoglaló elnevezése.

rivalizál: A latin vetélytárs szóból eredeztethető idegen szó, amelyet leginkább a verseng, vetélkedik, versenyez jelentésben használunk.

trójai háború: A híres mitológiai történettel kezdődő trójai háború a valóságban a Kr. e. 13. században zajlott, amely során az egyik görög népcsoport – az akháj – fegyveres konfliktusba került a Kis-Ázsiában található Trója városával. A tíz évig tartó kegyetlen háborút végül a görögök nyerték meg.

Erisz istennő egy ógörög vázaképen

praktika: Görög eredetű szó, magyarul fortélyt, mesterkedést jelent.

A gyönyörű tengeri nimfának, **Thetisznek nehezen akadt kérője az istenek közül**, mert egy jóslat szerint születendő gyermeke tehetségesebb és sikerebb lesz majd, mint apja. Thetiszt végül Zeusz parancsára a **halandó Péleusz** vette feleségül. A lakodalmat egy kentaur barlangjában tartották, ahová **Eriszen**, a viszály istennőjén kívül az összes istent és istennőt meghívták vendégségbe, de szép számmal érkeztek halandók is Hellász minden tájáról. Ám a viszály istennője elhatározta, hogy bosszút áll megalázásáért. Leszakított egy **aranyalmát** a Heszperidák kertjéből, ráírta, hogy „**A legszebbnek**”, és titokban begurította az ünneplő istenek közé. Több sem kellett az egymással *rivalizáló* istennőknek: egyszerre hárman is maguknak követelték az aranyalmát. Héra, Pallasz Athéné és Aphrodité viszályából pedig az ókori világ legnagyobb fegyveres konfliktusa, a *trójai háború* bontakozott ki.

1. Mit gondoltok, miért nem akarta Thetisz és Péleusz, hogy Erisz részt vegyen a lakodalmon?
2. Kinek a gyermekei voltak a Heszperidák?
3. Minek az istenei voltak az aranyalmán összevesző istennők?
4. Hogyan mondanátok magyarul azt, hogy rivalizál?
5. Hogyan néz ki egy kentaur? Rajzoljatok egyet a füzetetekbe!

Erisz a görög mitológiában a viszálynak és a veszekedésnek az istennője volt. Az apa nélkül született istennő **anyja Nüx** volt, az éjszaka istennője. Erisz folyton viszályt szült az emberek és az istenek között, nem véletlen, hogy **Árésznek, a háború istenének volt a kísérője**. Leghírhedtebb tette Péleusz és Thetisz lakodalmának megzavarása volt az aranyalmával. Az „*Erisz almája*” kifejezést ma is használjuk abban az értelemben, ha valamilyen vitának vagy veszekedésnek a forrását, kiindulópontját akarjuk megnevezni. Erisz latin megfelelője Discordia.

Parisz ítélete

A három istennő versengésével kapcsolatban Zeusz a világ legszebb férfiját, **Pariszt kérte fel döntőbírónak**.

Hermész, az istenek hírnöke szárnyas saruit felöltve az istennők társaságában kereste fel a trójai királyfit, hogy az kiválassza közülük a legszebbet. A három istennő minden női praktikát bevetett, hogy Parisz ítéltőképességét befolyásolja. „*Ha nekem ítéled az aranyalmát, minden művészetemre megtanítalak, és szülővárosod hős oltalmazójává teszek*” – mondta neki Pallasz Athéné. „*Én egész Ázsiát vetem uralmad alá, ha engem választasz*” – ígérte neki Héra. Ám Aphrodité nem véletlenül volt a szerelem

istennője: teljes női báját felfedve a trójai királyfi előtt neki ígérte a világ legszebb asszonyának, a spártai **Helenének szerelmét**. Parisz sem Aphrodité szépségének, sem a legszebb nő ígéretének nem tudott ellenállni, és végül a **szerelem istennőjének adta az aranyalmát**. Héra és Pallasz Athéné jóvátehetetlenül megsértődött, és a trójai háború során a görögök oldalán vettek részt a küzdelemben.

*Francois-Xavier Fabre:
Parisz ítélete, 1808*

- 6. Figyeljétek meg a francia művész festményét! Próbáljátok meg kitalálni a kép alapján, hogy a három isten nő közül melyik hol helyezkedik el a képen!
- 7. Képzeljétek magatokat Parisz helyébe! Ti melyik istennőnek adnátok az aranyalmát? Miért? Válaszotokat indokoljátok meg, és beszéljétek meg padtársaitokkal!

Parisz és Kasszandra

Parisz trójai királyfi, **Priamosz és Hekabé fia**. Születésekor anyja azt álmodta, hogy fia Trója pusztulását fogja okozni, ezért megbíztak egy királyi szolgát, hogy végezzen vele. Ám az megsajnálta, és kivetette a csecsemőt Ida hegyére, ahol **egy pásztor megtalálta és felnevelte**. Parisz **húga, Kasszandra** is jelentős szerepet játszott Trója történelmében. A szépséges királylányba **Apollón** szeretett bele. Szerelméért cserébe Kasszandra a **jövőbelátás képességét** kérte a jóstistentől. Ám amikor később elutasította Apollónt, az megátkozta: lássa továbbra is a jövőndőt, de jóslatainak **ne higgyen senki**. Így történt, hogy bár többször megjósolta Trója pusztulását, a királyi udvarban senki nem hitt neki.

- 8. Keressétek meg az atlaszotokban Spártát és Tróját! Melyik mai ország területén találhatók az egykori görög városok?

Tanuljunk latinul!

Az alábbi részlet a híres római költő, **Catullus** azon verséből származik, amely Péleusz és Thetisz lakodalmát meséli el. Az itt olvasható jelenetsor azt szemlélteti, hogy a görög városokból a lakodalomra siető emberek miként hagyták félbe munkáikat.

„Senki se szánt a mezőn, barmok nyaka elpuhulóban,
nem tisztítják görbe kapával a földön a szőlőt,
nem törnek rögöket dőlt szántóvassal az ökrök,
nem ritkítja a fák árnyékát késsel a kertész,
rűcskös rozsdá emészti a használatlan ekéket.”

(*Catullus: Péleus lakodalmá – részlet.*)

1. Számoljátok össze, hányféle mezőgazdasági tevékenységet tudtok megkülönböztetni a szövegrészlet alapján!
2. Miért van „elpuhulóban” a barmok nyaka?
3. Mi történik a szerszámokkal, ha sokáig nem használják őket?

Gyakoroljátok az olvasást Catullus eredeti sorain, majd tanuljátok meg a forrásban olvasható legfontosabb latin szavakat magyar jelentésükkel együtt!

„Rura colit nemo, mollescunt colla iuvenis,
non humilis curvis purgatur vinea rastris,
non glebam prono convellit vomere taurus,
non falx attenuat frondatorum arboris umbram,
squalida desertis rubigo infertur aratris.”

nemo – senki (gondoljatok Jules Verne *Nemo kapitányára* vagy a népszerű Disney-alkotásra, a *Némó nyomában* című rajzfilmre!)

humilis – alacsony

purgo – tisztít (ebből jön a purgatórium, azaz tisztítótűz szavunk)

vinea – szőlőtőke (ebből származik a vinum szó, amely bort jelent)

taurus – bika

arbor – fa (a magyar árbóc szavunk származik belőle, valamint az arborétum)

arator – szántóvető, földműves

4. Keressétek meg az interneten Homérosz Iliásának bevezető sorait, és hallgassátok meg eredeti ógörög nyelven! (Segítség lehet, ha így kerestek rá a videóra: Homer, Ilias, A 1-7 – Proemium. Ez azt jelenti, hogy Homérosz Iliásza bevezetőjének első hét sora.)

A TRÓJAI HÁBORÚ

A háború kirobbanása

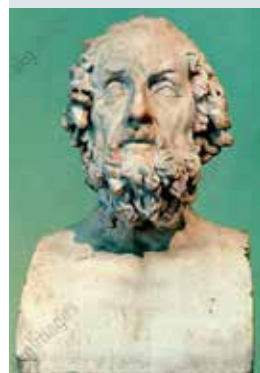
Miután Parisz Aphroditének ítélte az aranyalmát, elment Spártába, ahol nemcsak Helenét, hanem a város kincseinek sokaságát is magához vette. A legszebb földi asszonnyal azonban nem tért vissza a pásztorok közé, hanem **atyjához, Priamosz királyhoz ment Trójába**. Eközben a szökötés ideje alatt házától távol tartózkodó Menelaosz visszatért Spártába, ahol értesült felesége eltűnéséről. Nagy haragra gerjedt, és elhatározta, hogy **háborúval áll bosszút** Tróján. Összegyűjtötte a legnagyobb görög harcosokat, és a felszerelkezett *armada* Aulisz kikötőjében várta a megfelelő tengeri szeleket az indulásra.

1. Ismételjétek át Helené származásának körülményeit! Kik voltak a szülei? Hány testvére volt? Milyen közlekedési eszközökkel kívántak Trójába jutni a görögök Auliszból?
2. A *casus belli* egy jogi fogalom, amely a háború kitörésének okát jelenti. A kifejezés a latin *bellum* – háború, és *casus* – ok szavak összetételéből származik. Ennek alapján fogalmazzatok meg, hogy mi volt a trójai háború *casus belli*je!

A trójai háború legizgalmasabb epizódjainak megírását egy **Homérosz** nevű görög költőnek tulajdonítja a hagyomány. A Kr. e. 8. században élt költő két eposzban foglalkozott a háborúval és annak következményeivel. Az **Iliász** a háború utolsó évéről és a görögök győzelméről, az **Odüsszeia** pedig az egyik legnagyobb görög harcos, Odüsszeusz hosszú évekig tartó kalandos hazatéréséről szól. Homérosz mindkét eposza óriási hatást gyakorolt mind a görög, mind a latin irodalomra, művei számos későbbi munkának szolgáltak mintául.

Akhilleusz

Menelaosz nem késlekedett összegyűjteni azokat a görög hősöket, akikre a leginkább számíthatott a trójai háború során. Az *Iliász* szerint a görögök ókori léptékkal nézve is óriási hadsereggel, **több mint ezer hajóval és negyvenezer harcossal** vágtak neki a hosszú útnak. A görög sereg **fővezérének Agamemnónt**, Mükéné királyát választották, aki Menelaosz testvére és Klütaimnésztra férje volt. Volt azonban egyvalaki a görögök között, akit sem erőben, sem bátorságban nem múlt felül senki: **Akhilleusz**. A **Thetisz és Péleusz nászából született** hős világra jöttkor anyja azt a jóslatot kapta, hogy fia Trója falai alatt fog meghalni. Hogy megmentse fia életét, lánynak öltöztette, és egy szigeten bújtatta el a készülődő görög seregek elől. Igen ám, de egy másik jóslat szerint a görögök csak akkor fogják tudni legyőzni Tróját, ha a nagy Akhilleusz is velük tart. Éppen ezért Menelaosz és Odüsszeusz mindent elkövetett, hogy

Homérosz mellszobrának római kori másolata

armada: A latin *armo* – fel-fegyverkezni igéből származó szó a legtöbb európai nyelvben, így a magyarban is hadiflotta jelentéssel gyökeresedett meg.

eposz: Nagy terjedelmű verses műfaj, amelynek központi témája egy rendkívüli képességekkel és tulajdonságokkal felruházott hős, aki számos kalandon és veszedelmen megy keresztül a történet során.

Kheirón kentaur Akhilleuszt tanítja – római kori falfestmény

Párkák: A görög mitológiában Moirák néven szereplő sorsistennők az emberi élet fonalát szőtték. Az ókori emberek hite szerint egy ember akkor halt meg, amikor a Párkák elvágta az élet-fonalát.

teucrus: Trójai.

A **fríg** jelző arra a vidékre (Phrügia) utal, amelynek közelében Trója található.

megtalálják a fiatal harcost. Szigetről szigetre jártak, mígnem végül cselt vetve megtalálták a nő ruhába öltöztetett Akhilleuszt. Thetisz gyermeke pedig boldogan tartott a harcosokkal.

Catullus Thetisz és Péleusz lakodalmáról írt költeményében az ifjú párnak a Párkák jövődőltek meg születendő gyermekük nagyságát:

„Hős születik majd néktek, a rettenthetlen Achillész:
ellenség sose látja a hátát, csak deli keblét;
mint oda-vissza futás győzelmes bajnoka gyakran,
villámgyors nyomait megelőzi a gím iramának...
Félisten sem mérkőzhet vele egykor a hadban,
hol majd teucrus vér fog ömölni a fríg csatatérre,
s hosszú harc árán megvívva a trójai várat,
földülődj a csalfa Pelopsnak harmadutódja...”

(Catullus: *Péleus lakodalma* – részlet)

- 3. Jellemezzétek röviden Akhilleuszt a szövegrész alapján! Milyen külső és belső tulajdonságokkal rendelkezik?
- 4. Milyen állathoz hasonlítja gyorsaságát a költő?
- 5. Melyik háborúra tesz utalást a szöveg?

Iphigeneia feláldozása egy római kori falfestményen

Iphigeneia

Miközben az auliszi főserég Hellász minden részéről várta a harcosokat, Agamemnón vadászni indult. A közeli erdőben egy **gyönyörű szarvast ejtett el**, amivel kétszeresen is megsértette a vadászat istennőjét: a fővezér nemcsak **Artemisz** szent állatát ölte meg, de saját vadásztehetségét még az istennőjénél is nagyobbobbnak tekintette. Artemisz bosszúja nem maradt el: egy jóslaton keresztül azt üzenzte a görögöknek, hogy amíg Agamemnón fel nem áldozza lányát, **Iphigeneiát**, visszatartja a tengeri szeleket, így a görög hadak nem tudnak elindulni Trója felé. A kétségbeeső Agamemnónt vezértársai kényszerítették az áldozat végrehajtására, ám abban a pillanatban, amikor a szertartást végző pap kése lesújtott volna a királylányra, Iphigeneia hirtelen köddé vált, és helyette egy szarvast áldoztak fel. **Artemisnek tehát végül megesett a szíve a lányon**, és a szeleket is feltámasztotta. A görög hadak elindultak Trója felé.

- 6. Az internet és a lexikonok segítségével gyűjtsetek minél több olyan irodalmi, zenei és képzőművészeti alkotást, amely Iphigénia történetét dolgozza fel.

A GÖRÖGÖK TRÓJA ALATT

Trójai ásatások

A világ leghíresebb amatőr régésze minden bizonnyal a német Heinrich Schliemann (1822-1890) volt. A nagyon tehetséges üzletember különböző kereskedelmi ügyletekkel jelentős vagyont tett szert, majd minden pénzét és energiáját a régészetnek szentelte. Mivel kora gyermekkorától fogva élénk érdeklődést mutatott a görög mitológia iránt, eltökélt célja lett az elveszettnek hitt Trója megtalálása és feltárása. Homérosz eposzainak és más antik szerzők műveinek segítségével Kis-Ázsia olyan területén kereste Tróját, ahol korábban senki sem. Végül neki lett igaza, és az 1870-es években megkezdett ásatásai eredményre vezettek: megtalálta az ókori Trója romjait. Bár a város pontos helyének meghatározása később kisebb módosításokat igényelt, a föld mélyéről előkerült gazdag leletanyag végső soron bizonyította a homéroszi eposzok cselekményének történelmi valóságalapját. Schliemann később sikeres ásatásokat folytatott Mükénében is, ahol a királysírokból felbecsülhetetlen értékű aranyleletet hozott a felszínre.

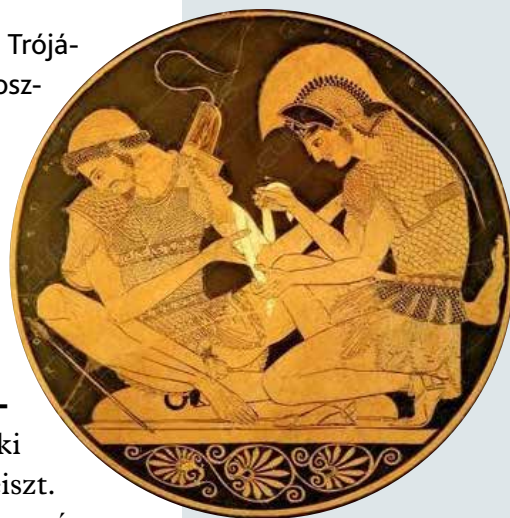
1. Melyik mai ország területén található az ókori Trója?
2. Járatok utána az internet segítségével, hogy mi lett a sorsa a Trójából származó és a berlini múzeumba került úgynevezett Priamosz-kincseknek!

Akhilleusz haragja

A görögök már **tizedik éve ostromolták Tróját**, amikor táborukban súlyos dögvész ütötte fel a fejét, amely sorra tizedelte a görög sereget. A pusztító járványt **Apollón bocsátotta a táborra**, amiért Agamemnón egy Trója környéki fosztogatás során elrabolta egyik papjának lányát, Khrüszéiszt. Bár a sereg jósának tanácsára Khrüszéiszt visszavitték apjához, ám cserébe **Agamemnón Akhilleusz hadizsákmányának legszebb ékét, a gyönyörű Briszéiszt ragadta magához**. A dögvész elmúlt, a harc folytatódott, de Akhilleusz haragjában nem vett részt a küzdelmekben. A Trója előtti síkságon megállás nélkül folyt az öldöklés, de jelentősebb eredmény nélkül. Eközben **az istenek is folyamatosan beavatkoztak a háborúba, ki a görögök, ki a trójaiak oldalán**. Egy alkalommal, amikor a trójaiak már a tengerig szorították vissza a görögöket, Akhilleusz megengedte gyermekkori barátjának, a hűséges Patroklosznak, hogy az ő fegyverzetében induljon a harcba, így mindenki azt gondolta, hogy maga

Trója

Szosziasz: Akhilleusz bekötözi Patroklosz sebeit

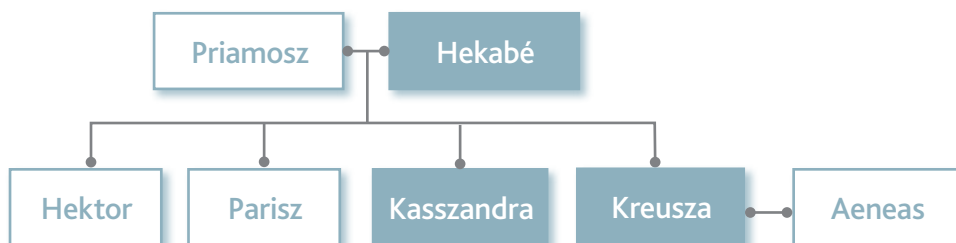
Hektor: Szintén Priamosz és Hekabé gyermeke volt, Parisz és Kasszandra legidősebb testvére, a legnagyobb trójai harcos.

Zeuszt apja, Kronosz után gyakran nevezik **Kronidész**nek is.

Akhilleusz tért vissza. Patrokloszt azonban Apollón isten segítségével a trójai herceg, Hektor halálosan megsebesítette. Akhilleusz haldokló társa, Patroklosz pedig ezeket a szavakat intézte az őt legyőző Hektorhoz:

„Most, Hektor, fennen kérkedsz, hisz neked adott már győzelmet Kronidész meg Apollón, kik leigáztak könnyen: vállamról hiszen ők tépték le a vértet. Ám ilyenek ha akár huszan is nékem szaladoznak, hát mind ottvesznek, lándzsám mindet leigázza. Engem a vészes sors és Létó gyermeke ölt meg, és a halandókból Euphorbosz – s harmadikul te. Mást mondok neked én, te pedig vesd jól a szivedbe: hosszan nem járkálsz te se már, mert már közeledben áll a halál neked is, közeledben a kényszerű végzet, és a dicső Akhilleusz keze sujt le, az Aiakidészé.”

(Homérosz: *Íliász*, XVI. ének – részlet.
Devecseri Gábor fordítása)

3. Mit jövendöl meg Patroklosz Hektornak?
4. Melyik isten fosztotta meg pajzsától Patrokloszt?
5. Melyik fegyverének erejét emeli ki a többi közül a haldokló hős?
6. Ki volt az a trójai, aki Hektor előtt megsebesítette Patrokloszt?
7. A trójai háború eddig megtanult eseményei alapján találjátok ki, hogy az alábbi elképzelt mondatokat melyik szereplő mondhatta!
 - a) „Hogy a szélcsend miatt kiengeszteljem Artemiszt, lányomat kell fel-áldoznunk!”
 - b) „Követelem, hogy megkapjam cserébe Briszéiszt!”
 - c) „Neked adom az aranyalmát!”
 - d) „Kisfiam, női ruhába öltöztetve bújtatlak el ezen a szigeten.”
 - e) „Akkor inkább nem harcolok tovább!”
 - f) „Akhilleusz majd bosszút áll rajtad, Hektor!”
 - g) „Döntse el Parisz, ki a legszebb közülük!”
 - h) „Ha az istennő neked adott, veled megyek Trójába!”
 - i) „A jóslat szerint fiam hatalmasabb lesz nálam!”

A TRÓJAI HÁBORÚ VÉGE

Akhilleusz halála

Patroklosz halála után **Akhilleusz bosszút esküdött, és párbajra hívta ki Hektort**. A trójai hőst legyőzte, de holttestét meggyalázta: harci szekéréhez kötve vonszolta végig a halott Hektort a görög sereg előtt, és csak Priamosz könyörgésének engedve adta át a halottat a trójaiaknak, hogy **kegyelettel eltemethessék**. A küzdelem folytatódott, a tíz éve tartó háború pedig tovább szedte áldozatait mindkét oldalon. Akhilleuszt sem kerülhette el végzete: Parisz mérgező nyila testének egyetlen sebezhető részébe, a sarkába fúródott, ez pedig a legnagyobb görög hős halálát okozta. Harcostársai máglyán égették el testét, Thetisz pedig szeretett fia hamvait a boldogok szigetére szállította.

1. A monda szerint amikor Thetisz megtudta, hogy gyermeke Trója falai alatt fog meghalni, fiát az alvilág folyójába, a Sztüxbe mártotta. Így Akhilleusz egész teste sebezhetetlen lett, kivéve a bokájának azt a részét, ahol anyja tartotta őt. Hogyan nevezzük testünknek ezt a részét? Keressétek meg a testeteken és fogjátok meg!
2. Nézzetek utána, hogy mit nevez az orvostudomány Achilles-reflexnek!

Achilles: A görög Akhilleusz latinos formája, az orvoslásban ezt a helyesírást használják.

Sztüx: A görög mitológia szerint az Alvilág négy folyója közül a Sztüx vizének halhatatlanságot adó ereje volt. Vizen a híres alvilági révész, Kharón vitte át a holtak lelkét a túlvilágra.

Franz von Matsch: Akhilleusz diadalmenete ■ Figyeljétek meg a festményen Akhilleusz és Hektor alakját! Mit tart a kezében Akhilleusz? Soroljátok fel a képről minél több harci eszközt (harci kocsi, dárda, sisak, pajzs, kard, páncél, ló, lábvért, mellvért stb.)! Mi látható a kép háttérében?

Giovanni Domenico Tiepolo: A trójai faló

danaók: Görögök.

Ulixes: A görög Odüsszeusz latinos formája.

achív: Akháj, görög.

argosi: Görög.

A trójai faló egy középkori kódexben

A trójai faló

Akhilleusz halálát követően a végső győzelemben már nem reménykedő görög vezérek a visszafordulásra gondoltak. Ekkor a leleményes Odüsszeusz vezetésével cselegettek ki, és egy óriási falókat építettek. **A ló gyomrába bebújt az ötven legbátrabb görög harcos**, a hadsereg maradék része pedig úgy tette, mintha hazamenne, egy közeli sziget eldugott öblében horgonyzott le hajóival. A falókat a

város előtti parti fövényen hagyták, a trójaiak pedig látva a távozó el-
lenséges sereget, kimerészkedtek Trója falai közül. A trójaiak között vita
támadt, hogy mi legyen a ló sorsa. Egyik részük azt gondolta, hogy a faló
isteneknek szánt fogadalmi ajándék, amit a görögök hagytak itt, ezért a
várba akarták vonszolni. Másik részük pedig Agamemnónék cselét vél-
ték felfedezni benne, ezért el akarták pusztítani. A vita kellős közepén
megjelent Laokoón, aki Apollón trójai papja volt:

„Ím, követők közepette, rohan le azonban a várból
Laokoón és így ordít, tombolva a dühtől:
»Hé, ti bolond népség, hát meg vagytok zavarodva?!
Azt hiszitek, hogy az ellenség elment? danaóknak
Megszédít csele? hát így ismeritek ti Ulixést?
Ebben a szörnyben achív csapatok bújnak meg, esetleg –
Várfalaink veszedelméül – hadigép ez, amellyel
Majd fentről kémlelnék ki s támadnak a várba.
Vagy más csel lappang itt: teucrus, a lóba ne bízzál.
Bármi is ez, danaóknak ajándékát se kívánom!«
Szólt, roppant vasdárdáját belevágva a szörnybe,
Úgy, hogy eresztékekkel eres gyomrába furódott.
Állt a gerely, remegett, az egész bendő belereccsent
S megrendülve a mén, valamik kondultak a hasban.
És ha helyén az eszünk, ha az ég végzése nem ámít,
Argosi búvóhelyre vasunk lecsap és, lehet, akkor
Trója, te most állnál, Priamus magas orma virulnál!”

(Vergilius: Aeneis II. 40–56. Lakatos István fordítása)

3. A vitázó trójaiak melyik csoportjával ért egyet a szövegrészlet szerint Laokoón?
4. Milyen egyértelmű bizonyítékot tudott felmutatni a pap, amely azt bizonyította, hogy emberek vannak a ló gyomrában?
5. Számoljátok össze, hányféleképpen van leírva a trójai faló a szövegben!
6. A szöveg melyik részlete bizonyítja, hogy Trója pusztulása az istenek döntése alapján történt?

Laokoón halála

Laokoón intelme után egy görög foglyot hurcoltak Priamosz király színe elé. Szinón, a görög harcos azonban szintén **Odüsszeusz cselének volt a része**. Panaszos hangok közepette előadta, hogy a kedvező szelek elérése miatt őt akarták feláldozni a görögök, de megszökött tőlük. Priamosz kérdésére felelve előadta, hogy a falovat Pallasz Athénénak építették a görögök fogadalmi ajándécul. Egy jóslat szerint, ha a trójaiak kárt tennének a falóban, Trója elpusztulna, de ha sértetlen bevinnék a falak közé, akkor a város bevehetetlen maradna. Priamosz hitt Szinónnak, a görögök cselét pedig még **Poszeidón isten is megsegítette, aki ebben a pillanatban két hatalmas tengeri kígyót** küldött az áldozatot bemutató Laokoón és két fia meggyilkolására. A római költő, Vergilius nagyon érzékletesen írja le a kígyók felbukkanását:

„Mellük fent a vizen, vérszínü taréjuk is, ámde
Testük egyéb részével hajtják hátul az örvényt,
Ormótlan derekuk roppant karikákba csavarván.
S tombol a tajtékos hab; azok meg kúsznak a partra,
S míg szemeikben vér és villám lángja vereslik,
Rezgő nyelvükkel sziszegő szájuk nyalogatják.”

(Vergilius: Aeneis II. 206–211. Lakatos István fordítása)

Laokoón-szoborcsoport
a hellenizmus korából

7. Készítsetek rajzot a szövegrészlet alapján a tengeri kígyókról!

Tanuljunk latinul!

Laokoón intelmének egyik latin sora mára szállóigévé vált:

Timeo Danaos et dona ferentes. – Félek a görögöktől, még ha ajándékot is hoznak.

Tanuljátok meg kívülről is!

Néhány további latin közmondás, amelynek főszereplője a ló:

Equi donati dentes non inspiciuntur. – Ajándék lónak nem nézik a fogát.

Non faciunt meliorem equum aurei freni. – A lovat aranyzabla nem teszi gyorsabbá.

Oculus domini saginat equum. – A gazda szeme hizlalja a lovat.

Néhány szó magyar jelentése a közmondásokból:

equus – ló *aureus* – arany

oculus – szem *dominus* – úr

AENEAS

Menekülés Trójából

A római történelemről szóló leckékben a görög-római istenek latin nevét használjuk.

A **mitikus** jelző ebben az értelemben azt jelenti, hogy mesés, legendás.

A **fátum** (latinul *fatum*) az istenek által kiszabott és elrendelt sorsot, végzetet jelenti.

A Trójából menekülő Aeneas gyakran ábrázolják fiával, Ascaniusszal és beteg apjával, Anchisesszel.

Aeneas, Anchises és Ascanius

Aeneas alakja nagyon fontos szerepet foglal el a római mitikus történelemben. Az isteni származású hős (anyja Venus volt) felesége révén a trójai királyi család tagja volt, és részt vett a trójai háborúban is. Laokoón halála után Priamosz király parancsára **a falovat a városba vontatták**, Szinón pedig az éj leple alatt kiengedte a ló gyomrából a görög harcosokat, akik óriási vérfürdőt rendeztek. A titokban visszatérő görög haderő is benyomult Trója falai közé, a várost pedig elfoglalták és felégették. A menekülők között volt **Aeneas is, aki apjával és kisfiával együtt, válogatott vitézek társaságában hagyta el Tróját. Isteni fátum vezette: Itáliába kell mennie, és új hazát alapítania.**

Vergilius, a nagy római költő *Aeneis* című eposzában mesélte el a trójai hős bolyongásait, Itáliába való érkezését és az új haza megalapítását. Lebilincselően izgalmas műve ezekkel a sorokkal kezdődik:

„Fegyvert s férfiút énekelek, ki a trójai partról
Itáliába először jött be, a végzete üzte
lavin partra, ki sok földet, tengert bebolyongott
égi harag s a kegyetlen Iuno bosszúja folytán,
háborúban sokat eltűrt, míg várost alapított,
isteneket hozván Latiumba, hogy ott a latin nép,
Alba atyái emeljék majd fel a római várat.”

(Vergilius: *Aeneis* I. 40–56. Lakatos István fordítása)

lavin: Lavinium egy itáliai város volt, ennek a környékét nevezték lavin partoknak.

Latium: A mai Róma környéki területet nevezték így az ókorban. Ugyanezen a területen ma az olasz Lazio tartománya található.

Alba: Alba Longa az egyik legrégebbi latin város volt.

1. Ki a szövegben említett férfiú?
2. Melyik isten miatt kellett éveken keresztül bolyongania Aeneasnak? Mi ennek az istennek a görög megfelelője? Nevezetek meg egy okot, amiért ez az isten haragudott Aeneasra!
3. A szöveg melyik részlete a bizonyíték arra, hogy a rómaiak átvették a legtöbb görög istent?

- 4. Keressétek meg az atlaszban Itáliát! Melyik mai ország található rajta?
- 5. A részlet segítségével nevezzétek meg azt a népcsoportot, amely Aeneas érkezésétől fogva vezető szerepet fog játszani Itália történelmében!

Dido és Aeneas

Pierre-Narcisse Guérin: Aeneas elmeséli Didónak Trója pusztulását ■ Figyeljétek meg a festményt! A három nőalak közül melyik Dido? Mire következtethetünk a kép alapján Karthágó földrajzi helyzetére vonatkozóan?

Aeneas és társai csak **hosszú viszontagságok árán juthattak el Itáliába**. Egy alkalommal már majdnem elérték a partokat, amikor Iuno parancsára a szelek királya óriási vihart támasztott. A hajók irányíthatatlanul hánykolódtak a felkorbácsolt tengeren, és csak Neptunus, a tengeristen parancsára csillapodtak le a hatalmas hullámok. Aeneas és társait a vihar Észak-Afrika partjaihoz sodorta, Karthágóba, ahol a királynő, Dido nagy szeretettel fogadta a szerencsétlenül járt hajótörötteket. Aeneas elmesélte neki Trója pusztulását, menekülésük izgalmait, **a királynő pedig szép lassan szerelemre gyulladt a hős iránt**. Aeneas, bármennyire is viszonzni szeretne volna a karthágói királynő szerelmét, az istenek által kijelölt fátumra kellett koncentrálnia. Egy hajnalon a trójaiak nagy titokban felszedték a horgonyt, és továbbhajóztak Itália felé. A szerelmi bánatában esztét veszített Dido pedig öngyilkos lett.

- 6. Ha valaki koncentrálni akar, akkor nagyon összpontosít valamire, figyelmét egy dologra helyezi. Ugyanebből a latin szóösszetételből származnak a koncentráció és a koncentrikus szavaink is. Meg tudjátok magyarázni jelentéseiket?
- 7. Keressétek meg az atlaszotokban Karthágót! Melyik mai ország területén található az ókori város?

Dido öngyilkossága egy középkori kódexben

Vergilius egy római kori mozaikon

Karthágó, az örök ellenség

Dido (vagy más néven Elissa), a karthágói királyné a hagyomány szerint korábban a föníciai Türoszból menekült el, és alapított új várost Észak-Afrikában. (A történetet részletesen olvashatjátok az 58. oldalon *Föníciai kívándorlók* címen.) Halála előtt Dido még megátkozta a szerelmét elutasító és társaival elhajózó Aeneast és rajta keresztül az egész jövődő római népet. A mitológiai hagyomány szerint innen eredeztethető a karthágóiak (más néven a punok) és a rómaiak kibékíthetetlen ellentéte. Olvassátok el Vergilius eposzából Dido átkának alábbi részletét, amelyben a királynő saját népéhez fordul egy nagyon fontos kéréssel:

„Tyrusiak, ti pedig tiszteljétek porom avval,
Hogy gyűlölni e nemzetet, üzni e fajt sose szüntök.
S népeitek közt sem szeretet sose lesz, se szövetség.
Majd Te, akárki vagy is: kelj, Bosszú Szelleme, csontom
Hamvaiból, és irtsd karddal, tűzvésszel e dardán
Gyarmatokat. Most és ezután, ha az alkalom eljő.
Hogy part parttal, a víz vízzel víjjon, vas a vassal.
S dúlja, kívánom, a harc késő unokáikig őket!”

(Vergilius: *Aeneis* IV. 621–628. Lakatos István fordítása)

- 8. Foglaltok össze egy mondattal, hogy mire kérte Dido Karthágó népét!

Megérkezés Itáliába

Az Itáliába érkező Aeneast és társait Latium uralkodója, Latinus király örömmel fogadta. Ám a szerelem ismét komoly bonyodalmakat és háborúkat okozott. Volt egy szépséges lánya Latinusnak, Lavinia. Aeneas érkezése előtt a szomszédos nép királyának, Turnusnak volt a jegyese. Ám a trójai hős megérkezésekor Latinus Aeneasnak ígérte lánya kezét. Turnus népe és a trójaiak között háború robbant ki, amelyet végül Aeneas és Turnus párviadala döntött el. **Aeneas legyőzte Turnust, feleségül vette Laviniát, és megalapította az első itáliai várost, Laviniumot.**

- 9. Idézzétek fel a lehető legtöbb mitológiai szerelmi kapcsolatot, amiről eddig tanultatok! Jelöljétek meg azokat, amelyek valamilyen konfliktus forrásai voltak!

Luca Giordano: Aeneas és Turnus párviadala

Tanuljunk latinul!

Gyakoroljátok az olvasást az *Aeneis* első sorainak segítségével! Az eposz-részlet teljes fordítását a lecke elején találjátok!

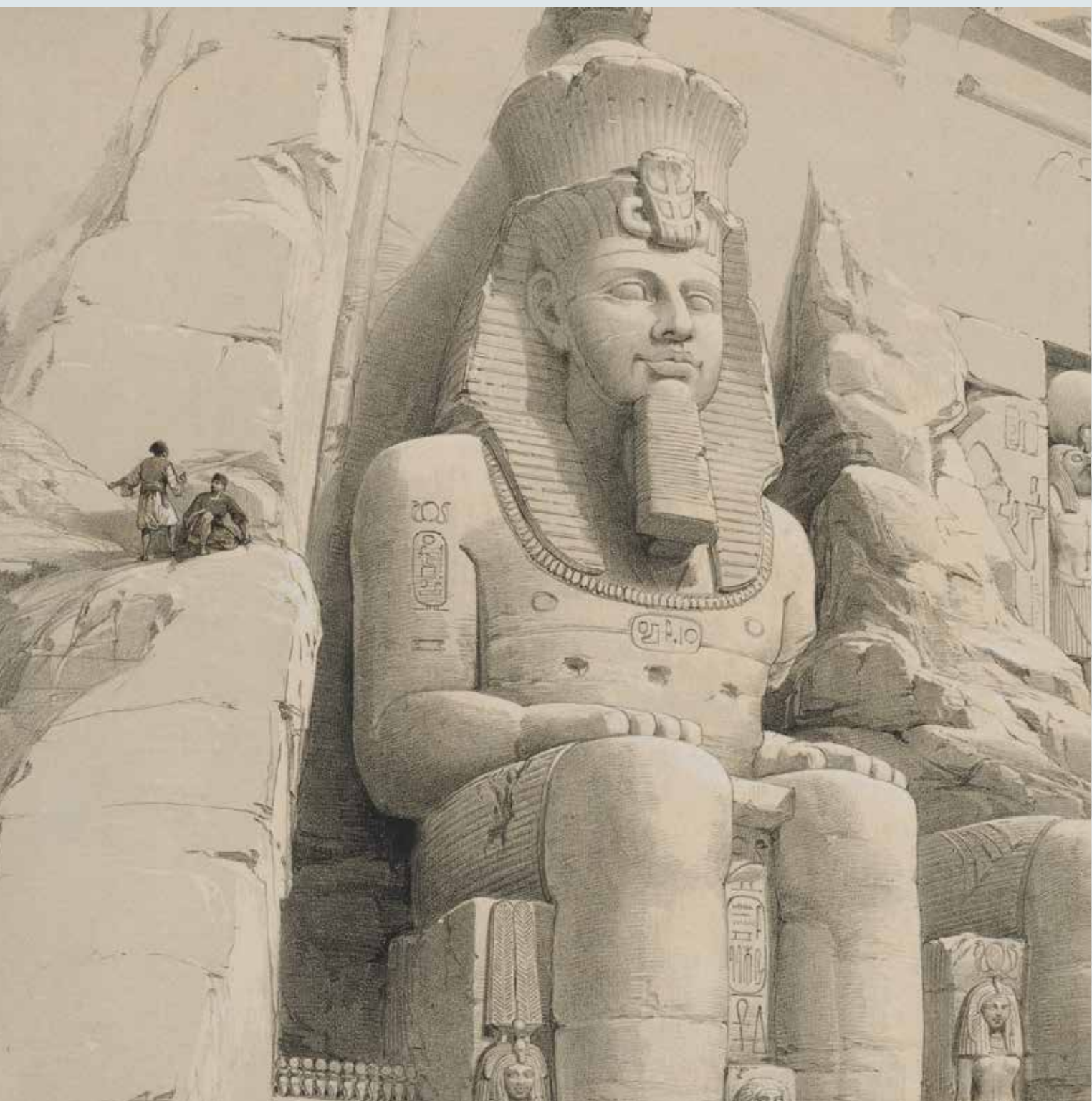
„Arma virumque canō, Trōiae quī prīmus ab ōrīs
 Ītaliā fātō profugus Lāvīniaque vēnit
 lītora, multum ille et terrīs iactātus et altō
 vī superum, saevae memorem lūnōnis ob īram,
 multa quoque et bellō passus, dum conderet urbem
 īferretque deōs Latīō; genus unde Latīnum
 Albānīque patrēs atque altae moenia Rōmae.”

(Vergilius: *Aeneis* I. 1–7.)

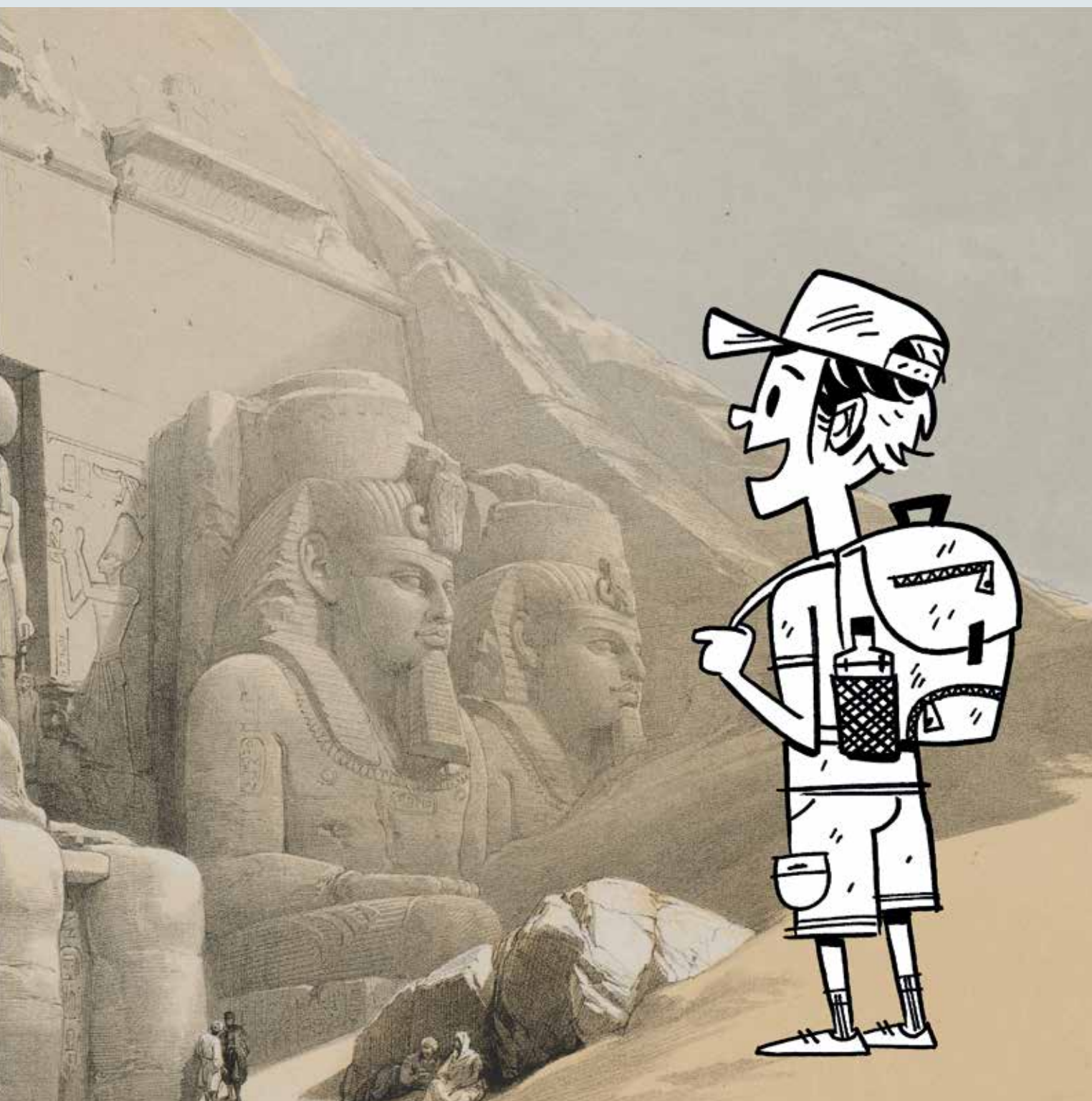
A szövegben található legfontosabb szavak:

<i>arma</i> – fegyver(ek)	<i>vir</i> – férfi	<i>cano</i> – énekelek
<i>primus</i> – első	<i>fatum</i> – sors	<i>terra</i> – föld
<i>ira</i> – harag	<i>bellum</i> – háború	<i>urbs</i> – város
<i>deus</i> – isten	<i>pater</i> – apa	

III. ÓKORI UTAZÁSOK

*II. Ramszesz fáraó sziklába vájt templomának
romjai napjainkban és félig homokba temetve
a XIX. század közepén az angol rajzoló,
David Roberts litográfiáján*

AZ ÓKORI VILÁG HÉT CSODÁJA

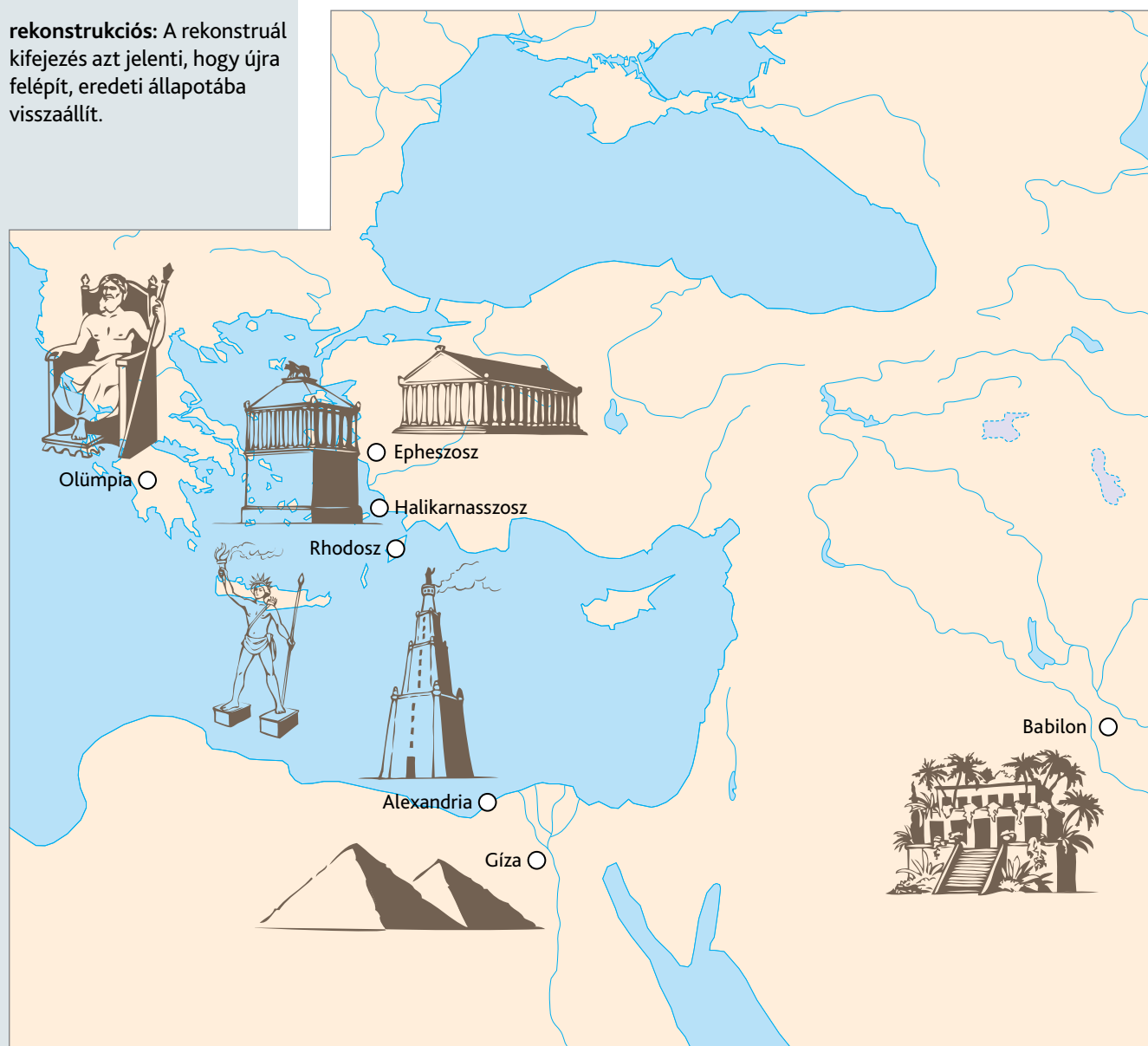
Az ókori építészet remekei

produktum: A latin *produco* azt jelenti, létrehozni valamit. Az ebből származó produktum termék, készítményt jelent.

technika: A görög *techné* – ügyesség, mesterség, művészet szóból származik.

rekonstrukció: A rekonstruál kifejezés azt jelenti, hogy újra felépít, eredeti állapotába visszaállít.

Az ókori világ építésze a maga korában ugyanolyan lenyűgöző produktumokat volt képes létrehozni, mint a mai kor embere. Különbség csak a **technikai lehetőségek és a felhasznált építőanyagok** tekintetében volt. Már az ókorban többféle lista készült azokról az építményekről, amelyekről azt gondolták, hogy nagyságuk vagy egyéb tulajdonságaik miatt az emberi alkotóerő csodájának tekinthetők. Manapság a következő **hét építészeti remek**et szokták az ókori világ hét csodájának tekinteni:

- a gízai piramisok Egyiptomban,
- Szemiramisz függőkertje Babilónban,
- az Artemisz-templom Epheszoszban,
- a Zeusz-szobor Olümpiában,
- Mauszólusz síremléke Halikarnasszoszban,
- a rodoszi kolosszus,
- az alexandroszi világítótorony.

Sajnos a természet és az emberiség mostohán bánt az épített környezettel, és a csodák az elmúlt évezredek során lassan megsemmisültek. Az ókor hét csodája közül ma csak az egyiptomi piramisok állnak, a többi hatot csak ókori leírások és rekonstrukciós rajzok segítségével tudjuk elképzelni.

Az ókor hét csodája

1. A következő feladatban hét rövid leírást olvashattok az egyes csodákról. Párosítsátok őket a csodák neveivel, illetve a fotókkal. (Például: az A szöveg a gízai piramisokról szól, és az 5-ös kép tartozik hozzá.)
 - a) A hagyomány szerint Nabukodonozor király a zöldellő, dús vidékek után áhítózó feleségének egy mesterséges hegyet építtetett a sivatagos vidéken elterülő városában. A teraszos kertekbe szivattyúk szállították a vizet, ahol olyan változatos növényeket termesztettek, mint a rózsa, a füge vagy a gránátalma.
 - b) A görög istennőnek emelt templom nagyon impozáns látvány lehetett: a futballpálya nagyságú szentélyt márványból és cédrusfából építették, arannyal, ezüsttel és ragyogó festményekkel díszítették, közel 130 márványoszlop tartotta.
 - c) Az egyiptomi fáraók temetkezési helyei napjainkban is az egyik leglátogatottabb turistacélpontok.
 - d) A hatalmas szobrot a görög világ leghíresebb szobrásza, Pheidiasz készítette. A görögök főistenét ülő pozícióban ábrázoló műalkotás 13 méter magas volt, és számtalan drágakővel, arannyal volt díszítve. A szobor az ókori olimpiák helyszínén egy szentélyben állt.
 - e) A görög építészek által emelt épület a perzsa helytartó és felesége számára készült. A helytartó nevéből származik mauzóleum szavunk, amely a díszes síremlék megjelölésére szolgál.
 - f) A több mint 100 méter magas építmény eredetileg Pharosz szigetének a kikötőjét gazdagította. Mivel a partszakasz hajózás szempontjából különösen veszélyesnek számított, szükség volt egy jelzőrendszer kiépítésére, ezért az óriási torony felső szintjét úgy alakították át, hogy nappal tükör, éjjel jelzőtűz segítségével mutatta az utat az érkező hajók számára.
 - g) A napisten Héliosz gigantikus szobra 15 tonna bronzból és 9 tonna vasból készült annak emlékére, hogy a görög szigeten lévő város megmenekült a makedónok ostromától.

pozíció: A *pono* – helyez, tesz, rak igéből származó idegen szó helyzetet, állást jelent.

Csodák versbe szedve

Az alábbi, több mint 2000 éves vers az ókor hét csodájának állít emléket. Az **Antipatrosz** nevű költő azonban egy csodát kivett, egy másikat betett a csodák listájára. Melyik építmény hiányzik felsorolásából? Ezzel szemben melyik város büszkeségéről tesz említést? A hét csoda közül melyik nyerte el leginkább a szerző tetszését?

„Láttam erős Babülönt, falain kocsin járt-kelt,
és a Zeusz szobrát Alpheiosz árjainál,
láttam a függő kerteket és Rhodoszon a Kolosszoszt,
kínteli munka emelt piramisok magasát,
s láttam Mauszóllosz sírját, de midőn a szemembe
tűnt az egekbe szökő templom, az Artemiszé
mind a homályba takarta a többi. S mondtam:
»Olümposz bércén kívül ilyen szépre a Nap se ragyog«”.

(*Antologia Graeca IX. 58.*)

2. Állítsátok össze a saját csodalistátokat! Nevezetek meg hét olyan, ma is látható épületet a világon, amely szerintetek méltán lehetne a hét csoda egyike! Játsszátok el ugyanezt kizárólag magyarországi épületekkel is!

Tanuljunk latinul!

Az alábbi téli hangulat leírása Horatiusnak, az egyik legnagyobb római költőnek a verséből származik. Olvassátok el az idézetet latinul és magyarul is, majd tanuljátok meg a kigyűjtött szavakat! Keressétek meg az interneten az idézetben említett Soracte hegyet (ma Monte Soratte) egy internetes térképen!

„*Vides ut alta stet nive candidum
Soracte nec iam sustineant onus
silvae laborantes geluque
flumina constiterint acuto?*”
(*Horatius: Carmina 1, 9. 1–4.*)

„Látod, hogy áll mély hóban a csillogó
Soracte? már-már roskad a hó alatt
sok görnyedő fa, és csikorgó
fagyban a gyors folyamok beálltak.”

(*Bede Anna fordítása*)

sto – áll candidus – fehér, ragyogó silva – fa lumen – folyó

A Monte Soratte
napjainkban

FÖNÍCIA

Fönícia

Fönícia az ószövétségi Kánaántól északra, a Földközi-tenger keleti partvidékén feküdt, területe leginkább a mai Libanon térségével azonosítható. A terület városai sohasem alkottak központi államot, önállóan fejlődtek, de egymással szoros kapcsolatban álltak. Fönícia két nagyon fontos tényező miatt foglal el meghatározó helyet az ókori történelemben: **az írásbeliség, a kultúra és a művészetek közvetítőjeként** kiemelkedő szerepet játszott a Mediterráneum történelmében, valamint a föníciaiak hajózási tudományuknak köszönhetően jelentősen hozzájárultak a térség gazdasági és kereskedelmi fejlődéséhez.

1. Nevezzétek meg a térkép segítségével a legfontosabb föníciai városállamokat!
2. Mi a közös a városokban?
3. Melyik sziget található a föníciai városoktól nyugatra?

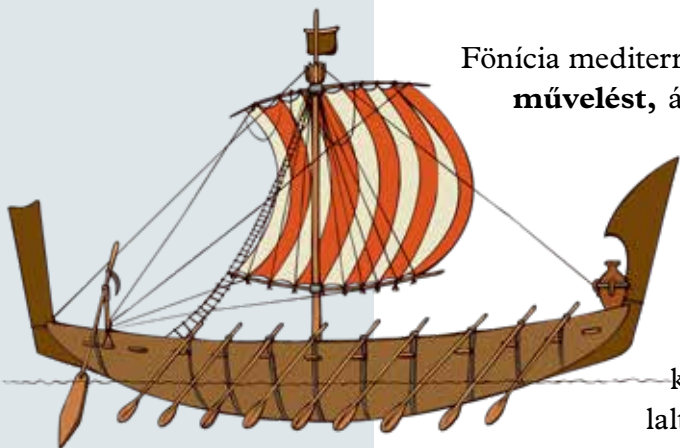
Mediterráneum: A mai Földközi-tenger térségét nevezték így az ókorban. A latin *medius* – közép, és a *terra* – föld szavak összetételéből származó kifejezés arra utal, hogy a tenger Európa és Afrika között helyezkedik el.

Libanoni cédrus

Fönícia térképe

A tengerek urai

Föníciai hajó

Hercules szobra Ceutában,
a Gibraltári-szoros partján

phoinikiai: Föníciai.

Libüa: Afrika ókori elnevezése, ma az észak-afrikai Líbia őrzi nevét.

Héraklész Oszlopai: A görög mitológiában és történetírásban a mai Gibraltári-szoros elnevezése.

Északi-tenger: Ebben a tekintetben a Földközi-tengert jelenti.

Fönícia mediterrán éghajlata lehetővé tette az **öntözés nélküli földművelést**, ám mindenből csak keveset lehetett megtermelni a terület szűkossége miatt. Ezért kereskedni kellett, így a tengerparti városállamok a **hajóépítésre** koncentráltak. A Libanoni-hegységből kitermelt **cédrusfa** kiváló minőségű alapanyagot biztosított a hajóépítéshez. Ennek a tudománynak köszönhetően az ókori népek közül a **legkitűnőbb hajósokká** képezték magukat, és a tengeri kereskedelemben váltak kiemelkedő szerepük miatt jelentős haszonra tettek szert. Fejlett hajózási tudásuknak köszönhetően olyan távoli vidékekre jutottak el, mint például India, a Brit-szigetek, sőt Hérodotosz szerint ők kerültek meg először Afrikát. A történet szerint maga az egyiptomi fáraó bízta meg őket ezzel a feladattal:

„...kiküldött phoinikiai hajósokat azzal a megbízással, hogy kerüljék meg Libüát, és addig hajózzanak visszafelé Héraklész Oszlopai mellett, amíg eléri az Északi-tengert, úgy térjenek vissza Egyiptomba. A phoinikiaiak el is indultak a Vörös-tengerről, és végighajóztak a déli tengeren. Mikor beállt az ősz, partra szálltak és bevetették azt a földet, ahová éppen vetődtek... és ott maradtak aratásig. A gabona learatása után aztán továbbmentek, két évig hajóztak, a harmadikban megke-
rülték Héraklész Oszlopait, aztán megérkeztek Egyiptomba. Azt állították – én ugyan nem hiszem el, de más talán igen – hogy miközben körülhajózták Libüát, a napot jobb kéz felől látták.”

(Hérodotosz: Görög–perzsa háború, IV. 42. Muraközi Gyula fordítása)

4. Mi bizonyítja a forrás szerint, hogy a föníciaiak valóban jártak a déli féltekén?

Föníciai kivándorlók

A föníciaiak a tengeri kereskedelem lebonyolítása során nemcsak kereskedőtelepeket hoztak létre távoli vidékeken, hanem **városokat is alapítottak**. Róma későbbi nagy ellenfelének, a Pun Birodalomnak is föníciai gyökerei voltak, ugyanis Karthágót Türoszból érkező menekültek alapították. A következő monda az Afrikába való indulás előzményeivel foglalkozik:

„A tyrusiak takarékoságuk és jövedelmező munkájuk révén hamarosan megerősödtek... Afrikába küldték ifjúságukat, mivel vagyonban és emberekben is bővelkedtek, akik ott megalapították Uticát. Eközben azonban Týrusban meghalt Mutto király, aki fiát, Pygmaliont meg leányát, Elissát, egy gyönyörű szépségű hajadont jelölte ki örököséül. De a nép a még gyermek Pygmalionra bízta a királyságot, Elissa pe-

dig hozzáment anyja fiútestvéréhez, Acherbashoz, Hercules (Melkart) papjához, amely mindjárt a király utáni második tisztségnek számított. Ennek az Acherbasnak nagy, de titkolt vagyona volt, és aranyát a királytól való félelme miatt nem a házában tartotta, hanem elásta a földbe. Bár az emberek nem tudták, a szóbeszéd mégis fecsegett róla. E szóbeszédtől feltűzelve Pygmalion megfélekedett az emberies érzésről, és nagybátyját, aki egyben sógora is volt, tekintet nélkül a kegyeletre, megölte. Elissa e gonosztett miatt hosszú ideig ellenszenvvel viseltetett testvére iránt; végre azonban gyűlöletét eltitkolja, nézését is szelídebbé változtatja, és titokban szökést tervez. Néhány főembert is szövetségbe von, akiről úgy gondolta, hogy hasonló gyűlölettel viseltetnek a király iránt, s ugyanúgy szökni kívánnak... Csatlakozik hozzá a senatorok egy csoportja is, akik már felkészültek erre az éjszakára, és miután visszaszerezték Hercules szent tárgyait – akinek Acherbas a papja volt –, száműzetésben keresnek maguknak hazát.”

(Iustinus: Világkrónika XVIII. 4. Horváth János fordítása)

5. Mi volt az oka annak, hogy a türosziak egy része Afrikába ment, és megalapította Uticát?
6. Mi volt az oka a második türoszi csoport elindulásának?
7. Hogy nevezték a forrás szerint a türosziak legfontosabb istenét?
8. Milyen rokonsági kapcsolat volt Elissa és Pygmalion között?
9. Melyik szóval jelöli a szöveg a türoszi politikusokat?

Tanuljunk latinul!

Mivel a föníciaiak az ókor legjobb hajósainak számítottak, érdemes megtanulnunk néhány hajózással kapcsolatos mondatot.

In portu naufragium facere. – Kikötőben hajótörést szenvedni.

1. Mi a szólás értelme?

Mitto tibi navem prora puppique carentem. – Olyan hajót küldök neked, aminek se vége, se eleje.

A latin mondatban a *navem* jelenti a hajót. Ha levesszük az elejét és a végét, vagyis az *n* és *m* betűt, akkor marad az *ave*, vagyis hogy „Üdvözlég!”.

Navita de ventis, de bobus narrat arator. – A hajós a szélről, a szántóvető pedig az ökreiről beszél.

A mondat azt jelenti, hogy mindenki a saját mesterségéről, hivatásáról szeret beszélni. A *navita* a hajós, az *arator* pedig a földműves. Az ókor latinul a *bos*.

Héraklész ábrázoló szobor Ciprusról. Héraklész a föníciaiak saját istenükként, Melkarttal azonosították.

EGYIPTOM

Egyiptom, a Nílus ajándéka

Az ókori Egyiptom Afrika északkeleti részén, a **Szahara és a Vörös-tenger között** helyezkedett el. Mivel területének legnagyobb része nagyon száraz volt, a mezőgazdasági termelés elképzelhetetlen volt **öntözés** nélkül. Ehhez pedig Egyiptom legfontosabb természeti kincse, a délről észak felé hömpölygő **Nílus folyó rendszeres áradását használták** fel. Hérodotosz, a görög történetíró nemhiába nevezte el Egyiptomot a Nílus ajándékának: minden, ami az országban megtermett, a folyónak volt köszönhető. Dzsószér fáraónak, Egyiptom egyik uralkodójának felirata is a Nílus fontosságát hangsúlyozza:

„Bajban voltam a Nagy Trónon, és azokat, akik a palotában vannak, kétségbeesés fogta el [...] mert a Nílus uralkodásom alatt hét évig nem áradt meg. Alig volt gabona, a gyümölcsök elszáradtak, és szükség volt minden enniavalóban. Szívemet a dolgok kezdetei felé fordítottam, és megkérdeztem őt, a Kamarást, az Ibiszt [a bölcsesség istene], az Írások Főpapját, Imhotepet, Ptah fiát: »Hol van a Nílus születésének helye? Ki ott az Isten?« Ő így válaszolt: »Be kell lépnem az Élet Házába [könyvtár] és ki kell tárnom Ré lelkeit [szent könyveit], hogy nincs-e bennük valami útmutatás.« Ment és rögtön visszatért, hogy felvilágosítson engem a Nílus áradásáról.”

- 1. Milyen természeti problémával kellett szembesülnie a fáraónak?
- 2. Milyen következményekkel járt a Nílus áradásának elmaradása?
- 3. Hova fordult segítségért Dzsószér fáraó?
- 4. Milyen tanácsot kapott a fáraó?
- 5. Mi volt az Élet Háza?

Műholdfelvétel Egyiptom területéről

Hathor istennő temploma Denderában. Ezen a helyszínen több fáraó is építkezett korábban. A ma is látható szentély a római korban épült

A gízai piramisok

A piramisok építése

A görög **Hérodotosz**, akit a történetírás atyjának szoktak nevezni, fő munkájában hosszasan beszámol Egyiptomról, ahová saját beszámolója alapján maga is elutazott. Izgalmas leírásokat olvashatunk a görögök számára igen különös állatokról, a krokodilokról és vízilovakról, megismerkedhetünk a fejlett egyiptomi orvostudománnyal, különleges írásjegyekkel, a hieroglifákkal, valamint érdekes halottkultuszukkal is. Hérodotosz **Egyiptom-leírása** természetesen nem nélkülözi a piramisok ismertetését sem. Az alábbiakban Kheopsz fáraó ma is megcsodálható **piramisának** építési munkálatairól olvashatunk egy részletet:

„Majd minden egyiptomit arra kényszerített, hogy az ő számára dolgozzék. Egy részüknek azt parancsolta, hogy az Arábiai-hegységből kibányászott kőtömböket vonszolják el egészen a Nílusig, másoknak pedig azt, hogy a folyamhoz szállított köveket vegyék át s húzzák el egészen az úgynevezett Libüai-hegységig. Mintegy százezer ember dolgozott mindig úgy, hogy háromhavonként váltották egymást. A munkával sanyargatott nép tíz év alatt készítette el az utat, amelyen a köveket vonszolták, s ez nézetem szerint nem volt kisebb munka, mint egy piramis felépítése. Mert az út öt sztadion hosszú, tíz orgüia széles, magassága ott, ahol a legnagyobb a töltés, nyolc orgüia. Mindezt vésett alakokkal díszített, csiszolt kőtömbökkel építették. Tíz évig tartott tehát az út megépítése, a dombokon végzett munka, amelyeken a piramisok állnak, és a föld alatti kamrák elkészítése, amelyeket Kheopsz saját sírkamráinak szánt a Nílus idevezetett csatornáit által körbefogott mesterséges szigeten. Magának a piramisnak az építése húsz évig tartott. A piramis alapja négyszög, minden oldala nyolc plethron hosszú, s ugyanekkora a magassága is. Az egész simára csiszolt és jól összeillesztett kövekből épült, amelyek közül egy sem rövidebb harminc lábnál.

sztadion: Görög hossz-mérték, nagysága koronként és területenként változott, nagyjából 150 és 200 méter között lehetett.

orgüia: Szintén hossz-mérték, kb. 1,7 méternek felelt meg.

plethron: Szintén hossz-mérték, kb. 30 méter.

Az egyik gízai piramist
építő fáraó, Kephren
szobra

krossza és bómisz: Egyfajta
kis-ázsiai épülettípusok
lehettek.

talanton: Más néven
talentum, ókori súly- és pénz-
egység.

Íme, így épült a piramis, lépcsőfokok módjára, melyet egyesek krosszának, mások bómisznak neveznek. Mikor az alap elkészült, rövid fagerendákból készült gépekkel emelték rá a többi követ. A követ először a földről az első lépcsősorra húzták, amikor fent volt, egy másik, az első soron álló gépre tették, s ezzel emelték fel a második sorba. Mert annyi gép volt, ahány lépcsősor. Vagy az is lehet, hogy egyetlen könnyű emelőgépet vittek feljebb sorról sorra, hogy a köveket a helyükre tegye. Azért említem a kétféle módszert, mert mindkettőt hallottam. Először a piramis legfelső részét készítették el, majd a lentebb lévő részeket, s utoljára a földön nyugvó legalsó lépcsőket. A piramisra egyiptomi betűkkel felírták, hogy mennyi retket, vöröshagymát és fokhagymát fogyasztottak el a munkások. Ha jól emlékszem arra, amit a tolmács felolvasott nekem, ezerhatszáz ezüstitalantonba került. Ha így áll a dolog, vajon mennyit kellett költeniük vasszerszámokra, amelyekkel a munkások dolgoztak, meg a munkások ételmére és ruházatára, ha az építés valóban annyi ideig tartott? Mert véleményem szerint a kövek kifejtése, odavonszolása és a föld alatti helyiségek kiásása sem volt kevés idő.”

(Hérodotosz: *A görög–perzsa háború II.* 124–125.
Muraközi Gyula fordítása)

- 6. Mennyi ideig épült a kövek szállítására használt út?
- 7. Hány évig épült a piramis?
- 8. Milyen célból épültek a piramisok?
- 9. Hogy nevezzük az egyiptomi betűket?
- 10. Vegyétek szemügyre egy műholdas térkép segítségével a gízai piramisokat! Melyik nagyváros közelében található?

Tanuljunk latinul!

Felicitas in socordiam vertit. – Az embert tunyává teszi a szerencse.

Hinc illae lacrimae. – Innen erednek hát azok a könnyek.

Historia est magistra vitae. – A történelem az élet tanítómestere.

Homo sum, et nihil humani a me alienum puto. – Ember vagyok, és semmi emberi nem idegen tőlem.

felicitas – szerencse, boldogulás

lacrima – könny

historia – történelem

homo – ember

vita – élet

A BIBLIA FÖLDJE

Kánaán

A zsidó-keresztény kultúra bölcsője a mai **Közel-Kelet térségében** volt. A terület a történelem során több nevet is kapott: az Ószövetségben leggyakrabban a **Kánaán** vagy **Izrael elnevezéssel találkozunk, a római korban pedig Palesztinának és Júdeának is nevezték**. Ezen a vidéken született és hirdette tanítását a **názáreti Jézus**, ezért a középkorban Szentföldnek nevezték el. Az itt élő népek Kánaán hegyeiben legeltető állattartást, völgyeiben pedig öntözés nélküli földművelést folytattak. Az ószövetségi 12 zsidó, vagy más néven héber törzs itt lépett egymással szövetségre, és hosszú harcok során itt hozta létre egységes államát, Izraelt. A zsidók egyistenhívők voltak, és istenüknek, Jahvénak Salamon király építtetett hatalmas templomot Jeruzsálemben.

1. Milyen éghajlati tényező tette lehetővé az öntözés nélküli földművelést?
2. Soroljatok fel legalább öt olyan államot, amelyek ma a Közel-Kelet térségében találhatók!
3. Hogyan mondjuk idegen szóval az egyistenhívőt? Mi az ellentéte?

Izrael a rómaiak szemével

A Római Birodalom keleti irányú hódításai során elérte Palesztina területét is, és a térséget katonai irányítás alá vonta. Palesztina királyai megtarthatták királyi címüket, de engedelmeskedniük kellett a római császároknak.

Az ókori Közel-Kelet

A Libanon-hegység

Datolyapálmák a Jordán folyó völgyében

„Országuk földjét kelet felé Arábia határolja; délről Egyiptom terül el előtte, nyugatról Phoenicia és a tenger; északot Syria felől hosszan láthatják. Az emberek testileg egészségesek és munkabírók. Ritka az eső, zsíros a föld, a termékek ugyanazok, mint nálunk, és azokon kívül a balzsam és pálma. A pálmaligetek magasak és szépek, a balzsam szerényebb növéssű cserje; ha egy ága megduzzad, vaseszköz érintésére megdermednek az erek; kődarabbal vagy cseréppel szokták felnyitni; a folyadékot az orvosok használják. Hegyei közül legmagasabbra a Libanon mered, amely csodálatos módon ily nagy forrásban is hűvös s megtartja a havat; ugyanez a hegy zúditja alá s táplálja a Iordanes folyót.

De a Iordanest nem a tenger fogadja be, hanem egy, sőt két tavon keveredés nélkül átfolyik, a harmadik felfogja. Ez a hatalmas kiterjedésű tó valóságos tenger, íze még rosszabb, nehéz szagával a körülötte lakóknak dögletes; sem szélben hullámot nem vet, sem halakat vagy vízhez szokott madarakat meg nem tűr. A mozdulatlan víz a ráhajított tárgyakat, akár a szilárd talaj, hordozza; úszni tudók s nem tudók egyformán fennmaradnak benne. Az év bizonyos szakában földi szurkot vet ki magából, melynek összegyűjtését, mint egyéb készségeket, a tapasztalat tanította meg. Természettől fogva sötét színű, és ha ecetet hintenek rá, a megkeményedő folyadék a felszínen úszik; ezt kézzel megfogják, akiknek ez

a mesterségük, s a hajó fedélzetére vonszolják; ezután minden segítség nélkül besiklik s megterheli a hajót, amíg el nem vágják. De ércel vagy vassal el nem tudnád vágni; elfut a vér s a nők havi tisztulásával szennyezett ruhadarab elől. Így a régiek: a vidék ismerői szerint azonban az úszkáló szuroktömegeket kézzel terelik s úgy vonszolják partra, majd mikor a föld kigőzölgésétől, a nap erejétől megszikkadtak, fejszéssel s ékekkel, mint a gerendákat vagy a sziklákat darabolják.”

(Tacitus: *Korunk története* V. 6. *Borzsák István fordítása*)

- 4. Soroljátok fel Izrael ókori határait!
- 5. Milyen gazdasági adottságai voltak a területnek?
- 6. Melyik növényt használták a gyógyászatban is?
- 7. A térség melyik különleges tengerének a leírását részletezi Tacitus? Miért maradnak fenn a felszínén a tárgyak és emberek?
- 8. Nézzetek utána, hogy mire használták régen a szurkot!

A Holt-tenger Flavius szemével

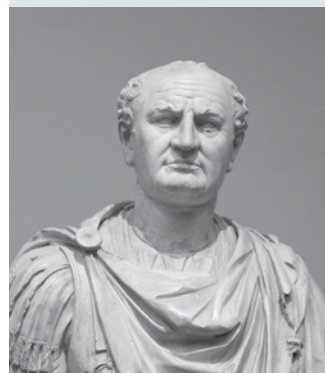
Josephus Flavius, a Római Birodalom császárkorában élt zsidó származású történetíró műveiben az ókori Izraellel foglalkozott. Hadvezérként részt vett az úgynevezett **zsidó háborúban**, amely során a rómaiak **elpusztították Jeruzsálemet**. A legyőzött fél katonájának beszámolója a harcokról és Izrael történetéről a mai napig izgalmas olvasmánynak számít. Az alábbi szemelvény a Holt-tenger leírásával foglalkozik:

„De érdemes ismertetnem a Holt-tenger természetrajzát is. Vize, mint már említettem, keserű és a növényekre kedvezőtlen. Emellett sűrű, úgyhogy a beledobott legsúlyosabb tárgyakat is felszínen tartja, és akárhogy erőlködik az ember, nem egykönnyen merül el benne. Így Vespasianus is, mikor a tóhoz érkezett, hogy megtekintse, néhány úszni nem tudó embert hátrakötött kezekkel bedobott a vízbe, és egyszerre csak valamennyien a felszínen úszkáltak, mintha valami szél feldobta volna őket. Ezenfelül csodálatos a tó színeváltozása: tudniillik naponta háromszor változik a felszíne, és csillogva veri vissza a napsugarakat. Számos helyen fekete szuroktömegek buggyannak fel, ott úsznak a vízben, és olyan alakúak és olyan nagyok, mintha fejetlen bikák volnának. A tavi munkások megközelítik és megragadják ezeket a tömböket, behúzzák a bárkákba, s ha megteltek, nem könnyű a szurkot kirakni, mert a rugalmas tömeg beleragad a bárkákba, és csak nők havi vérével vagy vizelettel lehet elválasztani, mert csak ezek oldják. Nem csupán a hajóépítésnél használják, hanem gyógyításra is, ezért sok orvosságnak alkotórésze.”

(*Josephus Flavius: IV. 8. 320–321. Révay József fordítása*)

Jeruzsálem kifosztása Titus császár római diadalívén

Vespasianus

A Holt-tenger

- 9. Gyűjtsétek össze Tacitus és Flavius Holt-tengerről szóló leírásainak egyező részleteit!
- 10. Hogyan próbálta ki Vespasianus a tenger sótartalmát?

Tanuljunk latinul!

Gyakoroljátok a latin nyelvű olvasást Tacitus eredeti szövegének segítségével! Az alábbi mondat a fenti, magyar nyelvű szemelvényben is olvasható. Kitaláljátok, melyik az? Segítségül megadjuk néhány latin szó magyar jelentését is!

„Lacus immenso ambitu, specie maris, sapore corruptior, gravitate odoris accolis pestifer, neque vento impellitur neque piscis aut suetas aquis volucris patitur.”

lacus – tó

odor – szag, bűz

piscis – hal

mare – tenger

pestifer – ártalmas, veszedelmes

volucris – madár

IV. GÖRÖG-RÓMAI MONDÁK

*A római Forum Romanum napjainkban
és a XVIII. század második felében
Giovanni Battista Piranesi rézkarcán.
Középen balról Titus diadalíve, jobbról
Concordia templomának romjai.*

AZ ÓKORI OLIMPIÁK

Az olimpiák eredete

A görög városállamokat nemcsak a közös nyelv és a közös vallás tartotta össze, hanem az Olümpia városában **négyévente megrendezett játékok** is. Az ókori olimpia egyszerre volt Zeusz tiszteletére megrendezett vallási ünnep és rangos sportrendezvény. Az olimpiák eredete a mitológiai időkig

Olümpia romjai

nyúlik vissza, keletkezésének körülményeit több mítosz is feldolgozta. **Az első feljegyzett ókori olimpiát Kr. e. 776-ban tartották, később ez a dátum lett a görög időszámítás kezdete.** A versenyeken kizárólag görögül beszélő férfiak vehettek részt, és küzdhettek a győztesnek járó olajág koszorúért. A különböző versenyszámok első helyezettei óriási megtiszteltetésben részesültek, szülővárosukban szobrot emeltek nekik, költők énekelték meg dicsőségüket, sőt még pénzjutalmat is kaptak.

dátum: A latin eredetű főnév időpontot, keltezést jelent.

hellének: Az ókori görög városállamok lakóinak összefoglaló elnevezése.

Pelopsz győzelme

Az olimpiák eredetét egyes mítoszok Zeuszhoz, mások Héraklészhez kötik, de létezik olyan történet is, amely **Pelopszot, a Peloponnészi-félsziget névadóját** nevezi meg a versenyek ősatyjának. Az alábbi történetben róla olvashattok:

1. Milyen versenyszámban kellett megmérkőzni Hippodameia kezéért?

„Az éliszi Píza királyának, Oinomaosznak volt egy szépséges szép leánya, Hippodameia, akinek a híre az egész földet bejárta, s messze vidékekről összesereglett kérők versengtek a kezéért. De Oinomaosz király kijelentette, hogy csak az veheti a leányát feleségül, aki őt kocsiversenyben legyőzi, aki pedig alulmarad, annak fejét véteti. Mégis egymás után jelentkeztek a daliák. A verseny úgy folyt le mindig, hogy a kérő saját kocsijára vette fel Hippodameiát, a Korinthoszi-szorosig kellett hajtania vele, ha addig nem éri utol Oinomaosz, feleségül veheti a leányt, de ha igen, nincs számára irgalom. És Oinomaosz egytől egyig utolérte őket, hiszen harci szekere elé olyan lovakat foghatott, amelyeket apjától, Arésztől, a háború istenétől kapott ajándékba; Arésztől kapta a fegyvereket is, amelyekkel egytől egyig lefejezte a pórul járt kérőket. A levágott fejeket sorra kiszögezte palotája falára.”

(Trencsényi-Waldapfel Imre: Mitológia [Pelopsz] – részlet)

2. Mi volt a meghirdetett verseny tétje?

3. Ki volt Oinomaosz apja?

„Mikor Pelopsz megérkezett Piszába, már tizenhárom áldozata volt a kegyetlen kocsiversenynek. Pelopsz is elrémült, amikor Oinomaosz palotája elé érkezve megpillantotta a koponyákat, de aztán erőt vett kishitűségén, és bízott isteni pártfogóiban, különösen Poszeidónban, aki eddig is mindig kitüntette kegyével. Nagy bánatában éjnek idején kiment a tenger partjára, ott fohászzkodott hozzá, mire háromágú szigonyával megjelent a tenger istene.

– Segíts meg engemet, Poszeidón – fohászzkodott az istenhez Pelopsz –, már tizenhárom kérőt ölt meg a kegyetlen Oinomaosz, de én mégsem tudok lemondani a leányról, sem a küzdelemtől nem akarok gyáván visszavonulni. Mert mit ér, ha békén megöregszik is az ember, de nem tett semmi szépet egész életében?

Tetszett a beszéd Poszeidónnak, s négy szárnyas paripát és arannyal gazdagon díszített, kétkerekű kocsit ajándékozott a bátor ifjúnak. Avval hajtott Pelopsz Oinomaosz király palotája elé, hogy Hippodameia kezét megkérje. Szerencséjére akadt Poszeidónon kívül is pártfogója az istenek között, Aphrodité, aki most először szerelmet ébresztett a királyleányban vakmerő kérője iránt. Amint megpillantotta Hippodameia a Poszeidón szekerén érkező szépséges ifjút, elhatározta, hogy akármilyen áron is, de hozzámegy feleségül.”

(Trencsényi-Waldapfel Imre: Mitológia [Pelopsz] – részlet)

Pelopsz és Hippodameia egy római kori domborművön

Élisz: Görög terület az ókori Hellászban, a Peloponnészoszi-félszigeten. Itt található Olümpia városa is.

dalia: A szláv eredetű szó török közvetítéssel került a magyar nyelvbe, jelentése bátor hős, harcos.

4. Kinek a segítségét kéri Pelopsz?

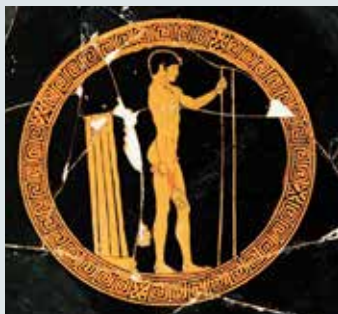
„Volt Oinomaosz királynak egy kocsihajtója, Mürtilosznak hívták. Ez a Mürtilosz Hermész fia volt, és apjától, a tolvajok istenétől örökölte a ravaszságot. Hozzá fordult Hippodameia. Mürtilosz is szerette a királyleányt, és így nem tudta megtagadni tőle a segítséget. Mikor felkészítette a versenyre Oinomaosz kocsiját, kivette belőle a kerékszegeket.

Megkezdődött a verseny, szokás szerint Pelopsz indult először, mellette állt a kétkerekű kocsin Hippodameia, Poszeidón szárnyas lovai szélesebben vágattak velük. De Oinomaosz paripái is gyorsabbak voltak Boreasznál, az északi szélnél, talán utol is érték volna Pelopsz kocsiját, ha a kerekek fel nem mondják a szolgálatot. Oinomaosz kocsija felborult, a gyeplő a nyaka köré fonódott, és a tovaszárguldo lovak halálra vonszolták.”

(Trencsényi-Waldapfel Imre: Mitológia [Pelopsz] – részlet)

5. Miért szeretett bele első látásra a királylány Pelopszba?

6. A történet melyik szereplőjének jutott kulcsszerep Pelopszon kívül a verseny megnyerésében? Miért?

A versenyszámok

Az olimpiai játékokon kezdetben csak **stadionfutás** szerepelt. A mai stadion szavunk a görög *stadion*ból származik, amely eredetileg egy ókori hosszúság volt, és közel 200 métert tett ki. A **pentatlon** (öttusa) során öt különböző versenyszámban mérték össze tudásukat a versenyzők: stadionfutásban, távolugrásban, gerelyhajításban, birkózásban és diszkoszvetésben. Ha valaki megnyert három versenyszámot, akkor ő lett a pentatlon győztese. Az idők során az olimpiai versenyszámok új sportágak bevonásával gazdagodtak, mint például az ökölvívás, a fogathajtás, a pankráció vagy a fegyveres futás.

Az itt látható vázáképek egy-egy olimpiai versenyszámot ábrázolnak. ■ Találjátok ki, hogy melyik képen melyik sportágat látjátok!

Tanuljunk latinul!

Az újkori olimpiai játékokat 1896 óta rendezik meg négyévente. A világ legnagyobb sporteseményének latin jelmondata van:

Citius, altius, fortius! – Gyorsabban, magasabban, erősebben!

■ Mit jelképez az olimpiai láng, mi a története? Nézzetek utána az interneten!

A GÖRÖG-PERZSA HÁBORÚK

A görög poliszok

A trójai háborút egy több száz éves átmeneti periódus követte, amely a görög városállamok megjelenéséig tartott. A **poliszok** hosszú és bonyolult folyamat eredményeként alakultak ki, és soha **nem alkottak a mai értelemben vett országot**. Egymástól függetlenül jöttek létre, és egymástól függetlenül is fejlődtek. Azonban léteztek olyan tényezők, amelyek összekötötték a görög poliszokat: a közös nyelv, a közös vallási szokások és a négyévente megrendezett olimpiai játékok. Egymással többször is **szövetségre léptek**, különösen akkor, amikor egy idegen hatalom agresszívan lépett fel velük szemben. Például a **Kr. e. 5. században**, amikor az ázsiai nagyhatalom, az **Óperzsa Birodalom fenyegette** a görög városállamok függetlenségét.

1. Soroljátok fel a térkép segítségével a legfontosabb görög poliszokat!
2. Melyik tengeren található a legtöbb görög sziget?

A legfontosabb görög poliszok

periódus: A görög eredetű szó szakaszt, időszakot jelent.

polisz: Az ókori Hellász városállamainak görög elnevezése.

agresszív: A latin *aggredior* – odalép, megtámad igéből képzett idegen szó, jelentése: erőszakos, támadó.

Az Óperzsa Birodalom

A perzsák egy Belső-Ázsia vidékén élő népcsoport volt, akik legjelentősebb ókori államalakulata az Óperzsa Birodalom volt. A perzsák **féllelmetes harcosok és nagy hódítók** voltak, de államuk szokatlanul

Az Óperzsa Birodalom

toleráns: A latin eredetű szó türelmest, elfogadót jelent.

Görög harcos

invázió: A latin *invado* – benyomul, belép igéből képzett szó katonai lerohanást, gyors támadást jelent.

toleráns volt az elfoglalt országok lakosaival szemben. Ez leginkább abban mutatkozott meg, hogy az óriásbirodalom területén élő népek **szabadon gyakorolhatták vallásukat**. **Hérodotosz** görög történetíró perzsákról szóló leírásai közül az alábbi szemelvényben a perzsa gyereknevelési elvekről olvashatunk:

„A gyermekeknek ötéves koruktól a huszadik évükig csupán három dolgot kell megtanulniuk: a lovaglást, a nyilazást és az igazmondást. Amíg a fiú nem tölti be az ötödik évét, nem mutatkozhat az apja előtt, s az asszonyok között kell élnie. Ennek oka pedig az, hogy az apát ne gyötörje a gyász, ha a fiú még kiskorában meghalna.

Ez a szokásuk, úgy vélem, igen dicséretes, akárcsak az, hogy egyetlen vétek miatt még a király sem ölhet meg senkit, és egyetlen perzsa sem csonkíthatja meg szolgáját sem annak egyetlenegy vétkéért. Előbb mindig mérlegelnie kell a dolgot, s csak ha úgy találja, hogy a vétek gyakorisága és súlya felülmúlja az illetőnek az ő szolgálatában tanúsított érdemeit, akkor engedheti szabadon haragját. Azt is mondják, még sohasem történt meg, hogy valaki a saját apját vagy anyját megölte volna. Mert, állítják, ha ilyesmi történt, a szigorú vizsgálat minden esetben kiderítette, hogy a bűnös vagy nem vér szerinti, vagy házasságtörésből született törvénytelen gyermek volt. Véleményük szerint ugyanis lehetetlen, hogy egy gyermek megölje vér szerinti apját.

Amit cselekedniük tilos, arról beszélniük sem szabad. A legvisszataszítóbb dolog szemükben a hazugság, s mindjárt utána az adósság, számos okból, de legkivált azért, mert szerintük az adósság az embert a hazugságra is rákényszeríti”

(Hérodotosz: *A görög–perzsa háború I. 136–139. Muraközi Gyula fordítása*)

- 3. Soroljátok fel a perzsa gyereknevelés három pillérét! Hány éves korukig nem találkoztak apáikkal a perzsa gyerekek? Mi az, ami nem fordulhat elő a perzsa gyerekeknél?
- 4. A perzsa nép melyik jellemzője nyerte el még Hérodotosz tetszését?
- 5. Mit tartanak a perzsák a legnagyobb bűnnek?

A háború

Az Óperzsa Birodalom fokozatosan terjesztette ki hatalmát nyugati irányban. Amikor a kis-ázsiai görög városállamokat is bekebelezte, azok fellázdak a nagy birodalom ellen. I. Dareiosz vezetésével a perzsák a felkelést vérbe fojtották, és elhatározták, hogy leigázzák Hellász városállamait, amiért közülük többen is segítették a kis-ázsiai városállamok felkelését. Az első perzsa invázió hajóit egy tengeri vihar pusztította el, ám két évvel később, Kr. e. 490-ben Dareiosz katonái Marathón partjainál szárazföldre léptek. Az athéni Miltiadész vezetésével a görögök fényes győzelmet arattak a túlerőben lévő perzsák ellen. A visszavonuló perzsák közel tíz éven keresztül gyűjtöttek erőt a második nagy támadáshoz. A perzsa

IV. GÖRÖG–RÓMAI MONDÁK

trónon ekkor már I. Xerxész, Dareiosz fia ült, és óriási hadseregét személyesen vezette Hellászba. A Thermopülei-szorosban a spártai Leonidász király vezetésével egy maroknyi, ámde annál elszántabb csapat igyekezett feltartóztatni a perzsákat, mindhiába. Sorba nyitották meg kapuikat a görög városok, a perzsák Athént is kifosztották, lakóit egy közeli szigetre, Szalamiszra evakuálták. A görög hadvezetés két pártra szakadt: szárazföldön vagy vízen vegyék fel a harcot a nagy birodalommal? Az előbbi csoportnak Ariszteidész, az utóbbinak Themisztoklész volt a vezére. Egy jóslat hatására a görögök a tengeri haderőfejlesztés mellett döntöttek, és a szalamiszi tengeri csatában az Athén vezette flotta legyőzte a perzsákat. Az egyesült görög városállamok a további harcokból is győztesen kerültek ki, és Xerxészt Hellász elhagyására kényszerítették. Évekkel később megkötötték a békét, amelynek értelmében a perzsák lemondtak a görög városállamok meghódításáról.

6. Mi volt az első perzsa invázió kiváltó oka?
7. Járjatok utána, hogy mi köze van a maratoni futáshoz a marathoni csatának!
8. Mit tekinthetünk a háború fordulópontjának?
9. Készítsetek táblázatot az eseményekben felbukkanó személyeknek! Az első oszlopba kerüljön a név, a másodikba származása és funkciója!

Tanuljunk latinul!

A Thermopülei-szorosban hősi halált halt spártai katonák emlékét őrzi az alábbi sírfelirat:

„Itt fekszünk, vándor, vidd hírül a spártaiaknak:
Megcselekedtük, amit megkövetelt a haza.”

„Erre még Dárius kincse sem lenne elég!” A szólás Dareiosz perzsa király gazdagságára utal. Átvitt értelemben a „Dáriusz kincse” kifejezést szoktuk használni akkor, ha egy különösen drága dologról beszélünk.

Inter arma silent Musae. – Háborúban hallgatnak a múzsák.

evakuál: A latin eredetű szó kiűrtést jelent.

párt: A latin *pars* – rész főnévből képzett fogalom a hasonló gondolkodású emberek táborát, gyülekezetét jelenti.

Perzsa harcos

A thermopülei csata emlékműve

NAGY SÁNDOR

A fiatal Alexandrosz

Lüszipposz: Nagy Sándor

A görög nevű Bukephalosz magyarul Ökörfejet jelent.

Makedónia: Az ókorban Hellász északi szomszédságában létrejövő államalakulat volt.

Az ókor leghíresebb hadvezére, a makedón Nagy Sándor (görögösen Alexandrosz) már gyermekkorában kitűnt kortársai közül tehetségével, bátorságával és éleseszűségével. Miközben apja, II. Philipposz az egyesült hellén városállamok elfoglalásával volt elfoglalva, fiát a legjobb nevelőkre bízta. Így történhetett meg, hogy az ókor egyik legnagyobb hatású filozófusa, **Arisztotelész** vette szárnyai alá a fiatal trónörököst. Ifjúkorából számos legenda és történet maradt fenn az utókor számára, mint például a **Bukephalosz nevű ló megszelídítése**. Az apja által vásárolt zabolátlan lovat senki nem tudta betörni a királyi udvarban, de a mindössze 12 esztendő Alexandrosz ezt sikeresen oldotta meg. Megülte a lovat, a nap felé fordult vele, hogy saját árnyéka ne zavarja, és szelíd szavakkal megnyugtatta. Bukephalosz és Alexandrosz elválaszthatatlanok lettek. A ló a világ legtávolabbi vidékeire is elkísérte gazdáját, és amikor az indiai hadjárat során elpusztult, Alexandrosz várost alapított emlékére, amelyet hűséges társáról nevezett el Bukephaliának.

„A bort is kevésbé szerette a látszatnál, amely abból keletkezett, hogy sok időt töltött nem annyira ivással, mint beszélgetéssel, mert a serleg kiívása előtt mindig hosszasan beszélt, ha volt rá bőven szabad ideje. Ha azonban dolga volt, sem a bor, sem az álom, sem a szórakozás, sem a szerelem, sem a színház soha fel nem tartóztatta – nem úgy, mint más hadvezéreket. Ezt bizonyítja élete is: bár nagyon rövid volt, sok nagy tettben bővelkedett. Szabadidejében, mihelyt felkelt, áldozott az isteneknek, és ülve megreggelizett, aztán a napot vadászattal, bírászkodással, katonai ügyek intézésével vagy olvasással töltötte. Ha utazott, s útja nem volt sietős, gyakorolta magát nyíllövésben, s a haladó szekérről való fel- és leugrálásban. Szórakozásképpen gyakran vadászott rókára és madarakra, amint ezt naplójegyzeteiből tudjuk. Midőn este hazatért, megfürdött, testét megkent olajjal, majd megkérdezte szakácsaitól és pékjeitől, hogy megtették-e a szükséges előkészületeket a vacsorához. Csak későn heveredett le a pamlagra a vacsorához, amikor már besötétedett. Bámulatos figyelmet fordított rá, hogy asztalánál a kiszolgálás soha ne legyen hanyag és rendetlen; a borozás mindig nagyon elhúzódott, mint már mondtam is, sokáig tartó beszélgetéssel. Bár Alexandrosszal a társalgás és együttlét kellemesebb volt, mint bármely más királlyal, mert modora nem volt híján a szeretetreméltóságnak, ugyanakkor olyan elviselhetetlenül dicsekedett, akár egy közkatona, s még hozzá nemcsak ő maga hetvenkedett, hanem hagyta, hogy hízelgői is kitombolják magukat, ami sok gondot okozott szerényebb asztaltársainak, mert nem akartak versenyre kelni a hízelgőkkel, de Alexandrosz dicséretében sem akartak elmaradni; az előbbi szégyenletesnek

tartották volna, az utóbbi pedig könnyen veszélyessé válhatott. Mikor az italozás véget ért, megfürdött, és gyakran délig aludt, de volt úgy, hogy egész napját átaludta.”

(Plutarkhosz: Alexandrosz 23. Máthé Elek fordítása)

1. Gyűjtsétek ki a szövegből Alexandrosz pozitív és negatív tulajdonságait!
2. Rekonstruáljátok a forrás alapján Alexandrosz egy napját!
3. Mit nevezünk pamlagnak?
4. A szöveg melyik részéből derül ki, hogy Alexandrosz közvetlen környezete félt az uralkodótól?
5. Az uralkodó melyik szenvedélybetegségére utal Plutarkhosz?

biográfia: A görög *biosz* – élet és *grafo* – ír szavakból álló fogalom azt jelenti, hogy életrajz.

stratégia: A görög *sztratégosz* – hadvezér szóból kialakult fogalom a különböző katonai tevékenységek eltervezését, kitalálását jelenti.

formáció: A latin eredetű fogalom alakzatot jelent.

A világhódító

Apja halála után Nagy Sándor örökölte meg a makedón trónt. Mivel már egész Hellász az ő uralma alá tartozott, sietősen hozzálátott gyermekkori álma végrehajtásához, **az egész lakott világ meghódításához**. Legnagyobb ellenfele a Perzsa Birodalom uralkodója, III. Dareiosz volt, akit három jelentősebb csatában kényszerített térdre. A makedón sereg győzelmei Alexandrosz kitűnő stratégiai meglátásai mellett az úgynevezett makedón falanx alkalmazásának voltak köszönhetőek. A hagyományos **görög falanx továbbfejlesztésével a makedónok jóval ütőképesebbnek bizonyultak** az alapvetően könnyűlovas perzsa seregeknél, sőt a csata közben felvett különböző formációkkal képesek voltak a gyors alak- és helyváltoztatásra is. A Perzsa Birodalom elfoglalása után Alexandrosz meghódította Palesztinát és Egyiptomot is, és India elfoglalását is tervbe vette. Ez utóbbi azonban nem sikerült, katonái lázongásai miatt vissza-

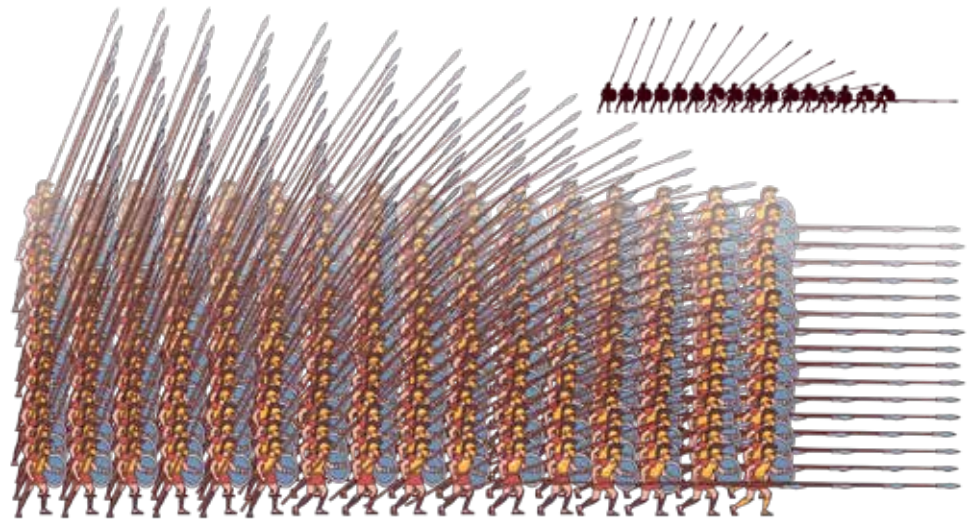

Alexandrosz az isszoszi csatában. Római kori mozaik részlete Pompejiből.

fordultak Perzsiába. Alexandrosz nagyon fiatalon, mindössze 32 évesen hunyt el. Halálát kicsapongó élete és a hadjáratok miatt legyengült szervezetét megtámadó súlyos betegségek okozták. Halálát követően óriási birodalma részekre szakadt.

A makedón falanx

Az alaphelyzetben négyzet alakú makedón falanx 256 katonát foglalt magába. Fő fegyverzetük a hosszú (4–6 m-es) dárda, a rövid kard, a bal oldalon hordott pajzs és nyakvédő voltak.

A makedón falanx alaphelyzete

- 6. A kép segítségével rajzoljátok meg a makedón falanxot különböző harci helyzetekben (sor, téglalap, V alak, szétnyíló falanx stb.)!
- 7. Gyűjtsétek össze a falanx előnyeit és hátrányait a könnyűlovassal, íjakkal felszerelt hadseregekkel szemben!

Ha valaki egy megoldhatatlannak tűnő helyzetet gyorsan, váratlan ötlettel old meg, akkor azt szoktuk mondani, hogy „**átvágta a gordiuszi csomót**”. A kifejezés eredete egy történet, miszerint Alexandrosz a Gordion városában őrzött szekér kibogozhatatlannak tartott bogját egy kardvágással vágta ketté. Így beteljesedett a jóslat: aki kibontja a csomót, Ázsia ura lesz.

Tanuljunk latinul!

Egy alkalommal Alexandrosz a híres filozófussal, Diogenésszel találkozott. Amikor megkérdezte az öreg bölcset, van-e valamire szüksége, Diogenész csak ennyit válaszolt: Állj egy kicsit arrébb, mert eltakarod előlem a napot! Az uralkodó megirigyelve és csodálva a bölcs életfelfogását, ezt mondta társainak:

Si Alexander non essem, Diogenes vellem esse. – Ha nem Alexander volnék, Diogenész szeretnék lenni.

RÓMA ALAPÍTÁSA

Romulus és Remus

Miután Aeneas és társai új otthonra letek Itáliában, rokonsági kapcsolatba kerültek a környező népekkel, és új városokat hoztak létre Latiumban. Sok-sok évvel Aeneas halála után **Alba Longa városának** trónját egy testvérpár, Numitor és Amulius örökölte meg. Látszólag megegyeztek a város irányításában, ám kicsivel később Amulius elkergette Numitort a városból, **Rhea Silvia nevű lányát pedig a Vesta-szüzek közé kényszerítette** papnőnek. Mars isten azonban beleszeretett a papnőbe, Rhea Silvia pedig fiúikreket szült, Romulust és Remust. Amulius dühében Rhea Silvát börtönbe záratta, az ikerfiúkat pedig egyik szolgájára bízta, hogy az megölje őket. A szolga egy kosárba tette a kicsinyeket, a kosarat pedig a Tiberis folyó partján hagyta. A folyó megáradt, és magával sodorta a kosarat, amelyet egy **Faustulus nevű pásztor talált meg éppen akkor,**

Paul Rubens: Romulus és Remus

amikor egy arra tévedt anyafarkas tejjel táplálta az ikreket. Faustulus hazavitte az ikreket, és feleségével együtt felnevelte. Sok-sok évvel később Romulus és Remus rájöttek valódi kilétükre, összefogtak a pásztorokkal és elkergették trónjáról Amulius, nagyapjukat, Numitort pedig visszahelyezték királyságába.

1. A korábbi mitológiai történetek közül hol találkozhatunk már olyan gyermekkel, akit születésekor meg akartak gyilkolni, de végül pásztorok neveltek fel?
2. Mi lehetett az oka annak, hogy Amulius a Vesta-szüzek közé kényszerítette unokahúgát?
3. Rajzolja meg Romulus és Remus családfáját! Az alábbi rokonok szerepeljenek rajta: Romulus, Remus, Rhea Silvia, Amulius és Numitor!
4. Járjatok utána, hogy melyik mai olasz futballcsapat címerében található meg az ikreket szoptató anyafarkas?

A capitoliumi anyafarkas bronzszobra

A **Vesta-szüzek** olyan papnők voltak az ókori Rómában, akik a szent tüzet őrizték, valamint áldozatokat mutattak be. Szüzességi fogadalmat kellett tenniük.

Ab urbe condita

Titus Livius, az egyik legnagyobb római történetíró *Ab urbe condita* 'A város alapításától', magyar címén: *A római nép története a város alapításától*) című munkájában dolgozta fel a Római Birodalom történetét. Az alábbi részlet azt az eseményt írja le, amikor Romulus és Remus új város alapításáról döntenek. Olvassátok el a szemelvényt, és válaszoljatok a kérdésekre!

Pinelli: Romulus kijelöli
Róma városhatárát

A Palatinus és az Aventinus
két, egymáshoz közel álló
domb volt.

„...Romulus és Remus lelkében kívánság ébred, hogy a környéken, ahol kitették és fölnevelték őket, várost alapíthassanak. [...] De később megzavarta a megfontolásokat az öröklött betegség, a hatalomvágy, s a meglehetősen szelíden induló vállalkozásból rút versengés keletkezett. Mivelhogy ikertestvérek lévén, a kor alapján nem tehettek igazságot egymás között, a hely védőisteneire bízta, hogy jóslat útján válasszanak, kinek a nevét viselje az új város, ki uralkodjék fölötte – Romulus a Palatinust, Remus az Aventinust választotta magának, hogy ott az égbolt gondos megfigyelése útján a madaraktól kérjen jóslatot.

Azt mondják, elsőnek Remus kapott jelet: hat saskeselyűt; már-már kihirdette a jósjelet, amikor kétszer annyi jelent meg Romulusnak – és kit-kit a maga csoportja királyként köszöntött: azok a jelenségek időpontjának elsőbbsége, emezek a madarak száma alapján követelték a királyságot. Ebből vita támad, majd öltre mennek, s a harag végül gyilkossággá fajul; zavargás közben Remus egy ütéstől holtan terül el. Egy másik, ismertebb hagyomány szerint Remus, bátyját kigúnyolva, átugrotta állítólag az új falakat; emiatt Romulus haragra lobbant, és e szavak kíséretében: »Így jár a jövőben, aki átugorja falaimat« – megölte őt. Romulus tehát egymaga kapta kézbe a hatalmat; a várost megalapítása után alapítójáról nevezték el.”

(Livius, I. 6–7. Kis Ferencné fordítása)

5. Miért volt szükség új város alapítására?
6. Miért nevezi a két testvér versengését Livius „öröklött betegségnek”?
7. A forrás az egyik legelterjedtebb római jóvendülésnek, a madárjósálsnak is emléket állít. Mondjátok el saját szavaitokkal, hogy nézett ki ez a folyamat!
8. Fogalmazzatok meg röviden, hogy mi látható a képen!

A történelmi időszámítás

Az ember megjelenésétől fogva a történelmi eseményeket egymást követő történelmi korszakokra szoktuk osztani. A történelemtudományban sokféle kronológiai felosztás létezik, Magyarországon hagyományosan a keresztény időszámítást használjuk. Eszerint Jézus Krisztus születésének éve a tulajdonképpen 0. év, az az előtt történt eseményeket Krisztus előtt (Kr. e.), a később történteket Krisztus után (Kr. u.) megjelöléssel szoktuk megadni. A történelmi korszakok legegyszerűbb felosztása pedig a következő:

	Kezdet	Vége
Őskor	6-4 millió évvel ezelőtt	Kr. e. 4. évezred
Ókor	Kr. e. 4. évezred	Kr. u. 476 (a Nyugatrómai Birodalom bukása)
Középkor	Kr. u. 476	1492 (Kolumbusz Kristóf eljut Amerikába)
Újkor	1492	és a napjainkig tart

9. Melyik történelmi korszakban játszódnak Hellász és a Római Birodalom eseményei?

Tanuljunk latinul!

Az alábbi szólások és közmondások közül válasszatok ki hármat, és tanuljátok meg őket kívülről!

Faber est suae quisque fortunae. – Ki-ki a saját szerencséjének kovácsa.

Amicus certus in re incerta cernitur. – Veszélyben látszik meg, ki az igaz barát.

Lupus in fabula. – Farkas a mesében.

Lupus in pelle ovis. – Báránybőrbe bújt farkas.

Ut sementem feceris, ita metes. – Amint vetsz, úgy aratsz.

A legfontosabb latin szavak jelentései:

faber – kovács

fortuna – szerencse

lupus – farkas

ovis – juh, birka

XIX. századi óra Kronosz figurájával

kronológia: A görög *kronosz* – idő szóból származó fogalom az idővel, az időszámítással foglalkozó tudomány elnevezése.

A HÉT DOMBRA ÉPÜLT VÁROS

A római Forum romjai

A latin eredetű *monumentális* szavunk azt jelenti, hogy nagy, hatalmas, óriási.

A szintén latin eredetű *impozáns* szavunk azt jelenti, hogy tekintélyes, lenyűgöző.

Az ókori Róma rekonstrukciós makettje

Városfejlődés

Romulus királyságával megkezdődött Róma városának töretlen fejlődése. A településre folyamatosan költöztek be a környékbeli pásztorok, így a tengertől 25 km-re fekvő Róma dinamikusan fejlődött. A város első házai a Palatinuson épültek fel, de a királyság későbbi évtizedeiben a város már **hét dombon terült el**. A Római Köztársaság koráig Romulust **hat további király követte a trónon**, akik közül többen is nagy építetők voltak.

Ekkor épültek ki az első vízvezetékek, a Tiberisbe torkolló csatornák és a várost körülvevő falak is. A köztársaság és a császárság korában **Róma az ókori világ legfejlettebb és legimpozánsabb városává vált** színházakkal, amfiteátrumokkal, hatalmas szobrokkal, palotákkal és fürdőkkel. Az ókori Róma tudományos, régészeti feltárásai mintegy hatszáz évvel ezelőtt kezdődtek meg, és napjainkban is folyamatosan tartanak.

Çonosz király – nagy építkezés

Az utolsó római király, Tarquinius Superbus kegyetlen uralkodóként vult be a római történelembe, és arról is sajátos véleménye volt, hogy miért jó, ha minden állampolgár kiveszi a részét az építkezésekből.

„Tarquinius most már a templom fölépítésére fordította teljes figyelmét, Etruriából mindenfelől kézműveseket hozatott, s az építkezéshez nemcsak közpénzt használt föl, hanem a nép keze munkáját is. Az pedig nem volt csekélység, ráadásul még a katonai szolgálat tetejében végezték el; a nép azonban mégsem zúgolódott annyira, amiért tulajdon kezével kellett templomot építenie, mint később, ha egyéb, nem oly látványos, de annál fáradságosabb munkákhoz vezényelték ki, így: a Circus padsorainak alapozásához, vagy a Cloaca Maxima, a föld alatt ásandó csatornahálózathoz, melyet az egész város szemetének gyűjtőhelyéül szántak; két akkora mű, mellyel nagyszerű új építményeink is aligha vetekedhetnek. Effajta munkálatokkal foglalkoztatta Tarquinius a népet, mivel arra a meggyőződésre jutott, hogy a dologtalan tömeg terhére van az államnak...”

(Livius, I. 56. Kis Ferencné fordítása)

1. Soroljátok fel azokat az épületeket, ahol a forrás szerint valamilyen építkezések folytak!
2. Mit jelent a közpénz fogalma?
3. Miért gondolta azt az uralkodó, hogy az állampolgárokat dolgoztatni kell az építkezéseken?

Az Aranyház

Néró, az egyik leghíresebb római császár is egy óriási építkezésbe fogott Rómában. A hagyomány szerint a maga által okozott óriási tűzvész után egy hatalmas császári palota felépítését rendelte el. Ez volt a Domus Aurea, vagyis az Aranyház.

Az Aranyház romjai

Etruria: Itáliai tájegység neve Rómától északra.

Cloaca Maxima: Róma szennyvízcsatornájának elnevezése. A csatornarendszer egy egyedülálló mérnöki munka eredményeként épült ki. A maga korában csúcstechnológiának számító fedett csatorna a szennyvizet a Tiberisen keresztül a tengerbe szállította.

Circus: Később Circus Maximus, különböző játékoknak, fesztiváloknak és ünnepi eseményeknek adott otthont. A nép szórakoztatásának egyik legfontosabb helyszíne volt.

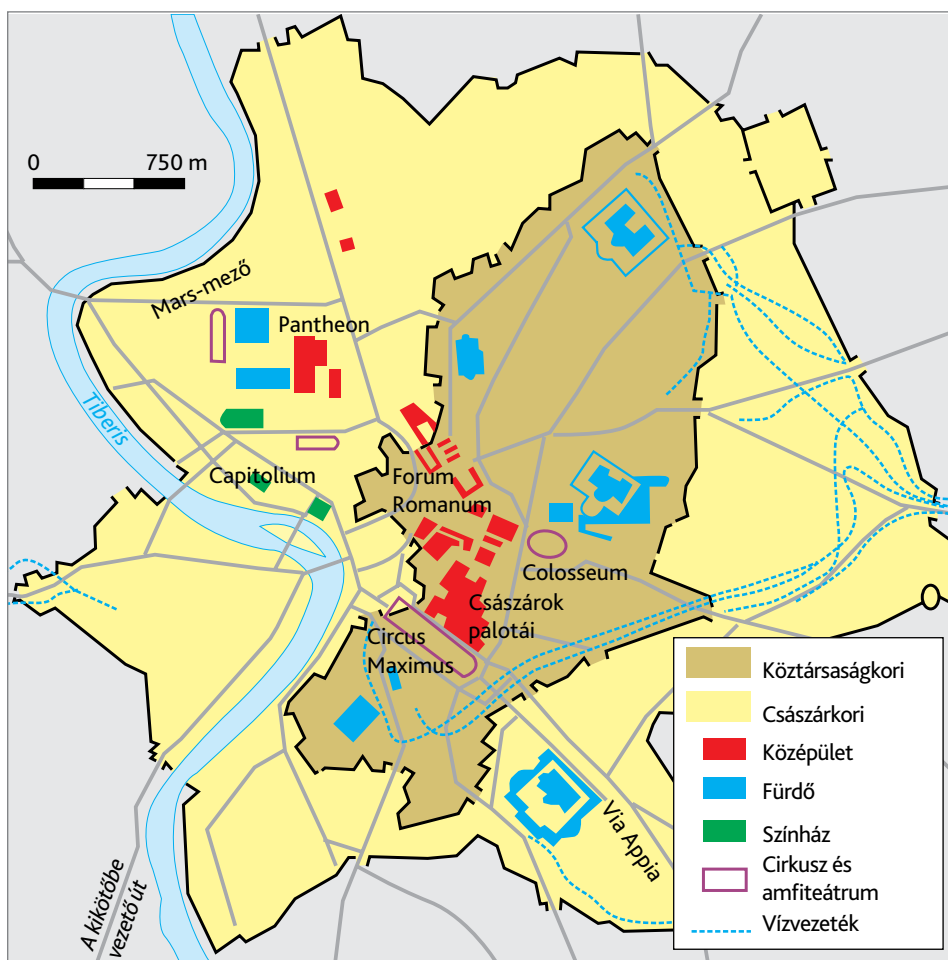
Colossus: A Nérót ábrázoló gigantikus méretű szobor helyén ma a nevét a szoborról kapó Colosseum található.

A római Colosseum romjai

„Ennek nagyságáról és berendezéséről talán elég, ha elmondom a következőket: előcsarnoka akkora, hogy abban a Colossus (Nero) száz-husz láb magas szobra elfért; oly tágas volt, hogy magába fogadott egy ezer lépés hosszúságú hármasszloposzt meg egy tavat, melyet mint a tengerpartot, városokat jelképező épületek, továbbá szántóföldek, mezők, szőlők, legelők és erdők díszítettek, tele mindenféle háziállattal és vaddal. A palota többi részében minden arannyal volt burkolva, drágakővel, gyöngyházzal kirakva. Az ebédlőterem mennyezetén mozgatható elefántcsont lapokat és csöveket alkalmaztak, hogy a vendégek felülről virágot szórjanak, és illatosított vizet permetezzenek. A nagyebédlőt kör alakúra formálták, s az éjjel-nappal, szünet nélkül forgott, mint a világegyetem; a fürdőket a tenger és az Albula folyó vize táplálta. Ekképpen befejezve palotája építését, a felavatásán nagy elismeréssel így nyilatkozott: Végre – mondta – kezd emberhez méltóan lakni.”

(Suetonius: Nero 31. Kis Ferencné fordítása)

Tanuljunk latinul!

Roma aeterna est. – Róma örök.

Omnes viae Romae ducunt. – Minden út Rómába vezet.

A SZABIN NŐK ELRABLÁSA

Asszonyok nélkül

A város megalapítása után **Romulus rendszerezte a vallási szokásokat, és törvényt adott az embereknek.** Látszólag minden rendben folyt a növekvő városban, egy dolog azonban aggasztotta Róma királyát: az **asszonyok hiánya.** Mivel a Rómába költözők többsége férfi volt, fennállt a veszélye, hogy utódok híján a város lakossága szép lassacskán csökkenni kezd. Romulus követeket küldött a szomszédos városokba, hogy a római fiatalok számára házassági szerződéseket kössenek. A szomszéd népek azonban mindenhol elutasították a római követek kérését. Romulus ekkor cselhez folyamodott. Elhatározta, hogy impozáns ünnepséget szervez, ahová meghívja a szomszédos szabin települések lakosait. A történet folytatását így írta le **Livius** történeti munkájában:

szabin: Róma szomszéd-ságában élő népcsoport elnevezése.

„Elérkezett az ünnepség ideje, s a látványosság teljesen elkápráztatta az emberek szemét-eszét; ekkor előre megállapított jelre mindenfelől előtört a római ifjúság, hogy elrabolja a hajadonokat. Legtöbbjüket vaktában rabolták el, aszerint, hogy ki kinek akadt az útjába; némelyeket, a legszebbeket, az előkelő patríciusoknak szánták, s a köznép soraiból való emberek gondjára bízta, hogy házaikba elvezessék őket; egy leányt, aki mindegyiknél külön és szebb volt, mint mondják, egy Talassius nevű férfi emberei raboltak el; miközben sokan kérdezték tőlük, hogy kinek viszik, hogy baja ne essék, többször kiáltották: „Talassiusnak”: azóta is ezt kiáltozzák menyegzők alkalmával. A rémület megzavarta az ünnepi játékot, a hajadonok megszorított szülei menekülnek, vádolván a rómaiakat, hogy megsértették a vendégbarátság törvényét, s tanúnak hívják az isteneket, akiknek ünnepnapjára és ünnepi játékaikra eljöttek, hogy vallásosságot és hűséget színlelve lépre csalták őket. Az elrabolt hajadonoknak sincs jobb okuk a reményre, és nem kisebb fölháborodásuk sem. De maga Romulus járt körbe, egyiktől a másikhoz magyarázkodva, hogy atyáik dolyfőssége miatt történt ez, akik megtagadták a házasságkötést szomszédaikkal; de ők hitvestársakként osztoznak majd férjeikkel vagyonukban, hazájuk sorsában, közös gyermekeiken, pedig annál nincsen drágább kincse az embernek; csillapodjék hát haragjuk, s ha már testüket odaajándékozta férjeiknek a véletlen, adják oda nekik a lelküket is; az igazságtalanság érzéséből gyakorta támad föl később a szeretet: jó férjekre találunk, mivelhogya valamennyi arra törekszik, hogy ne csak a maga kötelességét teljesítse híven, de kárpótolja őket szüleik és hazájuk elvesztéséért is. Aztán következett a férfiak széptevése, akik lángoló szerelmükkel és vágyukkal mentgették tettüket; az effajta könyörgés pedig mindig diadalmaskodik az asszonyi szíven.”

(Livius I. 9. Kis Ferencné fordítása)

1. Fogalmazzatok meg röviden, hogy mi történt az ünnepségen!
2. Milyen esküvői szokás eredetét köti Livius a szabin nők elrablásának történetéhez? Soroljatok fel minél több olyan esküvői szokást, amelyekkel a lakodalmak során találkozhatunk itthon is!
3. Mivel magyarázta meg Romulus a leányrablást a szabin nőknek?

- 4. Mit ígért Róma királya az elrabolt lányoknak?
- 5. Mi volt az a körülmény, amely a szabin lányokat végső soron megnyhítette?
- 6. Figyeljétek meg a festményt, és válaszoljatok a kérdésekre!

Nicolas Poussin: A szabin nők elrablása ■ Hol található a képen Romulus? Mit csinál? Mit sugall a testtartása? ■ Kik a képen látható idősebb férfiak? ■ A történet milyen irányú folytatására lehet következtetni a háttérben zajló eseményekből? ■ Mit lehet leolvasni a nők arcáról?

Háború és béke

Az ünnepi játékok álcája mögé bújtatott lányrablás végig sértette a szabin népet. **Az apák bosszút forraltak, és hamarosan háborút indítottak a rómaiak ellen.** Az egymást követő ütközetekből többnyire a rómaiak kerültek ki győztesen, ám egy árulás miatt a szabinok elfoglalták Róma fellegvárát. A két, mindenre elszánt sereg a város közepén nézett farkasszemet egymással, amikor **a csatasorok közé karjukban kisgyermekükkel berontottak az elrabolt szabin asszonyok.** Egyszerre kérlelték férjeiket, a rómaiakat és rokonaikat, vagyis a szabin katonákat a háború beszüntetésére. Mind a két hadsereg hallgatott az asszonyi szóra:

- 7. Hogyan zárult a két nép konfliktusa?

„Megindítja ez az eset mind a tömeget, mind a vezéreket, elhallgatnak, és nyomban beáll a nyugalom, azután előlépnek a vezérek, hogy megkössék a szerződést. Nemcsak békét teremtenek, hanem a kettőből egy államot is. Egyesítik a királyságot, a hatalom teljességét Rómába viszik át.”

(Livius I. 13. Kis Ferencné fordítása)

Jacques-Louis David: A szabin nők közbelépése ■ Figyeljétek meg a francia művész festményét! A történet melyik részét jeleníti meg Jacques-Louis David? Mi utal erre a képen?

Tanuljunk latinul!

Az alábbi szavak és kifejezések a szabin nők történetét feldolgozó liviusi munkából származnak:

Sabinae mulieres – szabin nők

Spectaculi tempus venit. – Elérkezett az ünnepség ideje.

Signoque dato iuventus Romana ad rapiendas virgines discurrit. – Megállapított jelre mindenfelől előtört a római ifjúság, hogy elrabolja a hajadonokat.

mulier – nő, asszony

spectaculum – látványosság

tempus – idő

venio – jön, érkezik

signum – jel

iuventus – fiatalság

rapio – elrabol

virgo – szűz, hajadon

KIRÁLYSÁGBÓL KÖZTÁRSASÁG

A római királyok

Róma Kr. e. 753-as megalapítása után a következő hét király uralkodott Kr. e. 510-ig, a köztársaság kezdetéig: Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Martius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus. Romulust hat király követte Róma trónján, **a királyság intézménye** pedig a hagyomány szerint közel **250 évig állt fenn**. Romulus halálát követően a rómaiak sokáig nem tudtak dönteni az új király személyéről. Mivel az államügyek nem várathattak magukra, a patríciusok közül ötnaponként ideiglenes vezetőt választottak. Őket nevezték **interrex**nek. Hosszas vitatkozások után végül Numa Pompiliust választották királlyá, akiről a következőket olvashatjuk a *Róma regéi* című műben:

Tobias Stimmer: Numa
Pompilius

interrex: Latinul az *inter* közöttet, a *rex* királyt jelent. Olyan politikai vezetőt takar a szó, aki két király uralkodása között végzi az államügyeket. Magát az időszakot pedig interregnumnak nevezzük.

„Numa Cures egyik köztisztviselőjében álló polgárának, Pomponiusnak volt a fia. Ez idő tájt már betöltötte életének negyvenedik esztendejét. Nem volt tehát – ahogy mondani szokták – »karonülő« korban, amikor a megtisztelő felkérés eljutott hozzá. De éppen érett férfi mivolta szerezte meg számára az emberek bizalmát, hiszen egészen addigi életét figyelemmel kísérhették. Három fivért mondhatott magáénak, mind idősebb volt, mint ő. Akárcsak a magyar népmesék hősei, Numa is legfiatalabb testvérként érte le a többiekét felülmúló dicsőséget. A ki-magasló életpálya ígéretét talán már születése időpontja is magában hordozta. Ugyanis április 21-én látta meg a napvilágot, vagyis egy olyan napon, amelyhez a rómaiak városuk alapítását kötötték. Ifjúságát szorgalmas tanulással töltötte, és felnőtt emberré válása után is a bölcselkedés, az istenségek és a világ lényegi dolgairól való elmélkedés volt a legkedvesebb elfoglaltsága. Bölcs ítéleteire mind polgártársai, mind pedig a messzi földről érkezett idegenek is igényt tartottak, amikor vitás ügyekben gyakorta hozzá fordultak. Ilyen tekintetben a hagyományok szerint ifjúkorában ugyancsak okos döntéseiről nevezetes Romulushoz hasonlított.”

1. Melyik városból származott Numa Pompilius?
2. Milyen hasonlóság figyelhető meg a római történet és a magyar népmesei világ között?
3. Miért tartották szerencsésnek a születésnapját?
4. Milyen pozitív tulajdonságait ismerhetjük meg Numának?
5. Numa jellemzése inkább negatív, vagy inkább pozitív hangvételű? Válaszokat indokoljátok!
6. Miben hasonlított Numa és Romulus?

Az utolsó három király etruszk származású volt, akik közül különösen az utolsó, a legendás **Tarquinius Superbus uralkodása gyűlöltette meg a rómaiakkal a királyságot**. Bár uralkodása alatt jelentős építkezések zajlottak Rómában, és sikeres háborúkat vívott a szomszédos népekkel, a római polgárokat terrorban tartotta. Egy vészjósló eseménynek köszönhetően Tarquinius trónja meginogni látszott.

„Miközben e szorgos munka folyt, rémítő jószer tűnt fel: az egyik faoszlopról kígyó siklott le, s a királyi palotában nagy zűrzavart, rémületet keltett; a király szívét nem annyira a hirtelen támadt félelem járta át, inkább balsejtelem szorongatta.

Ezért, noha közérdekű csodajelek megfigyeltéhez általában etruszk jósokat hívtak, most, hogy ez a jelenség láthatóan a királyi háznak szólt, megrémült, és elhatározta, hogy követeket küld Delphibe, a világ leghíresebb jósdájába. A jóshely választásán senki másra nem merészelte rábízni, csak két fiára – elküldte hát őket az akkoriban még ismeretlen földeken és még annál is kevésbé ismert tengereken át Görögországba. Titus és Arruns útnak is indult; kísérelül adták melléjük L. Junius Brutust, a király húgának, Tarquiniának a fiát, aki teljesen más szellemű ifjú volt, mint amilyennek mutatta magát. Mihelyt megtudta, hogy nagybátyja a római előkelőségeket, köztük az ő testvérbátyját is meggyilkoltatta, elhatározta, nem engedi, hogy jelleme félelmet, vagyona pedig irigységet ébresszen a király lelkében, eldöntvén magában, hogy a megvetés nagyobb biztonságot nyújt neki, mint amekkora védelmet a jog s az igazság. Szabad elhatározásból ostobaságot színlelt...”

Brutus római kori mellszobra

(Livius I. 56. Kis Ferencné fordítása)

Guillaume Rouillé:
Tarquinius Superbus

etruszkok: Itáliában élő népcsoport, akik nagy hatással voltak a rómaiakra.

Superbus: A melléknév azt jelenti, hogy gőgös.

terror: A latin fogalom eredeti jelentése félelem, átvitt értelemben a megfélemlítés céljából véghez vitt erőszakos cselekményeket nevezzük így.

A köztársaság létrejötte

A követek a következő jóslatot kapták: „*Róma fölött a legfőbb hatalom azé lesz, aki közületek, ó, ifjak, elsőnek csókolja meg az anyját.*” Titus és Arruns a jóslatot szó szerint értelmezte, és kisorsolták, hogy hazaérve melyikük csókolja meg hamarabb tulajdon anyját. Ekkor azonban a továbbra is ostobaságot színlelő Brutus úgy tett, mintha megbotlott volna, és megcsókolta a földet. Ő **úgy értelmezte a jósnő szavait, hogy minden ember közös anyja az anyaföld**. Ezután mindhárman visszatértek Rómába. Nem sokkal később **Tarquinius egy másik gyermeke erőszakot követett el** az egyik római előkelő feleségén, Lucretián.

res publica: A köztársaság latin megnevezése szó szerint azt jelenti, hogy 'közös ügy'. Számos mai nyelvben ebből a szóösszetételből alakult ki a köztársaság szó (*republic, république, Republik, republika* stb.).

magistratus: A latin szó nemcsak a politikai tisztséget, hanem annak viselőjét is jelenti. Hogy elkerüljék az egyeduralom visszaállítását, a többnyire páros számú magistratust egy évre választották meg.

praetor: Legfontosabb feladatuk az igazságszolgáltatás volt és a városi rend fenntartása. Ők bíráskodtak a polgárok peres ügyeiben.

ensor: A város pénzügyeivel, Róma polgárainak vagyonbecslésével foglalkoztak, ezenfelül ők állították össze évről évre a senatus tagjainak névsorát.

aedilis: Ők felügyelték az építkezéseket, a közrendet (biztonság, utcák tisztasága), a piacokon való árusítást, emellett vallási eseményeket is szerveztek.

quaestor: Az állam pénzügyeivel foglalkoztak, a hadsereg élelmezését, a katonák zsoldjának kifizetését, a külföldi vendégek elszállásolását intézték.

dictator: Különleges politikai tisztség, kinevezésére nagy veszély esetén került sor. Fél éven keresztül korlátlan hatalommal rendelkezett.

fiktív: A latin eredetű fogalom jelentése: kitalált.

A római **népharag** pedig Brutus vezetésével Kr. e. 510-ben elüldözte Rómából Tarquiniust és fiait. A királyságot megdöntötték, és új államformát vezettek be, a köztársaságot.

A köztársaság a királysággal szemben azt jelentette, hogy Rómában a nép és a senatus közösen gyakorolta a hatalmat. Törvényeket és határozatokat mind a népgyűlések, mind a senatus hozhattak. A római köztársaság élén két, egy évre megválasztott konzul állt, akik békében az államot, háborúban a hadsereget irányították. Munkájukat számos egyéb tisztségviselő is segítette, akiket szintén a népgyűléseken választottak meg. A tisztségviselőket összefoglaló néven magisztrátusoknak nevezzük, és a következők voltak a legfontosabbak: praetorok, censorok, aedilisek, questorok, továbbá a dictatorok.

Guillaume Guillon-Lethière: *Brutus halálra ítéli fiait* ■ Olvassátok el a Római regék és mondák című kötetben Brutus fiainak történetét!

1. Az alábbi fiktív római ügyek megoldásához egy-egy magistratusra van szükségünk. Találjátok ki, hogy az egyes ügyeket melyik római tisztségviselőre bízhatók rá!
- a) A messzi Athénból követek érkeznek kereskedelmi szerződések megkötésére. Ki foglaljon nekik szállást?
 - b) Közeleg Iuppiter ünnepe. Ki vegye fel a kapcsolatot Róma főpapjaival?
 - c) Titus feljelentette Marcus nevű szomszédját. Ki fog itélni perükben?
 - d) Ki fogja elkészíteni az állam éves költségvetését?
 - e) Új épületeket emelnek a város különböző pontjain. Ki felügyeli a munkálatokat?
 - f) Az egyik piaci halaskofa engedély nélkül árul. Ki intézkedik az ügyben?
 - g) A senatus tagjai közé öt új polgárt vesznek be. Ki végzi a névjegyzék összeállítását?
 - h) Róma utcái igen koszosak. Kinek kell bejelenteni a problémát?
 - i) Gabonaszállítmány érkezett a hadsereg utánpótlására. Kinek a felelőssége, hogy eljusson a katonákig?

Tanuljunk latinul!

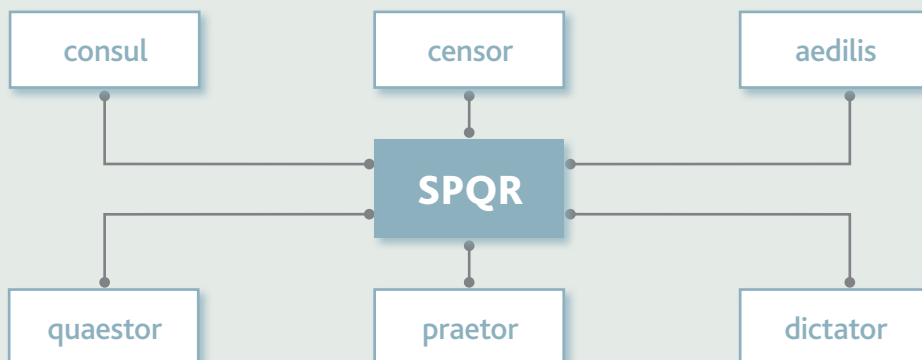
Videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat! – Ügyeljenek a consulok, hogy a köztársaságot kár ne érje!

Corruptissima in re publica plurimae leges. – Korrupt köztársaságban sok törvényt alkotnak.

Salus rei publicae suprema lex esto! – A legfőbb törvény az állam ügye legyen!

Iustitia est regnorum fundamentum. – Az igazságosság a birodalmak alapja.

SPQR – *Senatus populusque Romanus*. – A senatus és a római nép. A rövidítés a Római Köztársaság működési alapjaira utal, vagyis arra, hogy az államhatalom a nép és a senatus kezében van.

lex: Törvény, ebből származik a legális, azaz törvényes, és az illegális, azaz törvénytelen szavunk is.

corruptus: Korrupt. A latin eredetű korrupció (*corrum-po* – elcsábít, elront) azt a törvénytelen cselekedetet jelöli, amikor valaki pénzért vagy egyéb haszon fejében másokat gazdasági vagy politikai előnyökhöz juttat. A folyamatban részt vevő embert nevezzük korrupt személynek.

populus: Nép, ebből a szóból származik például a populáris, azaz népszerű szavunk is.

V. PANNONIA PROVINCIA

A szombathelyi Isis-szentély napjainkban és az 1961-es feltárása során

RÓMAIAK MAGYARORSZÁGON

Dalmatia: Az ókori források a mai Horvátország déli részét nevezték Dalmatiának.

Kik azok a pannonok?

Magyarország területe már az őskorban lakott volt, és a Római Birodalom megjelenésekor is számos népcsoport élt a Kárpát-medencében. Közülük a **kelták**, a **pannonok** és a **dákok** játszottak jelentős szerepet a térség történelmében. Ahogy a Római Birodalom határai folyamatosan táultak, úgy került egyre inkább a mai Dunántúl területe a római külpolitika látómezőjébe. A meghódított területekből

a rómaiak nagyobb közigazgatási egységeket, úgynevezett **provinciákat hoztak létre**, amelynek élén rendszerint a prokonzul állt. Amikor a mai Horvátország északi részén megszervezték Illyricum provinciát, csak idő kérdése volt, hogy mikor folytatódik a római hadsereg északi irányú hódítása.

1. Melyik korábban megismert római magisztrátus nevét ismeritek fel a prokonzul elnevezésben?
2. Soroljátok fel a térképen látható provinciákat!
3. Hány olyan mai országot tudtok megnevezni, amely a térkép szerint akkor a Római Birodalom területén volt részben vagy egészben?

„A pannonok Dalmatia szomszédságában laknak, közvetlenül a Duna mentén Noricumtól az európai Mysiáig (Moesia). Valamennyi ember közül a legsanyarúbban élnek – mert bizony sem földjük, sem éghajlatuk tekintetében nem szerencsések, sem olajat nem termesztenek, sem bort nem termelnek, csak igen keveset és azt is nagyon rossz minőségűt, minthogy az év nagy részében rendkívül kemény telet élnek át, viszont árpát és kölest esznek és (belőlük készített italt) isznak – ellenben kétségtelenül a legvitézebbeknek tartják őket minden nép közül, amelyről csak tudomásunk van, minthogy bátrak és kegyetlenek, vérszomjasok, mert hiszen híjával vannak mindennek, ami a tisztas életet lehetővé tenné... Azért nevezik így őket, mert ujjas ingruhájukat helyi szokás szerint pannusoknak nevezett csíkokra felszabdalt (avitt) köpönyegekből varrják össze.”

(Cassius Dio XLXI. 36. 2–5. Nagy István fordítása)

- 4. Gazdag vagy szegény népnek állítja be Cassius Dio a pannonokat?
- 5. Mi a pannon nép legnagyobb erénye?
- 6. Honnan kapták a nevüket a pannonok?
- 7. Miből készítették italukat?

Pannónia meghódítása

Az első római császár, Augustus külpolitikai koncepcióját a **birodalom természetes határok általi védelme** jelentette. Ezért arra törekedett, hogy a Római Birodalom határait északon a Rajna és a Duna folyókig tolja előre, hiszen az ellenséges hadseregek nagy folyókon való átjutása az ókorban igen nehézkes vállalkozásnak számított. **Kr. e. 9-ben történt meg Pannónia meghódítása és provinciává szervezésének kezdete.** Augustus történelmi tettének fennmaradt forrásai közül minden bizonnyal az alább olvasható a legfontosabb, amelynek **szerzője** ráadásul **maga** a győzedelmes **császár**. Politikai emlékirataiban így emlékezett meg Pannónia elfoglalásáról:

„A pannoniai törzseket, amelyeket az én principátusom előtt a római nép hadserege sohasem közelített meg, Tiberius Nero révén, aki akkor fogadott fiam és legatusom volt, legyőztem, a római nép hatalma alá vetettem, és Illyricum határait előbbre vittem egészen a Danuvius folyó partjáig. A dák sereg, amely az innenső partra átkelt, az én legfőbb vezérletem alatt teljes vereséget szenvedett, majd az én seregem kelt át a Danuvius túlsó partjára, és a dák törzseket a római nép fennhatóságának vállalására kötelezte.”

(Az isteni Augustus tettei, 30. Borzsák István fordítása)

- 8. Pannónia elfoglalásán kívül milyen katonai tettet hajtott végre Augustus császár a forrás szerint?
- 9. Ki volt Augustus fogadott fia?

Tanuljunk latinul!

Pax Romana. – Római béke. (Augustus császár külpolitikájának volt a jelszava.)

Melior tutiorque est certa pax, quam sperata victoria. – Jobb és biztosabb a béke, mint a remélt győzelem.

Pax Domini sit semper vobiscum! – Az Úr békéje legyen mindig veletek! (A katolikus szentmisék liturgiájának egyik mondata.)

Miseram pacem vel bello bene mutari. – Jobb a megalázó béke, mint a háború.

Si vis pacem, para bellum! – Ha békét akarsz, készülj háborúra!

<i>pax</i> – béke	<i>victoria</i> – győzelem	<i>sit</i> – legyen
<i>semper</i> – mindig	<i>bellum</i> – háború	

Augustus római kori szobra

principátus: A latin *princeps* – első jelentésű szóból képzett fogalom az Augustus császársága során bevezetett politikai berendezkedés közkeletű elnevezése.

Tiberius Nero: Az Augustust követő császár neve.

legátus: A latin szó követet jelent, a császárkortól kezdve a római hadsereg parancsnokát, vagy egy provincia vezetőjét is így nevezték.

Danuvius: A Duna folyó latin neve.

koncepció: A *concipio* – felfog, gondol, megért igéből származó szó elképzelést, tervet, felfogást jelent.

HATÁRVÉDELEM PANNÓNIABAN

A borostyánút megmaradt szakasza Szombathelyen

export: A latin *ex* – ki, és *porto* – hoz, visz szavakból alkotott szó azt jelenti, hogy kivinni. A kereskedelemben az országon kívülre szállított és eladott árukat nevezzük exporttermékeknek.

import: A latin *in* – be, és *porto* – hoz, visz szavakból létrejött kifejezés azt jelenti, hogy behozatal. A kereskedelemben a külföldről behozott árukat nevezzük importcikknek.

A borostyánút

Pannónia meghódításának kezdetben nem katonai, hanem gazdasági okai voltak. A Dunántúl legnagyobb értékét a területén áthaladó **észak–déli irányú távolsági kereskedelmi útvonal**, a borostyánút adta. Nevét egy értékes luxuscikkről, a borostyánkőről kapta, amely a távoli Balti-tenger vidékéről érkezett a birodalomba. Az értékes anyagot a luxusipar dolgozta fel, leggyakrabban ékszerek és dísz tárgyak készültek borostyánkőből. A latinok a borostyánkőven kívül még számos egyéb nyersanya-

got is importáltak, amikért cserébe aranyat és iparcikkeket exportáltak a dunai területeken túlra. A borostyánút **Carnuntumnál szelte át a Dunát**, és a Scarbantia–Savaria–Emona–Aquileia vonalat követve érkezett az Adriai-tenger partjára. Mivel e kereskedelmi út igen jelentős volt Róma számára, fontosnak tartotta annak katonai ellenőrzését, védelmét.

1. Nézzetek utána az interneten, hogy hogyan jött létre a borostyánkő, és mire használták fel!
2. A tankönyv 92. oldalán található térkép segítségével kövessétek nyomon a borostyánút vonalát! Járjatok utána, hogy melyek a mai elnevezései a szövegben említett városoknak!
3. A rómaiak meglepően pontosak voltak a távolságok kiszámításában, a borostyánút Carnuntum és a Balti-tenger partja közötti szakaszát például 900 km-nek adták meg korabeli útleírásaikban. Ellenőrizték a rómaiak számításait! Melyik mai ország területén található a két város?

A limesrendszer kiépítése

Miután Augustus a birodalomhoz csatolta Pannóniát, és ezzel biztosítottá vált a borostyánút forgalma, Róma nekilátott a Duna túloldalán lakó **barbár népek támadása elleni védelem** megszervezéséhez. Az Augustust követő Tiberius császár uralkodása alatt kezdődött meg a Duna nyújtotta természetes határok katonai erődökkel való megerősítése. Hogy Róma elejét vegye a folyón túl élő népek birodalomba való betöréseinek, a maga korában egyedülálló védelmi rendszert épített ki a jobb parton, amely **közel négyszáz évig állt ellen a különböző népek betöréseinek**. Ezeket a katonai objektumokkal megerősített természetes határokat latinul *limes*nek nevezzük.

„A limes menti táborok – csekély számú kivételtől eltekintve – egytől egyig úgy épültek, hogy a Duna partján futó megépített út – a tartomány közlekedésének legfontosabb ütőere – a táborok területén haladt keresztül. E mai szemmel nézve szokatlan megoldás (hiszen ma a katonai bázisok biztonsági okokból lehetőleg messze elkerülik a forgalmas utakat) a római határvédelem szempontjából észszerű és logikus volt, hiszen így a táborok területén álló őrk minden áthaladót közvetlenül ellenőrizni tudtak. Emellett ez a megoldás biztosította a legtokéletesebben a táborok zavartalan áruellátását és egymással való kapcsolatát is. (Az utaknak és a táboroknak ez a szoros kapcsolata fejezi ki legtisztábban a római kori Pannónia úthálózatának és forgalmának alapvetően hadseregcentrikus beállítását, a polgári települések másodrendű voltát.)”

(Tóth István: *A rómaiak Magyarországon*, 157.)

Római erőd maradványa
Verőcén

bázis: A görög eredetű szó katonai tábor, támaszpontot jelent.

objektum: A latin eredetű szó tárgyat, épületet jelent

centrikus: A latin *centrum* szó központot, középpontot jelent, a centrikus pedig azt, hogy központi.

4. Miben különböztek alapvetően az ókori katonai bázisok mai utódaiktól?
5. Mit nevez a szöveg Pannonia provincia „legfontosabb ütőérének”?
6. Mik voltak a fontosabbak Pannóniában, a katonai táborok vagy a polgári városok?

Tanuljunk latinul!

Comes facundus in via pro vehiculo est. – Beszédes útitárs felér egy kocsival.

Fata viam invenient. – A sors majd talál magának utat.

Fit via vi. – Erővel tör magának utat.

Grandis tibi restat via. – Még kemény út van előtted.

Nemo viam veterem vel amici spernat amorem! – Senki ne vesse meg sem a régi utat, sem a barát szeretetét!

Non est ad astra mollis e terris via. – Nem könnyű az út a földről a csillagokba.

Si rota defuerit, tu pede carpe viam! – Ha nincs kocsid, menj gyalog!

Via crucis. – Keresztút.

Viam in forum ignoras. – Nem ismered a helyes utat.

1. A fenti szólások és közmondások közül melyik az, amelyik
 - a) azt fejezi ki, hogy a kitűzött célig nehéz út vezet?
 - b) Jézus Krisztus szenvedéseire utal?
 - c) nem az ész, hanem az erő alkalmazását jelenti egy probléma megoldása során?
 - d) szerint gyorsabban telik az idő, ha nem egyedül utazunk?
 - e) arra utal, hogy a végzet majd mindent elrendez?
 - f) azt üzeni, hogy a neheze hátravan?
 - g) azt fejezi ki, hogy a biztos, bevált módszer sikert érhet?
 - h) legjobban megfelel a „Nincs ló, jó a szamár is” közmondásnak?
 - i) azt jelenti, hogy tévúton jársz?

Legionáriusnak öltözött
hagyományőrző napjaink-
ban

A **légio** és a **legionárius** szavak a latin *lego* – kiválaszt, összegyűjt igéből származnak.

professzionális: A latin eredetű szó azt jelenti, hogy valami hivatásos.

NÉPVÁNDORLÁS – PUSZTULÁS

Római seregek Pannóniában

A Duna menti provincia a megszállás óta mindvégig a római hadsereg felvonulási és tartózkodási területe volt. A római hadsereg **gyalogos katonája**, a **legionárius** a korszak legképzettebb és legprofesszionálisabban felszerelt zsoldos katonája volt. Legfontosabb támadófegyvere a hajítógerely, a lándzsa, a rövid kard és a tör volt, a védekezésben pedig pajzs, vért és egy sisak volt a segítségére. A hadsereg legfontosabb **egysége a légio** volt, amelyhez a császárság korában **5-6000 legionárius** tartozott. Bár a hadsereg legfontosabb láncszeme a nehézgyalogos legionárius volt, léteztek természetesen egyéb harci alakulatok, lovas katonák és különböző segédcsoportok is. Pannonia provincia négyszáz éves római története során **általában négy légio** tartózkodott a határtartomány területén.

Háború a barbárok ellen

A császárság történetében egyre fontosabb szerepet játszott Pannónia, hiszen a Dunától északra letelepedő **germán népek folyamatosan veszélyeztették a birodalom épségét**. Miközben a Római Birodalom elérte történetének legnagyobb kiterjedését, a mai Erdély területén élő dák törzsek keletről Pannóniára támadtak. Traianus császár több hadjáratban győzte le őket, az őt követő Hadrianus pedig még inkább az idegen népek elleni védelemre rendezkedett be. A legsúlyosabb harcokat **a filozófus császár, Marcus Aurelius vívta** Pannóniában, aki csak véres

A diósjenői csata emléktáblája

csaták árán volt képes visszaverni a provinciába betörő markomann és kvád törzseket. Egyik legjelentősebb csatáját a Börzsöny lábánál, **Diósjenő közelében** vívta meg velük. Ezután egy ideig úgy tűnt, Róma fellélegezhet, de a távoli keleten gyülekezni kezdtek a baljóslatú viharfelhők. Kezdetét vette a népvándorlás.

1. Keressétek meg a térképen Diósjenőt!
2. Gyűjtsétek ki a szövegből a római császárokat!

Ammianus Marcellinus római történetíró szerint a keletről érkező népeket már nem a mindenre elszánt, bátor római sereg, hanem **fegyelmetlen, elpuhult katonák** várták. Történeti művében lesújtó véleményt fogalmazott meg róluk:

„Ezekhez a szégyenletes dolgokhoz járult még a katonai fegyelem meglazulása. A katonák harci énekek helyett érzelmű dalokat faragtak; nem kőszikla volt, mint régebben, a harcos fekvőhelye, hanem pihelypárnás, rugalmas ágy, serlegük nehezebb volt kardjuknál, mert cserépkorsóból inni már szégyennek számított. Márványpalotákra áhítoztak, holott meg vagyon írva a régi könyvekben, hogy a spártai katonát szigorúan megbüntették, ha hadjárat idején fedél alatt mert meghúzódni. Ráadásul a katona akkoriban honfitársaival szemben erőszakos és harácsoló volt, az ellenséggel szemben viszont gyáván meghunyászkodott... Ennek folytán a katonák, akik szinte minden nap dúskáltak a húsos ételekben, kicsapongó módon éltek, és mértéktelenül ittak a lerészegedésig. Középületekben olyan lakomákat rendeztek, aminőket inkább büntetni, semmint engedni kellett volna; így történt azután, hogy a járőkelőknek kellett őket vállukon az utcákon szállásukra cipelni.”

*(Ammianus Marcellinus: Róma története – részlet.
Szepes Gyula fordítása)*

- 3. Melyik város katonáit tekintette követendő mintának a szerző?
- 4. Foglaltatkozz táblázatba a régi kor katonáinak és a maiaknak a jellemzőit!
- 5. Mit jelentett a szerző szerint a kicsapongó élet?
- 6. A szöveg melyik része bizonyítja, hogy a korszakban a provinciák katonasága a városokban állomásozott?

Marcus Aurelius római kori lovas szobrának másolata a római Capitoliumon

Európában a 4–6. századot nevezzük a **népvándorlás korának**. Ennek során számos germán, szláv és török eredetű népcsoport keresett új hazát magának Európa különböző térségeiben.

A népvándorlás

A birodalom gyengülését mutatta az is, hogy Theodosius császár halála után a Római Birodalmat kettéosztották. A népvándorlás korának legrettegettebb népcsoportja, a **hunok** a négyszázas évek elején hatoltak be a **Kárpát-medencébe**, és hozták létre birodalmukat **Attila** vezetésével. A római hadsereg már nem volt képes feltartóztatni sem a hun, sem a germán törzseket, Pannónia pedig ismét hadszínterré vált. A lakosság elmenekült, és átadta helyét a betelepülő új népeknek. A Római Birodalom **fennhatósága végérvényesen megszűnt** Pannóniában.

„Sohasem húzódnak épület fedele alá; az ilyesmit kerülik, mint az emberek megszokott életétől különválasztott temetőket. Náluk még csak egy náddal fedett kunyhót sem lehet találni. Így kóborolnak... Ennek a népnek minden tagja éjjel-nappal lóháton intézi az adásvételt, így eszik és iszik, és az állat keskeny nyakára dőlve alszik... Ha támadás éri őket, ék alakban vonulnak csatába, közben ijesztő harci kiáltásokat hallatnak. Mivel könnyen és gyorsan mozognak, szántszándékkal szétszóródva oly hirtelen csapnak át támadásba, hogy rendezetlenül is roppant vérengzést okozva száguldoznak... Meg is érdemlik a világ legfélelmetesebb harcosainak hírét, mert messziről, éles csontheggyel ellátott, csodálatos ügyességgel összeillesztett nyilakkal lövöldöznek.”

(Ammianus Marcellinus: Történeti könyvek – részlet.
Pirchala Imre fordítása)

- 7. Melyik volt a hunok legveszedelmesebb fegyvere?
- 8. Milyen életmód jellemezte a hunokat?
- 9. Mi volt a hunok legjellemzőbb taktikája a csaták során?
- 10. Milyen túlzásokat találtak a szövegben?

Tanuljunk latinul!

Tanuljátok meg a római legionárius legfontosabb fegyvereinek latin neveit!

gladius – kard

pilum – hajítógerely, dárda

hasta – lándzsa

pugio – tör

scutum – pajzs

lorica – bőrpáncél, mellvért

galea – sisak

LÁTNIVALÓK PANNÓNIABAN

A romanizált Pannónia

Az elfoglalt és provinciákká szervezett új területeket Róma igyekezett saját képére formálni. Az új vagy elfoglalt városok pontosan ugyanúgy működtek, mint a birodalom fővárosa vagy bármelyik másik itáliai település. **A provinciák lakói is szép lassan rómaivá váltak: átvették a latinok vallását, nyelvét és szokásait, a meghódított területeken pedig bevezették a római jogrendszert, és működésbe léptek a politikai intézmények.** Ezt a folyamatot idegen szóval **romanizációnak** nevezük. Nem volt ez másként Pannónia esetében sem. Ennek köszönhetően ma számos magyar településen megcsodálhatjuk a Római Birodalom építészeti és művészeti értékeit. Vízvezetékek, utak, amfiteátrumok, fürdők, villaépületek, sírkamrák és szentélyek romjai tanúskodnak napjainkban is az ókori latinok lenyűgöző gazdagságáról és kifinomult ízléséről.

Iuno szobra Aquincumból

„A város a római polgárok autonóm közössége volt. Felépítését, politikai és társadalmi szervezetét, igazgatását az egész birodalomban egységes rend határozta meg. E rendszer alapját Róma város, illetve az ebből kifejlődött római állam igazgatási és társadalmi szervezete jelentette: a városi intézmények, a tisztségviselők funkciói mindenütt Róma példáját követték. De nemcsak az intézmények, hanem maga a vidéki város is Róma kicsinyített mása, jobban mondva, többé vagy kevésbé sikerült utánpótlás volt. A város központjában mindenütt a Capitolium és a curia állott: azaz a római állam három főistenének – Iuppiternek, Iunónak és Minervának – a szentélye, illetve a városi tanács ülőhelyének helyet adó, oszlopcsarnokos tanácsterem. A capitoliumi szentély és a curia épülete a forumra nyílt: ez a tér volt a város belső életének legfontosabb színtere, itt zajlott a hivatalos áldozatok bemutatása, a köztisztviselők megválasztása, de itt folytatták le – a legszélesebb nyilvánosság előtt – a bírósági tárgyalásokat is. A városkép, a négyzethálós utcarendszer, a középületek, üzletházak, szentélyek, szobrok, amfiteátrumok látványa is Rómát, illetve a birodalom összes többi városát idézte, legfeljebb a méretekben, és persze a kivitel művészi színvonalában volt jelentősebb eltérés.”

(Tóth István: A rómaiak Magyarországon. Budapest, 1979. 178.)

1. Hogyan nevezzük latinul a római tisztviselőket?
2. Milyen mintára épültek a pannóniai városok?
3. Nevezzétek meg a három római főisten görög megfelelőjét!
4. Hogyan nevezzük latinul a pannóniai városok főterét?
5. Miben különböztek a pannóniai városok Rómától?
6. Tervezzétek meg egy elképzelt pannóniai város térképét, és rajzoljátok meg a füzetetekbe! Jelöljétek meg mindazokat az épületeket, amelyeket a forrás is megemlégett!

autonóm: A görög eredetű *autonómia* önállóságot, függetlenséget jelent, ha valami autonóm, az azt jelenti, hogy önálló.

funkció: A latin *functi*óból származó főnév beosztást, feladatot, szerepkört jelent.

Római kori sírkő
Scarbantiából

Híres városok

Pannónia meghódítása után a rómaiak számos várost alapítottak, amelyek közül néhánynak a jelentősége az idők során megnövekedett. A borostyánút mentén fekvő **Savaria és Scarbantia**, vagyis a mai Szombathely és Sopron fontosságát elsősorban a rajtuk keresztül lebonyolított távolsági kereskedelem adta. Még napjainkban is megcsodálhatjuk mindkét **városban a borostyánút több mint 2000 éves eredeti részleteit!** Emellett mind Szombathely, mind Sopron további értékes római kori emlékekkel rendelkezik. Budapest óbudai részén, az egykori **Aquincum** területén működik ma az ország egyik legfontosabb római kort bemutató múzeuma. **Romkertjében** sétálva az egykori város különböző épületeit, piacot, szentélyt, fórumot és fürdőt szemlélhetünk meg, állandó kiállításán pedig egy ma is működésbe hozható víziorgonát. Pannónia történetének egyik legjelentősebb városa, **Gorsium** maradványai a Fejér megyei Tác község mellett található meg. Az egykori városba legalább három római császár is ellátogatott uralkodása során, romjai pedig manapság is megannyi értékes római leletet őriznek. **Sopiana**, azaz Pécs városát is

Mozaik az aquincumi
Hercules-villában

Gorsium romjai

Ókeresztény sírkamra Pécsen

a rómaiak alapították a Mecsek lábainál. Sopianae késő császárkori történetéből származnak az **ókeresztény sírkamrák**, amelyek 2000-től a világörökség részét képezik. A városban emellett az egykori vízvezeték romjai is fellelhetők.

7. Gorsiumban és Aquincumban minden évben tavaszköszöntő fesztivált rendeznek Floralia néven. Az esemény hűen idézi meg a korabeli Róma mindennapjait. Nézzetek meg néhány olyan kisfilmet az Aquincum Múzeum honlapján, amely rövid bepillantást nyújt az ünnepségbe!

latin nyelv átvétele

görög-római vallás átvétele

római közigazgatás átvétele

római jogrendszer átvétele

római kultúra elterjedése

római építészet megjelenése

Az aquincumi víziorgona rekonstrukciója

A latin *floreo* – virágzik szóból származik többek között a Flóra és a Flórián név is.

Tanuljunk latinul!

Keressétek meg az alábbi pannóniai városok magyar nevét! Segítségül használjátok az atlaszotok megfelelő oldalát!

Vindobona, Arrabona, Brigetio, Valcum, Sala, Mursa, Poetovio, Sopianae, Scarbantia, Savaria, Aquincum, Gorsium

VI. A RÓMAIAK MINDENNAAPJAI

Római kori lakoma Roberto Bompiani XIX. század végi festményén (lent) és tál a Seuso-kincsből. Az étkezéshez használt ezüstedényekből álló kincsleletet nagy valószínűséggel a mai Magyarország területén találták.

A RÓMAI LAKÓHÁZ

Római lakóház
rekonstrukciója

Nádkunyhótól a luxusvilláig

A rómaiak lakásviszonyai rengeteget változtak az évszázadok során. A város alapítása idején a leginkább pásztorkodással foglalkozó társadalom fából, sárból és nádból készített kis **kunyhókban** élt. Később **etruszk hagyományokat** követve a gazdagabb rómaiak nagyobb, díszesebb és időtállóbb anyagokból úgynevezett **domusokat**, vagyis lakóházakat építettek maguknak. A domus legfontosabb helyiségei a következők voltak:

Ostium: a ház bejárata; a gazdagabb domusokban portás fogadta az érkezőket.

Vestibulum: előszoba.

Átrium: Ez volt a ház központi része, egy felülről nyitott helyiség. A közepén található medencébe (impluvium) gyűlt az esővíz, innen nyíltak a hálószobák és a konyha. Itt őrizték a római családok a házi isteneiket is. A felülről nyitott átrium egyik célja a ház megvilágítása volt, az összegyűlt esővíz pedig nemcsak a szép látvány, hanem a lakás megfelelő párástása miatt is fontos volt.

Cubiculum: hálószoba, egy domusban több is volt belőle, az átriumból nyíltak.

Culina: konyha.

Tablinum: dolgozószoba, a bejárati ajtóval szemközt alakították ki az átrium túloldalán.

Balneum: fürdőszoba.

A császárkor idején a gazdag rómaiak domusai jelentős változáson mentek keresztül: görög mintára a lakóház mögött található kertből egy oszlopos udvart alakítottak ki, ez volt a **peristylum**. A szökőkutakkal és szobrokkal díszített udvar mellé került az **ebédlő** (triclinium), valamint a vízöblítéses **mosdó** is (latrina). A házak padlózatát díszes kőlapokkal és mozaikokkal díszítették, az oszlopokat és a legtöbb bútort **márványból készítették**, a falakon pedig gyönyörű festmények sorakoztak. A római luxusnak csak a képzelet szabott határt. A gazdagokkal ellentétben **Róma városának szegényei valóságos nyomorban éltek**. Lakásaikat az úgynevezett **insulában** (*insula* – sziget) bérelték, amely a mai bérházakhoz hasonló, sokemeletes épület volt. Nevét onnan kapta, hogy a három-négy emeletes magas házak mintegy szigetként emelkedtek ki a római utcaképből. Az insula épülete közel sem volt biztonságos: gyakoriak voltak a tüzesetek, és a nem megfelelő kivitelezésnek köszönhetően időnként össze is dőltek.

Római kori falfestmény
töredéke

Cave canem!

Petronius Arbiter a császárkor elején alkotó író volt. Töredékesen fennmaradt műve, a *Satyricon* az ókori irodalom egyik leghíresebb regénye. A regény egyik jelenetében az **úgazdag Trimalchio** házába kalauzolja olvasóját. A következő szemelvényben arról olvashattok, miként érkeztek meg házába vacsoravendégei:

„A kapun figyelmeztető szöveg volt olvasható: »Száz korbácsütés jár ki a rabszolgának, ha gazdája engedélye nélkül hagyja el a házat.« A bejárat mellett portás állt, fűzőld egyenruhában, melyet cseresznyepiros öv fogott össze. Borsót szemezett ezüsttálba. A küszöb fölött aranykalitka lógott. Benne sokszínű szarka üdvözölte az érkezőket. Bámészkodva álltam, és kis híja, hogy hanyatt nem vágódtam és törtem el a lábam. Belépésüinktől balra, nem messze a kapus helyiségétől festmény díszlett a folyosó falán, láncra vert, ormótlan kutya, csupa nagybetűs felírással: ÓVAKODJ A KUTYÁTÓL! Ahogy ott álltam, társaim röhögni kezdtek buta félelmemen, mire összeszedtem magam, és megvizsgáltam a fal egész hosszát. Rabszolgavásár freskója következett. A képen cédulák jelezték a szolgák nevét és árát. Majd Trimalchio portréja, még fiatalokból, hosszú hajjal és a hírnök varázsvesszejével kezében, amint Minerva istennő kíséretében Rómába érkezett.”

(Petronius: *Satyricon* VI. 28–29. Faludy György fordítása)

Kutyát ábrázoló padlómozaik egy pompeji lakóházban

freskó: Falfestmény.

portré: Arckép, itt egész alakos ábrázolás.

1. A római domus melyik két helyiségében játszódik a jelenet?
2. Válogassátok ki a szövegrészből azokat az elemeket, amelyek Trimalchio gazdagságát mutatják!
3. Mi utal arra a szövegben, hogy a főhős először jár ilyen gazdag házban?
4. Minek az istene volt Minerva, és mi volt a görög megfelelője?

Tanuljunk latinul!

Beatus ille homo, qui sedet in sua domo. – Boldog az az ember, aki a saját házában lakik.

Caste vivat, panem faciat, domum servet! – Éljen szeplőtelenül, süssön jó kenyeret és őrizze a házat!

Domus propria, domus optima. – A saját ház a legjobb ház.

Pacificus homo triumphat in domo. – A békés ember a ház öröme.

Parva domus, magna quies. – Kis ház, nagy nyugalom.

Potest ex casa magnus vir exire. – Kis házból is származhat nagy ember.

A latin mondatok érdekesebb szavai:

domus – ház. Ebből származik a **domesztikáció** fogalma, amely a vadon élő állatok háziasítását jelenti.

servo – őriz, megóv, megtart. A **konzerv** szavunkban is ez a latin szó bújik meg.

optimus – legjobb. A magyar nyelvben **optimális** formában használjuk. Azt jelenti, hogy valami a legjobb.

pacificus – békés. Aki **pacifista**, az békepárti, vagyis elutasítja a háború minden formáját.

JÁTÉK ÉS PIHENÉS

Kockajátékok

Római kori dobókockák

A rómaiak legkedveltebb szórakozása az **ünnepi játékokon** való részvétel volt. Ezek során lóversenyeket, gladiátorviadalokat és színházi előadásokat tekintettek meg. Társaságban, barátok és ismerősök körében viszont leginkább **kockázni szerettek**. A két legkedveltebb kockajátékuk az **alea** és a **talus** volt. Az alea egy hatoldalú dobókocka volt, és úgy játszottak vele, hogy három darabot betettek egy pohárba vagy edénybe, megrázták, és az asztalra dobták. Az nyert, akinek a legmagasabb szám jött ki (ez volt a **Venus**), a leggyengébb dobásnak pedig az számított, ha valaki három egyest dobott (ez volt a **canis** – a kutya). Ugyanezt a játékot játszották a talusszal is, amely egy négyoldalú, tehát tetraéder dobókocka volt. A talust négy kockával játszották, és az volt a legszerencsésebb, akinek mind a négy talusán más szám volt megtalálható (Venus), és az veszített, akinek mind a négy kockája ugyanazt a számot mutatta (canis).

1. Próbáljátok ki a fent bemutatott ókori kockajátékokat!

A szerencsejátékos császárok

hazardjáték: Az arab eredetű szó német közvetítéssel került a magyar nyelvbe, a szerencsejáték szinonimájaként használatos. A hazardíroz azt jelenti, hogy valaki kockáztat.

A hazardjátékokat **törvényileg tiltották** Rómában, a nyilvános helyeken való szerencsejátékot az aedilisek ellenőrizték. Egyes kockajátékokat pedig csak december hónapban lehetett játszani. A tiltások és korlátozások ellenére a kockajátékok mindvégig nagyon népszerűek maradtak, **Róma császárai közül többen is szenvedélyes kockajátékosok voltak**. Claudius császár játékszenvedélyéről például ezt jegyezte fel életrajzírója: „*Szenvedélyesen kockázott: a kockajáték művészetéről még könyvet is írt; utazás közben is játszott; a kocsija belsejébe úgy erősítették oda a táblát, hogy a dobások a jármű rázódása miatt semmiképpen fel ne boruljanak.*”

Augustus császár is nagy szerencsejátékos hírében állott, amit ő maga sem titkolt. Életrajzírója, Suetonius ezt írta játékszenvedélyéről:

„A kockázásról keringő hírekkel cseppet sem törődött, egyszerűen, nyíltan játszott, pusztán szórakozásból, még időskorában is, még hozzá nemcsak december havában, hanem máskor is, ünnepnapon, hétköznapon egyaránt. Ez kétségtelenül igaz. Azt mondja erről egyik saját kezűleg írott levelében: »Ugyanazokkal vacsoráztam együtt, Tiberiusom, mint máskor; új vendégként Vinicius meg az idősebbik Silius csatlakozott hozzánk. Vacsora közben amúgy öregesen-rangosan, tegnap is, ma is folyt a játék; úgy kockáztunk, hogy ha valaki kutyát vagy hatot dobott, egy-egy dénárt fizetett minden kockáért a banknak, ha meg Venust dobott, kihúzta magának az egészét.« Egy másik levelében pedig ezt írja: »Minerva öt napját elég kellemesen töltöttük, Tiberiusom; mindennap játszottunk, a kockajáték deszkalapja egy pillanatra sem húlt ki. Öcséd óriási lármát csapott közben; a végén nem is veszített sokat, sőt, az egész napi veszteségből lassanként várakozáson felül jól

kilábalt. Én, a magam számlájára, húszezer sestertiust vesztettem, de csak azért, mert szokásom szerint könnyelműen játszottam. Ha ugyanis minden hanyag dobást beszámítok, vagy megtartom magamnak az összeget, amit elajándékoztam, jó ötvenezer sestertius nyereség üti a markomat. De jobb szeretem így; bőkezűségem híre dicsőségemet az égis emeli.»

Leányának így ír: »Itt küldök neked kétszázötven dénárt, ennyit adtam fejenként minden vendégemnek, kockázzanak, játsszanak páros-páratlant, ha kedvük tartja.«»

(Suetonius: Augustus, 71. Kis Ferencné fordítása.)

A fürdők

A rómaiak a görögökhöz hasonlóan nagyon kedvelték a fürdözést. A latinul **thermá**-nak nevezett fürdők leginkább a császárkorban terjedtek el, és sokkal többet jelentettek egy átlagos uszodánál. A város több pontján is felépült hatalmas épületkomplexumokban egyszerre voltak megtalálhatóak az úszómedencék (**nata-tio**), a hideg vizes termek és medencék (**frigidarium**), a meleg vizes termek (**tepidarium**), a forró vizes termek (**caldarium**), az öltözők (**apodyterium**), a gőzfürdők (**sudatorium**) és a sportolásra használt udvarok (**palaestra**) is. A fürdőknek helyet adó épületekben emellett könyvtár, zeneterem és előadóterem is működött a thermába látogató római polgárok számára.

Élet egy római fürdőben

denarius: Római ezüstpénz.

sestertius: Kezdetben ezüst-, később bronzpénz, negyedannyit ért, mint a denarius.

therma: A görög *thermé* – melegség, hő szóból származó fogalom a magyar nyelvben is meghonosodott, ahogy azt a termálfürdő, termálvíz szavaink is mutatják.

Tanuljunk latinul!

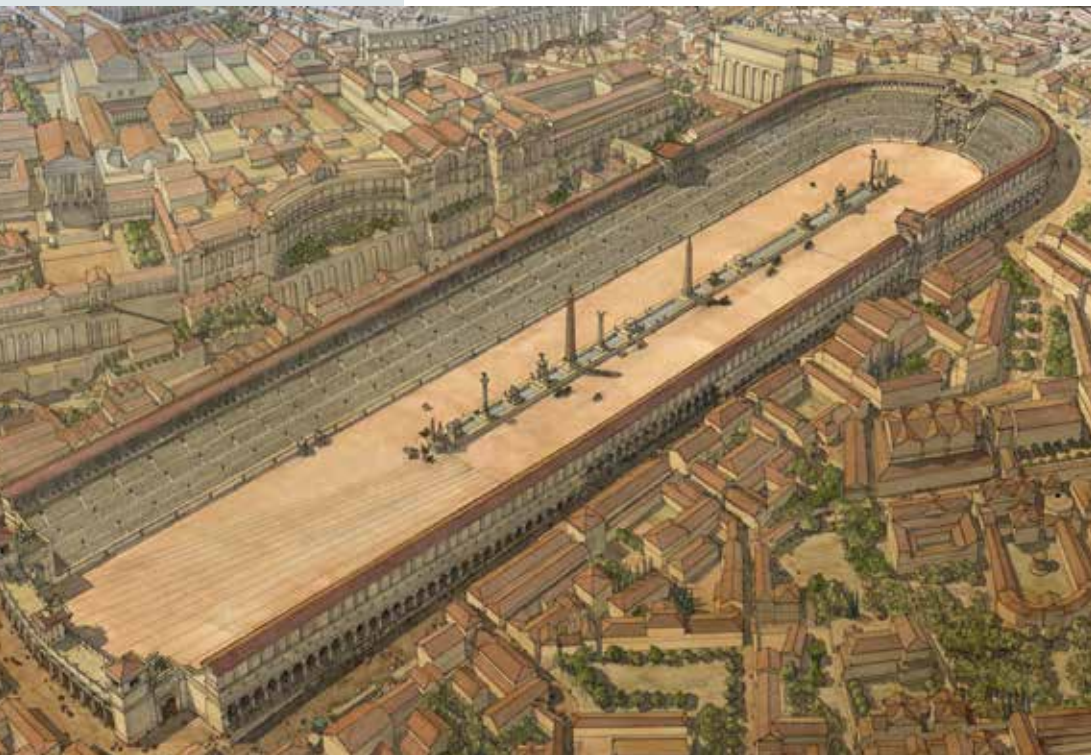
Alea iacta est. – A kocka el van vetve. (A monda szerint Iulius Caesar használta az azóta szállóigévé vált kifejezést a Rubicon partján, mielőtt átkelt volna rajta. Azt jelenti, hogy nincs visszaút.)

Dives eram dudum, fecerunt me tria nudum, alea, vina, Venus – tribus his sum factus egenus. – Eddig gazdag voltam, három dolog szegénnyé tett: a kocka, a bor, a nő.

Non hic curatur qui curat. – Nem talál itt gyógyulást, aki gondjait el nem veti. (Az egyik római fürdő bejáratánál olvasható felirat volt.)

ÜNNEPEK

Panem et circenses!

A római Circus Maximus rekonstrukciós rajza

kultusz: A latin *colo* – művel, ápol igéből képzett fogalom a különböző szertartásokban megmutatkozó vallásos tiszteletet jelenti.

Árkádia: Pásztorok által lakott vidék az ókori Hellaszban.

Az ókori Róma lakói nagyon kedvelték az ünnepeket, amelyekből bőven ki is jutott nekik az év során. Mivel sok istent tiszteltek, többségük valamilyen **vallási eseményhez vagy valamelyik isten kultuszához** kapcsolódott. Ilyenkor a köznép számára ingyenesen látható **ünnepi játékokat** is rendeztek, amelyek során Róma legszegé-

nyebb társadalmi rétegeit megvendégelték. Innen származott a „**Panem et circenses!**”, azaz „Kenyeret és cirkuszi játékokat!” kifejezés, amely a császárkortól kezdve az egyszerű nép gyakori követeléseként jelent meg a köztudatban. A cirkuszi játékok helyszíne a Circus Maximus volt, amely leggyakrabban a ló- és kocsiversenyeknek adott otthont. Az ünnepi játékok során emellett színházi előadásokat is rendeztek, az amfiteátrumban pedig gladiátorok vívtak egymással élet-halál küzdelmet.

- 1. Számoljátok össze, hány állami és egyházi ünnepnap van ma érvényben Magyarországon!

A Lupercalia

„A Lupercalia, mint időpontja is mutatja, tisztulási ünnep volt, mert február hónap törvénykezési szünnapján tartották. A latin nyelvben a február szó tisztulást jelent: ezért volt Februata az ünnep ősi elnevezése. A görögöknél ezt az ősrégi ünnepnapot Lykaiának nevezték, és valószínűleg az arkádiaiak hozták be, akik Euanderrel jöttek, de ez sem biztos: az is lehet, hogy az ünnep neve a nőstény farkastól ered, hiszen a lupercus néven ismert papok, amikor körben futnak a városban, onnan indulnak el, ahol állítólag Romulust kitették. Az ilyenkor szoká-

sos szertartások sem derítenek fényt az ünnep eredetére: két kecskét vágnak le, majd két nemes fiú homlokát véres késsel érintik, de mások azonnal letörlik a vért tejbe mártott gyapjúkendővel. A két ifjúnak a homloktörölés után nevetnie kell; majd a kecskék bőréből szíjakat hasítanak, és derekukon övvel, egyébként teljesen mezítelenül futásnak erednek. A kezükben lévő szíjjal minden szembejövőre rávernek. Fiatal asszonyok nem futnak el az ütlegelés elől, abban a hiszemben, hogy könnyebbé teszi a szülést, és hamarabb esnek teherbe. Az ünnepnek egyik sajátos vonása, hogy a lupercusok kutyát áldoznak. Egy Butas nevű költő, aki elégikus verseiben mitológiai történetek alapján magyarázza meg a rómaiak szokásait, azt állítja, hogy amikor Romulus és társai megölték Amuliust, boldogan futottak arra a helyre, ahol a nőstény farkas őt és Remust csecsemőkorukban táplálta. Ennek emlékére ülik az ünnepet, és innen ered, hogy előkelő ifjak futnak végig a város utcáin:

Ütve, mi útba kerül, mint egykor kardsuhogatva
Romulus és Remus is futva fut Alba felől.

Az akkori öldöklés és veszedelem jelképeként érintik véres karddal a homlokukat, a vérnek tejjel való letörlése pedig a farkas szoptatását jelképezi.”

(Plutarkhosz: Romulus 21. Máthé Elek fordítása)

Andrea Camassei:
Lupercalia

2. Melyik hónapban tartották a Lupercalia ünnepét?
3. Melyik másik népnél található hasonló ünnep?
4. Miért érintik véres karddal a fiúk homlokát, és miért tejjel törlik le?
5. Miért hasznos a fiatal nőknek a korbácsütés?
6. Butas költő szerint hova futottak az ikrek Amulius meggyilkolása után?
7. Hogyan nevezték ugyanezt az ünnepet a görögök?
8. Milyen állatot áldoztak fel az ünnep kezdetén?

kalendárium: Ma naptár jelentéssel használjuk. Rómában a hónap első napja volt a *Calendae*.

A manapság használatban lévő hónapneveinket szintén a rómaiaktól örököltük. A legrégebbi római naptár 10 hónapra osztotta az évet, és márciussal kezdődött. Numa Pompilius, Róma második királya két új hónappal, a januárral és a februárral toldotta meg az évet. Több száz évvel később Iulius Caesar hajtott végre komolyabb naptárreformot, és igazította ki Numa kalendáriumát. Ez lett az úgynevezett julián naptár, amely a ma használatos naptárunknak is az alapja.

Január: **Janus** a kezdet és a vég, az átjárók, kapuk, bejáratok istene volt a római mitológiában. A **ianua** latin főnév ajtót, bejáratot jelent. Leggyakrabban kettős arccal ábrázolták.

Február: A **februa** főnév tisztulási ünnepet jelent, erről kapta nevét a február.

Március: **Mars**, a háború istenének nevéből.

Április: A latin **aperio** ige azt jelenti, hogy megnyit, kinyit, láthatóvá tesz. Az elnevezés a tavasz közeledtére utal.

Május: **Maia** a római mitológiában termékenység-istennő volt, a hónap elnevezése a gabonák és egyéb növények virágzására,érésére utal.

Június: **Iuno** istennőről elnevezett hónap.

Július: Numa Pompilius idején a hónapnak még az „Ötödik” volt a neve, **Iulius** Caesarról kapta új nevét.

Augusztus: a korábban „Hatodik” nevű hónap **Augustus** császár tisztelete miatt kapta új nevét.

Szeptember: korábban ez volt a hetedik hónap (**septem** – hét).

Október: korábban ez volt a nyolcadik hónap (**octo** – nyolc).

November: korábban ez volt a kilencedik hónap (**novem** – kilenc).

December: korábban ez volt a tizedik hónap (**decem** – tíz).

A hónapok ábrázolásai egy középkori kódexben

1. Gyűjtsétek össze a hónapok régi magyar elnevezéseit!

GLADIÁTORJÁTÉKOK

Kik voltak a gladiátorok?

A római kor legendás bajvívói, a gladiátorok olyan **rabszolgák voltak, akik különböző ünnepi játékok során életre-halálra vívtak egymással az amfiteátrumokban.**

A gladiátorjátékok eredetileg ősi etruszk halotti szertartások részei voltak, az elhunyt személy sírja fölött harcoltak egymással rabszolgák. Rómában a köztársaság korában váltak a nép körében a legnépszerűbb szórakoztatási formává. Az első gladiátorok olyan rabszolgák voltak,

akiket a rómaiak a hódító háborúik során ejtettek foglyul. Később a római bíróságok büntetésül szabhatták ki az elítélteknek a gladiátorviadalokban való részvételt, de még olyan is előfordult, hogy kalandvágyból vagy a nagyobb hírnév miatt szabadok csaptak fel gladiátornak.

Jean-Léon Gérôme:
Pollice Verso

amfiteátrum: Olyan kör vagy ovális alakú épület, amelynek küzdőterén leggyakrabban gladiátorviadalokat rendeztek. A leghíresebb amfiteátrum a római Colosseum.

gladiátor: A latin *gladius* – kard főnévből képzett szó.

aréna: A latin *arena* eredetileg homokot jelentett, később a homokkal leszórt harcok helyszínét, a küzdőteret nevezték így.

A viadalok

A **gladiátoriskolákban** kiképzett rabszolgák sok hónapnyi kemény edzőmunkát követően küzdöttek meg egymással az arénában. A nyertesek **babérkoszorút kaptak**, de meghatározott számú győzelem után a szabadságot és a római polgárságot is elnyerhették. Az életben maradt vesztesek életéről pedig a nézők, illetve a császár döntött: **a lefelé tartott hüvelykujj a halált, a felfelé az életben maradást** jelentette. Léteztek különféle fegyvernemek és különféle gladiátortípusok is, amelyek közül a képen látható *murmilló* és *trák* fajta volt az egyik legismertebb. Népszerű volt rajtuk kívül a *retiarius* nevű harcos is, aki harc közben háromágú szigonyt, hálót és rövid tört viselt. Gyakoriak voltak az állatviadalok is, amelyek során a gladiátoroknak távoli vidékekről hozott vadállatokkal kellett megküzdeniük.

Gladiátorküzdelem egy római kori mozaikon

trák: Az ókori Hellász területén található terület, az ott élőket nevezték trákoknak.

Dionüszosz: A görög mitológiában a bor és a mámor istene, római megfelelője Bacchus vagy Liber.

misztérium: A görög szó titkot jelent, és arra utal, hogy egy-egy istenséggel kapcsolatos bizonyos ismereteket csak a beavatottak ismerhettek meg.

A legnagyobb gladiátorháború

„Egy bizonyos Lentulus Batiatus gladiátoriskolát tartott fenn Capuában; a gladiátorok többnyire gallok és thrákok voltak. Gazdájuk, nem rossz magaviseletük miatt, hanem csak azért, hogy gladiatori harcra kényszerítse őket, kegyetlenül szigorú őrizetben tartotta az embereket. Kétszázan közülük meg akartak szökni, de tervüket elárulták. Hetvennyolcan előre értesültek az árulásról, és sikerült megszökniük. Előbb valami konyhából bárdokat és nyársakat szereztek, majd az úton szekereket tartóztattak fel és fosztottak ki, amelyeken gladiatori fegyvereket szállítottak egy másik városba, és ebből felfegyverkeztek. Birtokukba vettek egy jól védhető helyet, és három vezért választottak; közöttük az első Spartacus volt, egy thrákiai nomád törzsből származó férfi, aki nemcsak nagyon bátor és erős, hanem nehéz sorsához képest feltűnően értelmes és művelt ember is volt, inkább görög, mint nomád. Mint mondják, amikor Rómába vitték a rabszolgavásárra, álmában kígyó tekerőzött arcára, és vele egy törzsből származó felesége, egy jósasszony, aki be volt avatva a dionüszoszi misztériumokba, ezt úgy értelmezte, hogy a kígyó nagy és félelmetes hatalmat jelez, de szerencsétlenséget is hoz Spartacusra. Ez az asszony akkor is vele volt, és most is követte a szökésben.”

1. Miért sikerült megszöknie hetvennyolc gladiátornak?
2. Mit álmódott Spartacus a rabszolgavásár előtt? Mit jelentett ez a felesége szerint?

„A gladiátorok először visszaverték a Capuából ellenük küldött katonákat; sok fegyvert zsákmányoltak, s boldogan cserélték fel őket a gladiatori fegyverekkel, amelyeket megaláznak és barbárnak tartottak és eldobáltak. Ezután Clodius praetort küldték ellenük Rómából háromezer katonával. Clodius ostrom alá fogta a gladiátorokat egy hegyen, amelyre egyetlen szűk és nehezen járható ösvény vezetett fel,

Jelenet a Spartacus című filmből (1960, rendező: Stanley Kubrick)

ezt a praetor őrizet alá vette, egyébként pedig a sziklák meredékek és csúszósak voltak. A hegytetőt sűrűn vadszőlő nőtte be. A gladiátorok levágták a vastagabb indákat, s jó erős és hosszú kötélhágcsókat fontak belőlük, hogy a sziklákhöz erősítve biztonságban leereszkedhettek segítségükkel a hegy tövében elterülő síkságra. Egyik társuk maradt csak fenn a hegytetőn a fegyverek miatt, és amikor a többiek lejutottak, ledobálta az összes fegyvert, és utolsónak lejutott ő is minden baj nélkül. A rómaiak semmit nem vettek észre, így a gladiátorok a hátukba kerültek, váratlanul rájuk támadtak, megszalasztották őket, és táborukat elfoglalták. A gladiátorokhoz ekkor sok környékbeli tehén- és birkapásztor csatlakozott, bátor és gyors lábú emberek; közülük némelyeket felfegyvereztek, másokat futárnak vagy parittyásnak használtak.”

(Plutarkhosz: Crassus 8–9. Máthé Elek fordítása)

3. Miért cserélték le az első győztes csata után gladiátorfegyvereiket?
4. Milyen csel segítségével kerültek a gladiátorok a rómaiak hátába?
5. Hogyan hatott a forrás szerint a környébeliekre a gladiátorok felkelése?
6. Nézzetek utána az interneten, hogy mettől meddig zajlott a Spartacus-féle felkelés!
7. Keressétek meg az interneten és olvassátok el Plutarkhosz Crassus-életrajzából a Spartacus-féle felkelés folytatását!
8. Mit gondoltok, kiket tekinthetünk ma a gladiátorok utódainak?

Tanuljunk latinul!

Olvassátok el az alábbi szólásokat, majd válaszoljatok a kérdésekre! Válasszatok ki hármat, és tanuljátok meg őket kívülről!

Gladiator in arena consilium capit. – A gladiátor a cirkuszban dönti el, hogyan harcoljon.

Ave Caesar morituri te salutant! – Üdvözlégy, császár, a halálba indulók köszöntenek téged!

Damoclis gladius imminet. – Damoklész kardja függ felette.

Gula plures quam gladius perimit. – A torok több embert öl meg, mint a kard.

Ne puero gladium dederis! – Ne adj kardot a gyermek kezébe!

Omnes enim, qui acceperint gladium gladio peribunt. – Aki kardot ragad, kard által vész el.

Recipe ferrum! – Fogadd be a vasat!

1. Melyik az a mondat,
 - a) amelyet az amfiteátrumba lépő gladiátorok mondtak?
 - b) amelyik azt fejezi ki átvitt értelemben, hogy valakire veszély leselkedik?
 - c) amelyik ugyanazt jelenti, mint a magyar „Kés, villa, olló, nem gyerek kezébe való”?
 - d) amelyiket akkor mondta a győztes gladiátor, amikor a császár hüvelykujja felfelé mutatott?
 - e) amelyik elítéli a viták fegyveres megoldásának lehetőségét?

VII. A MAGYAR TÖRTÉNELEMBŐL

*Két jelentős Árpád-kori műemlékünk:
alul a zsámbéki premontrei templom és kolostor
romjai, jobbra a bencés rend apátsági temploma
Jákon.*

VÁNDORLÁS ÉS HONFOGLALÁS

A magyarok vándorlása

struktúra: A *struo* – épít latin igéből származó idegen szó azt jelenti, hogy szerkezet.

szakrális: A latin *sacer* – szent melléknévből származó kifejezés „vallási”, „egyházi dolgokkal kapcsolatos” értelemben használatos.

Mind a *kende*, mind a *gyula* ma férfinévként létezik a magyar nyelvben.

Hosszú út Európába

Őseink a távoli **Urál hegység** vidékéről érkeztek a Kárpát-medencébe. A hosszú és fáradságos út során rengeteg népcsoporttal kerültek közelebbi kapcsolatba, akiktől új szokásokat és új nyelvi elemeket is átvettek. A vándorlás során a magyarok elsajátították a **nomadizmus**, vagyis a nomád pásztorkodás formáját, amely azt jelentette, hogy háziállataikat szabadon legeltették, és a törzsekbe szerveződő magyarok állataikkal együtt vándoroltak a téli és a nyári szálláshelyeik között. A több száz évig tartó vándorlás során több vidéken is hosszabb ideig tartózkodtak ősünk, ezek a területek lettek később a magyar nép vándorlásának legfontosabb állomásai.

Magna Hungaria: Az Urál délnyugati oldalán található terület magyar jelentése: Nagy Magyarország. Korábban úgy gondolták, hogy ez volt a magyar őshaza, innen az elnevezés is.

Levédia: A nagyjából a Don és a Dnyeper folyó közötti szállásterületen a magyarság már használta a kazároktól átvett kettős fejedelemség intézményét. Ez azt jelentette, hogy a magyar törzsek élén két fejedelem állt. A kende szakrális hatalommal bírt és vallási vezető volt, a gyula pedig a politikai hatalmat gyakorolta, és a hadsereget irányította.

Etelköz: A magyarul folyóközt jelentő terület a magyarok utolsó szállásterülete volt a honfoglalás előtt. A Kárpátok közelében található területen történt a hét törzsfő közötti vérszerződés, és ekkor ismerkedtek meg ősünk a Kárpát-medence kitűnő adottságaival is.

Székely Bertalan:
Vérszerződés

A vérszerződés

„Az eskü első szakasza így hangzott: Hogy ameddig csak az ő életük, sőt az utódaiké is tart, mindig Álmos vezér ivadékából lesz a vezérük. Az eskü második szakasza így hangzott: Hogy ami jószágot csak fáradaik árán szerezhetnek, mindegyiküknek része legyen abban. Az eskü harmadik szakasza így hangzott: Hogy azok a fejedelmi személyek, akik a tulajdon szabad akaratukból választották Álmost urukká, sem ők maguk, sem fiaik soha, semmi esetre ki ne essenek a vezér tanácsából és az ország tisztségeiből. Az eskü negyedik szakasza így hangzott: Hogyha valaki utódaik közül hűtlen lenne a vezér személyéhez, vagy egyenetlenséget szítana a vezér és rokonai között, a bűnösnek vére omoljon, amint az ő vérük omlott az esküben, melyet Álmos vezérnek tettek. Az eskü ötödik szakasza így hangzott: Hogyha valaki Álmos vezér és a többi fejedelmi személyek utódai közül az esküvel kötött megállapodásokat meg akarná szegni, örök átok sújtsa. Ennek a hét férfiúnak a neve volt: Álmos, Árpád apja; Előd, Szabolcs apja, kitől a Csák nemzetség származik; Kend, Korcán apja; Ond, Ete apja, akitől a Kalán és Kölcsé nemzetség származik; Tas, Lél apja; Huba, akitől a Szemere nemzetség származik; a hetedik Tétény, Horka apja, s Horkának a fiai voltak Gyula és Zombor, akiktől a Maglód nemzetség származik, amint alább majd szó lesz róla. De elég! Haladjunk a történelem útján!”

(Anonymus: *Gesta Hungarorum* – részlet. Pais Dezső fordítása)

1. Ki volt a magyarok fővezére a vérszerződéskor?
2. Soroljátok fel a hét vezért!
3. Mi lesz azzal a vezérrel, aki megszegi az esküt?
4. Kitől fog származni ezután a magyarok fővezére?
5. Fogalmazzatok meg saját szavaitokkal az eskü második pontját!

pánik: A görög pásztoristen, Pán nevéből keletkezett főnév rémületet, ijedelmet jelent. Amikor az istenség valahol megjelent, jellegzetes hangjával rettentő ijedelmet tudott okozni.

*Árpád alakja Feszty Árpád
A magyarok bejövetele
című körképén*

Ligeti Miklós: Anonymus

Anonymus: A fiktív név azt jelenti, hogy Névtelen. *Gesta Hungarorum* című latin nyelvű műve a magyar középkor egyik legfontosabb írott forrása. Szerzőjéről csak nagyon keveset tudunk, ezért a tudomány a mai napig megosztott a szerző valódi kilétével kapcsolatban. Történeti műve, amely magyarul azt jelenti, hogy a Magyarok cselekedetei, Géza fejedelemig meséli el a magyarok történetét.

A honfoglalás

Az etelközi magyarok a Kárpát-medence megismerése után döntöttek úgy, hogy letelepednek a hatalmas hegyek által védett, kitűnő adottságú területen. A magyar főszereg **895-ben Árpád vezetésével a Vereckei-hágón keresztül vonult be a medencébe**, ám ekkor váratlan tragédia történt: egy szintén nomád törzs, a **besenyők rárontottak az etelközi magyarságra**, akik így pánikszerűen nyomultak be a Kárpátok hágóin keresztül a későbbi Magyarország területére. A besenyők komoly pusztítást okoztak az Etelközben maradt magyarok, többségükben idősök, nők és gyermekek között. Ráadásul az állatállomány is jelentős károkat szenvedett. A tervszerű vállalkozásból így kapkodó menekülés lett, de végül a Kárpát-medencében újraegyesülő magyarság nekiláthatott a letelepedő életmód elsajátításához és a nyugati mintájú államalakulat létrehozásához.

Tanuljunk latinul!

Anonymus művének első mondata így hangzik eredeti nyelven:

P. dictus magister ac quondam bonae memoriae gloriosissimi Belae regis hungariae notarius N. suo dilectissimo amico viro venerabili et arte litteralis scientiae imbuto, salutem et suae petitionis effectus.

Mesternek mondott P., a néhai jó emlékű, dicsőséges Bélának, Magyarország királyának jegyzője, N.-nek, az ő legkedvesebb barátjának, a tisztelendő és az írástudás művészetében avatott férfiúnak üdvözlétét meg kérése teljességét jelenti.

1. Milyen betűvel kezdődött Anonymus valódi neve?
2. Mi volt a foglalkozása?
3. Ki volt munkássága alatt Magyarország királya? Nézz utána, hogy hány ilyen nevű király ült Magyarország trónján!
4. Kinek küldi tiszteletét Anonymus?
5. Mit jelent az anonim kifejezés? Írj a fogalommal egy példamondatot!

AZ ÁLLAMALAPÍTÁS

Szent István király uralkodása

Az Álmost követő fejedelmek folyamatosan szilárdították meg a magyarság helyzetét a Kárpát-medencében. **Géza** fejedelem már egy **nyugati típusú állam** létrehozásán fáradozott, ennek érdekében fiát, **Vajkot a nyugati kereszténység rítusa szerint megkereszteltette, így kapta az István nevet.** Emellett térítő papokat hívott az országba, hogy a pogány szokásoknak hódoló magyarok áttérjenek a katolikus vallásra. Kitűnő kapcsolatokat ápolt a Német-római Birodalommal, fiának a német-római császár hűgát, **Gizellát** szerezte meg feleségnek. Géza halála után István került a fejedelmi székbe, de a pápától kért és kapott koronával a hagyomány szerint 1000 szilveszterén királlyá koronázták. István király hozzájárult egy politikailag, gazdaságilag és társadalmilag is nyugati orientáltságú államszervezet kialakításához.

István király törvénye

István király volt az első olyan uralkodó, aki **írott törvények** segítségével igyekezett megváltoztatni a magyarok több száz éves életmódját. Az alábbiakban azokból a törvényeiből olvashattok részleteket, amelyek a katolikus vallás megszilárdításával voltak kapcsolatosak.

„Ha valamely pap vagy ispán, avagy más hívő személy valakit vasárnap ökrökkel lát dolgozni, vegyék el tőle az ökröt, és adják a várjobbágyoknak elfogyasztásra. Ha pedig lovakkal dolgozik, vegyék el tőle a lovat, amit gazdája, ha akarja, ökrrel megválthat, és az ökröt egyék meg, ahogy mondtuk.”

Szent István ábrázolása a Képes krónikában

rítus: A latin *ritus* főnév azt jelenti, hogy szokás, szertartás, vallási cselekmény.

orientáció: A latin *oriens* – kelet szóból származó orientáció azt jelenti, hogy irányultság, tájékozódás.

Stróbl Alajos: Szent István a trónon

Szent István aláírása ■

Figyeljétek meg az uralkodó aláírását! Ki tudjátok belőle olvasni, hogy „Stephanus rex”? Tervezzétek meg saját nevetek hasonlóan díszes aláírását!

ispán: Fontos politikai tisztség volt a középkorban, az István által létrehozott vármegyék irányítását látta el.

várjobbágy: Azt a középkori társadalmi réteget nevezzük várjobbágynak, amelyik alapvetően katonáskodással tartozott az uralkodónak.

Csempeszkopács
XIII. századi temploma

Roskovics Ignác: Szent István a kereszténységet hirdeti

„Azok, akik az istentisztelet hallgatására a templomba menvén, ott a misék szertartása alatt egymás közt mormognak és másokat zavarnak, haszontalan történeteket mesélgetve és nem figyelve a szent olvasmányokra és a lelki táplálékokra, ha idősebbek, dorgálják meg őket, és gyalázzal üzzék ki a templomból, ha pedig fiatalabbak és közrendűek, e nagy vakmerőségükért a templom előcsarnokában mindenki szeme láttára kötözzék meg, s ostorozással és hajuk lenyírásával fenýítsék meg őket.”

- 1. Melyik napon tiltották a törvények a munkát?
- 2. Hogyan büntette a törvény azokat az időseket, akik megzavarták a szentmisét?
- 3. Hogyan büntette a törvény a szentmisét megzavaró fiatalokat?

„Ha valakinek az Isten tízet adott egy évben, a tizedik részt adja Istennek, és ha valaki tizedét elrejt, kilenc részt fizessen. És ha valaki a püspöknek elkülönített [félretett] tizedet meglopja, mint tolvajt ítéljék meg, és az ebből eredő jóvátétel teljesen a püspöké legyen.”

„Tíz falu építsen egy templomot, amelyet két házzal, ugyanannyi rabszolgával lássanak el, lóval és kancával, hat ökörrel és két tehénnel és harminc aprójószággal. Ruhákról és oltártakarókról a király gondoskodik, papról és könyvekről a püspök.”

- 4. Ha valaki az év során megtermelt 100 mázsa búzát, mennyit kellett befizetnie egyházi adó gyanánt?
- 5. Mi történik az adócsalókkal?
- 6. Miért volt fontos a templomépítészet?
- 7. Fogalmazzatok meg néhány mondatban, hogy miért volt szükség ilyen szigorú egyházi törvényekre!

Tanuljunk latinul!

Az **Intelmek** egy Szent István idejéből fennmaradt latin nyelvű irodalmi mű, amelynek címzettje fia, Imre herceg volt, a trónörökös. A szöveget valószínűleg valamelyik egyházi személy írhatta, a hagyomány mégis Istvánhoz köti megszületését. A műben a bölcs király ad hasznos tanácsokat a jó uralkodással kapcsolatban fiának. Gyakoroljátok a latin olvasását az eredeti szöveg segítségével!

2. Sicut enim ex diversis partibus provinciarum veniunt hospites, ita diversas linguas et consuetudines, diversaque documenta et arma secum ducunt, quae omnia regiam ornant et magnificant aulam, et perterritant exterorum arrogantiam.

3. Nam unius linguae uniusque moris regnum, imbecille et fragile est.

4. Propterea iubeo te, fili me! ut bona voluntate illos nutrias et honeste teneas, ut tecum libentius degant quam alibi habitent. Si enim tu destruere, quod ego aedificavi, aut dissipare, quod congregavi studueris, sine dubio maximum detrimentum tuum patietur regnum. Quod ne fiat, tuum quotidie auge regnum, ut tua corona ab omnibus augusta habeatur.

2. A telepések különböző országokból jönnek, tehát különböző nyelvet és szokásokat, különféle tudományt és fegyvereket hoznak magukkal, melyek mind a királyi udvart díszítik és teszik naggyá, egyben elrettentik némely idegenek arcátlanságát.

3. Egynyelvű és egyszokású királyság gyöngye és törekeny.

4. Tehát parancsolom neked, fiam, hogy jó akarattal lásd el és tisztességesen tartsd őket, hogy szívesebben nálad éljenek, mint másutt lakjanak. Ha ugyanis te azt, amit én építettem, lerombolni, vagy amit összegyűjtöttem, szétszórni törekednél, királyságod kétségtelenül a legnagyobb kárt szenvedné. Hogy ez ne történjék, mindennap növeld királyságodat, hogy koronádat mindenki felségesnek tartsa!

- 1. Fogalmazzatok meg saját szavaitokkal, hogy milyen tanácsokkal látja el Szent István Imre herceget a Magyarországra érkező külföldiekkel kapcsolatban!
- 2. Miért hasznosak az ország számára a külföldről betelepülők?
- 3. Az idézet harmadik pontja mára szállóigévé vált. Tanuljátok meg kívülről latinul és magyarul is!
- 4. Nézzetek utána, hogy mi lett a sorsa Imre hercegnek!

A XIII. századi veleméri Szentháromság-templom belső tere

SZENT GELLÉRT

Jankovits Gyula: Szent Gellért-emlékmű

legenda: Olyan vallási témájú irodalmi műfaj, amely leggyakrabban egy szent életét mutatja be. A latin *legenda* azt jelenti: amit olvasni kell, olvasandó.

muszlim: Az iszlám vallású emberek elnevezése.

prédikál: A latin *praedico* – előre megmond, jósol igéből származó idegen szó. A keresztény miszerendben az evangéliumi üzenet hirdetését jelenti.

A velencei Gellért Magyarországra jön

A magyarok egyik legfontosabb **térítő püspöke** az itáliai Velencében született. Kora fiatalságától fogva szerzetesi iskolában tanult, a húszas éveinek közepén szentelték pappá. Gyerekkorától kezdve az volt a vágya, hogy a muszlim arabok által elfoglalt Szentföldre, Jeruzsálem városába zarándokoljon. Amikor sort kerített a hosszú utazásra, egy tengeri vihart követően találkozott egy magyar szerzetessel, aki rábeszélte, hogy a Dunát követve, Magyarországon keresztül folytassa útját. Magyarországra érve több szerzetes és a pécsi püspök is azon munkálkodott, hogy a tehetséges és igen művelt Gellértet hazánkban marasztalja. A vonakodó velencei papot végül **maga az uralkodó bírta maradásra**. István királynak és Gellértnek a fehérvári palotában történő találkozását a püspök nagy legendájában olvashatjuk.

- 1. Melyik mai ország területén található Velence?
- 2. Szent István király a hagyomány szerint tíz püspökséget hozott létre. Az at-laszotok segítségével soroljátok fel őket!

Gellért és István király találkozik

„Másnap magához hívatta a király, és azt mondta neki: »Jó, hogy jöttél, te jó ember. Áldjon meg az Isten itt – ezután is.« Ő pedig, miután térdre borulva viszonzta a király üdvözlését, azt mondta: »Királyi fölséged kegyes parancsára jöttem ide, mert zarándok vagyok, Jeruzsálembe igyekszem. Társaim is vannak, akik leereszkednek velem a Dunán.« Erre a király: »Hagyj föl, jó ember, ezzel a szándékkal, és maradj velünk, hogy jóra forduljon az életed (5Mózes 4,40). Prédikálj inkább itt az én népemnek, erősítsd a hívőket, térítsd a hitetleneket, az újhítű ültetvényt öntözzesd! Fölhatalmazlak arra, hogy királyságomban akárhol prédikálj, és vezetőket adok melléd, hogy éjjel-nappal szolgáljanak, te csak nyisd meg a szád (Péld 31,9), és vetegesd az élet magvát ennek a népnek a szívébe. Jeruzsálembe ne igyekezzél, el sem engedlek. Íme, ma neked adtam a Maros menti város püspökségét.«”

(Szent Gellért püspök Nagy legendája 5. Jelenits István fordítása)

- 3. Hogyan fejezi ki Gellért tiszteletét az uralkodó iránt?
- 4. Miért szeretné Szent István, hogy Gellért Magyarországon maradjon?
- 5. Kire vonatkozik az „újhítű ültetvény” kifejezés?
- 6. Játsszátok el Szent Gellért legendájának azokat az epizódjait, amelyek Magyarországon játszódnak! A következő szereplőkre lesz szükségetek: egy szerzetes, aki Magyarországra hívja, a pécsi püspök, aki próbálja rábeszélni Gellértet a maradásra, Szent István király és végül Gellért püspök.

„Történt pedig egyszer, hogy valakinek a védelmében a királyhoz sietett, és annak a vidéknek erdős környékén, amely disznók hizlalására volt alkalmas, volt egy falu, és délben ott látták vendégül. Ott éjfél tájt hallotta a malomkövek surrogását, s mivel ilyesmit sohasem látott, csodálkozott, hogy mi az. Egyszer csak az az asszony, aki a malmot hajtotta, énekelni kezdett. A püspök álmélkodva szólt Valterhez: »Valter, hallod a magyarok szimfóniáját, hogyan hangzik?« Mindketten kacagtak azon az éneken. Mivel pedig az asszony hajtotta a malmot, és éneke mind hangosabb lett, a püspök lefeküdt, és még mindig mosolyogva azt mondta: »Valter, magyarázd meg nekem, mi ez a különös dallamú ének, amely zengésével arra készíttet, hogy hagyjam abba az olvasást?« Erre az így felelt: »Olyan ének ez, hogy az asszony, aki dalol, szolgálója vendéglátó gazdánknak, akinél megszálltunk, urának gabonáját őrli, mert ez idő tájt ezen a vidéken nincs más malom.« Erre így szólt a püspök: »Mesterség hajtja a malmot vagy emberi erő?« Valter így felelt: »Mesterség és erő, mert nem állat van elébe fogva, hanem saját kezével hajtja körbe-körbe.« »Ó, csodálatos dolog ez – mondta a püspök –, hogy is gondoskodik élelméről az emberi nemzet! Ha nem volna mesterség, ki győzné a munkát! Boldog ez az asszony – mondta –, aki más ember hatalma alá vetve ilyen jó lélekkel, zúgolódás nélkül is vidáman végzi köteles szolgálatát!« Elrendelte, hogy tekintélyes pénzösszeget adjanak át neki.”

(Szent Gellért püspök nagy legendája 5. Jelenits István fordítása)

- 7. Mit jelent a mesterség szó ebben a szövegekörnyezetben?
- 8. Mi volt a történet szerint a magyarok szimfóniája?
- 9. Fogalmazzatok meg Szent Gellért püspök gondolatainak lényegét! Miért boldog a szolgálólány? Mi a történet üzenete?

A Magyar Anjou-legendáriumban található kép Szent Gellért püspök életének négy epizódját ábrázolja. ■ Figyeljétek meg őket alaposan! Melyik örökíti meg Szent Istvánnal való találkozását? Melyiken volt remeteségbe? Melyiken választják püspökké? Melyiken prédikál a népnek?

Tanuljunk latinul!

Az alábbi latin mondat Szent Gellért legendájának fent idézett történetéből származik:

„*Felix, inquit, mulier, quae sub alterius potestate posita, sic dulciter debitum servitium absque murmuratione laeta impendit.*”

Találjátok ki, hogy melyik fenti mondatnak a latin megfelelőjét olvashatjátok! Segítséggül megadjuk néhány latin szó magyar jelentését!

mulier – asszony

dulciter – kedvesen, édesen

potestas – hatalom

servitus – szolgaság

felix – szerencsés, boldog

Trónharcok Szent István halála után

primogenitúra: A nyugati királyságokra jellemző trón-utódlási forma, miszerint a király halála után annak elsőszülött fia öröklí a trónt. A *primus* latinul első, a *genitus* itt születést jelent.

szeniorátus: Ősi, a fejedelmi időszakból fennmaradt öröklési rend, miszerint a fejedelem halála után a nemzetség legidősebb tagja (szenior, latinul idősebb) követi őt a hatalomban.

Thuróczi-krónika: A XV. században Thuróczi János ítélőmester, bíró és jegyző által megírt történelmi munka Zsigmond király uralkodásától kezdve saját koráig tárgyalja Magyarország történetét. A gazdagon illusztrált mű 1488-ban jelent meg nyomtatásban. A krónika értékét növeli, hogy Rogerius *Síralmas éneke* ebben a műben őrződött meg az utókor számára.

konkoly: Gyomnövény, amely a búza közé keveredve komoly mérgezést tud okozni a haszonállatoknak és az embernek is.

Amikor Szent István 1038-ban meghalt, egy keresztény, a nyugati mintákat követő országot hagyott utódaira. Ám a **trónutódlás körüli bonyodalmak** miatt a következő évtizedekben súlyos **belharcok** és **pogánylázadások** jellemezték a politikát. Az Istvánt követő uralkodók két különböző **öröklési rend** szerint követelték maguknak a magyar trónt. Így fordulhatott elő, hogy apák és fiúk, testvérek és unokatestvérek véres harcokban küzdöttek egymással

a hatalomért. Az 1046-ban megkoronázott I. András királynak nem volt fiúgyermek, ezért öccsét, Bélát jelölte meg a trón várományosaként. Ám később Andrásnak fiai születtek, akik közül az elsőszülött Salamont még életében királlyá koronázták, Bélának pedig meg kellett elégednie a hercegi címmel. A két testvér viszonya megromlott, de András rendezni akarta kettőjük helyzetét, ezért Várkonyba hívta Bélát, hogy válasszon a korona és a kard között.

A várkonyi találkozó

„De azután konkolyhintők ösztökölésére gyűlölség támadt köztük, a sugdosók ugyanis – akiket nagyon kedvelnek a mi napjainkban – azt beszéltek a királynak, hogy Salamon csak úgy uralkodhatik, ha öccsét, Bélát megöleti; másfelől Béla herceget rábeszéltek, hogy itt az alkalmas idő a királyság megszerzésére, amíg Salamon kisfiú, apját pedig a vénység és kórság megtörte. A király és a herceg tehát Várkonyba mentek; a király megértette, hogy halála után fia nem uralkodhatik a herceg akarata nélkül. Magához szólította tehát két hívét, tanácskozott velük négy szemközt, mondván: »Meg akarom kísértetni a herceget, és kettőt kérdek tőle: a koronát akarja-e, vagy a hercegséget?« A király ugyanis maga elé koronát tétetett vörös terítőre és melléje kardot, ami a hercegséget jelképezte. »Ha a herceg jó békességgel a hercegséget akarja, legyen az övé, de ha a koronát: nosza, ketten, főemberek, keljetek föl,

I. András ábrázolása
a Thuróczi-krónikában

és ugyanazzal a karddal nyakazzátok le Béla herceget!» Azok megígérték, hogy úgy cselekszenek. Amikor azonban így tanakodtak, a hírvivő ispánja, Miklós, aki a palota ajtaját őrizte, a küszöbről mindent hallott; amikor a herceget behívták a királyhoz, és belépett az ajtón, a hírvivők ispánja hamar megmondta a dolgot a hercegnek: »Ha kedves az életed, a kardot válaszd!» Többet nem szólhatott. Mikor azután a herceg belépett, meglátta a király előtt fekvő koronát és kardot; elcsodálkozott ezen; mihelyt leült, a fekvő király fölemelkedett, és ágyában ülve így szólt: »Herceg! Én megkoronáztattam fiamat, de nem kapzsiságból, hanem az ország békessége kedvéért, melyet minap a császárral kötöttem. Járj el azonban szabad akaratod szerint: ha a királyságot akarod, vedd a koronát, ha a hercegséget, válaszd a kardot; egyet közülük engedj át fiamnak – ámbár igazság szerint a korona a tiéd.« A herceg nyomban megértette Miklós ispán szavait, és ezt mondotta: »Legyen fiadé a korona, minthogy már fel van kenve, és add nekem a hercegséget.« Nyomban elvette a kardot.»

(*Képes krónika – részlet. Geréb László fordítása*)

1. Mire akarták rávenni András királyt a „sugdosók”?
2. Milyenek mutatja be a forrás András királyt?
3. Mit szimbolizált a korona, és mit a kard?
4. Mikor kellett volna a terv szerint megölni Bélát?
5. Kitől tudta meg Béla, hogy milyen tervet szőnek ellene?
6. Keressétek meg az interneten a *Képes krónikát*, és olvassátok el a történet folytatását!
7. Salamon a középkori magyar történelem egyik legtitokzatosabb uralkodója volt. Nézzetek utána, hogy mit jelent a nevéből származó szólás: „Fénylik, mint Salamon töke!”

A korona és a kard történetének ábrázolása a *Képes krónikában*

A magyar koronázási jelvények

A magyar királyság koronázási jelvényei a mindenkori magyar király hatalmát szimbolizálták. Az alábbiakban ezekkel fogunk közelebbről megismerkedni.

A **Szent Korona** két részből áll: a *Corona Graecából* és a *Corona Latinából*, vagyis a görög és a latin koronából. A két különböző tárgyat valamikor a 12. században illesztették össze. Fontos megjegyezni, hogy a hagyományos vélekedéssel szemben I. István királyt nem ezzel a koronával koronázták meg. További érdekessége, hogy a tetején látható kereszt elferdülését egy négyszáz évvel korábbi baleset okozta.

A félkör alakú **koronázási palást** eredetileg miseruhának készült még Szent István idejében, egyes feltételezések szerint István felesége, Gizella királyné hímezte a veszprémvölgyi apácák segítségével. A hímzett textílián számos latin nyelvű felirat is olvasható, például: *Lignum Crucis O spes certa salutis*. Kereszt fája, Ó biztos reménye az üdvösségnek.

A középkori ábrázolásokon a királyok kezében tartott **jogar**, a *sceptrum* az igazságosságnak és az ítélkezésnek a szimbóluma volt. A magyar királyi jogart valószínűleg már Szent István is használta, tehát legalább ezeréves!

A koronázási paláston jól látható, amint Szent István egy **országalmát** tart a kezében. A *pomum*, vagy más néven *globus* fontos hatalmi szimbólumnak számított a középkorban.

A **koronázási kardnak**, vagyis a *gladius*nak uralkodóink koronázási szentmiséjén jutott jelentősebb szerep. Az új király a négy égtáj felé történő kardcsapással fogadta meg, hogy Magyarországot minden külső ellenségtől megvédi.

A koronázási palást

A TATÁRJÁRÁS

Antal Károly: Julianus és Gellért barát

Julianus barát útja

Magyarországon IV. Béla uralkodott, amikor egy **Domonkos-rendi szerzetes**, Julianus barát keletre indult megkeresni a távoli Ázsiában maradt magyarokat. Hosszú, viszontagságokkal teli utazása eredményesen zárult: a Volga folyó vidékén (Magna Hungariában) a vándorlások során **több száz évvel ezelőtt ott ragadt magyarokra bukkant, akikkel tökéletesen tudott beszélgetni.** Tőlük szerzett információt a közelgő mongolveszélyről is.

Amikor hazatért Magyaror-

szágra, nemcsak távol élő rokonainkról, hanem a rettentő Mongol Birodalom közeledéséről is beszámolt az uralkodónak:

„A tatárok azt is állítják, hogy akkora tömeg harcosuk van, hogy negyven részre lehet osztani, és nem akad hatalom a földön, amely egy részének is ellen tudna állni. Azt is mondják, hogy seregükben van hétszázhatvanezer, nem az ő felekezetükből való szolga, és százharmincötezer fajtájukbeli legválogatottabb a csatasorban. Mondják, hogy asszonyaik ugyanúgy harcolnak, mint ők; nyilaznak, megülik a csődört és a kancát, mint a férfiak, az ütközetben pedig lelkesebbek a férfiaknál, mivel soha nem menekülnek el a férfiak elől. Mert amíg a férfiak néha meghátrálnak, ők soha nem futamodnak meg, sőt inkább minden veszélynek kiteszik magukat.”

(Julianus barát levele a tatárok életéről – részlet. Györffy György fordítása)

1. Soroljátok fel ismétlésképpen a magyarok vándorlásának legfontosabb helyszíneit! Keressétek meg a térképen a Volga folyót! Melyik mai ország területén található?
2. Fogalmazzatok meg a forrás alapján, hogy miben állt a tatár sereg legnagyobb erőssége!
3. Mi volt a tatárok fő fegyverneme?
4. Mit jelent az, hogy „nem az ő felekezetükből való”?
5. Julianus szerint kik voltak a legbátrabbak a tatár hadseregben?

IV. Béla 1235 és 1270 között volt magyar király.

A Domonkos-rendet 1215-ben alapította Franciaországban Szent Domonkos.

Tatárok ábrázolása
a Képes krónikában

A tatárjárás

A Magyarországon tatárnak is nevezett mongolok 1241-ben több irányból támadták meg hazánkat. A Vereckei-szoroson való betörés után néhány nappal már Pestet és Vácot is felégették, az ellenük vonuló kisebb hadakat pedig könnyűszerrel legyőzték. IV. Béla király harcba hívta az ország nemeseit, és **a Sajó melletti Muhinál ütköztek meg a mongol fősereggel**. A magyarok katasztrofális vereséget szenvedtek, a magyar

nemesség és papság színe-java elesett a harcmezőn. Az uralkodó csak önfeláldozó katonáinak köszönhetően maradt életben, és menekült el a csatából egészen a dalmát szigetekig. A tatárok közel **egy évig tartózkodtak Magyarországon, és ezalatt óriási pusztítást okoztak** az ország lakosainak. 1242-ben váratlanul visszatértek Ázsiába, maguk után felpérselt földeket, felgyújtott városokat és gyászoló családok ezreit hagyták.

- 6. Keressétek meg az interneten a Magyar Nemzeti Múzeum muhi csatáról készített videóját! (A „tatárjárás Magyarországon” videókereséssel könnyen megtaláljátok!)
- 7. Melyik mai ország területén találhatók a dalmát szigetek?
- 8. Keressétek meg a térképen a Sajó folyót! Melyik nagyobb folyónkba ömlik?

A tatárjárás ábrázolása
a Thuróczi-krónikában

UL-137859

Átkelés a Dunán

A tatárjárás idején Magyarországon élő itáliai származású pap, Rogerius mester közeli szemtanúja volt a tatár pusztításnak. Munkájának alábbi részlete a tatárok Dunán való átkelését meséli el:

„Mivel Magyarországon Esztergom minden egyes várost felülmúlt, a tatárok legfőként arra gondoltak, hogy átkelnek a Dunán, és ott ütik fel táborukat. Íme, télen a hónap és jégnek akkora volt a bősége, hogy – ami már hosszú idő óta nem történt meg – a Duna befagyott. De a magyarok az ő oldalukon minden egyes nap feltörték a jeget, és őrizték a Dunát, úgyhogy a jégen állandóan folyt a gyalogosok csatározása. Mégis, amikor a kemény fagy megérkezett, és a Duna teljesen beállt, a tatárok egyáltalán nem merészeltek átkelni rajta lovaikkal. Figyeljétek meg tehát, mit csináltak! Sok lovat és állatot vezettek a Duna partjára, és három napon keresztül senkit sem hagytak ott ezek őrizetére, úgy látszott, hogy az állatok őrizők nélkül kóborolnak ott, és senki nem mutatkozik azon a vidéken. Ekkor a magyarok abban a hitben, hogy a tatárok elvonultak, hirtelen átmentek, és ezeket az állatokat átvezették a jégen. A tatárok megfigyelték ezt, és átlátták, hogy lovon is nyugodtan át lehet menni a jégen. Meg is tették, és egy nekiiramodással annyian mentek át, hogy a Dunának innenső oldalán ellepték a földet. Kadan király pedig Magyarország királya után sietett, aki Szlavóniában töltötte idejét, mivel semmiféle segítséget nem kapott, ennek hallatára pedig futásnak eredt, és mivel a tengerparti várakat nem tartotta alkalmasnak, átkelt a szigetekre, és a tatárok elvonulásáig a szigetekeken tartózkodott. Kadan király pedig látva, hogy nem tudja őt hatalmába keríteni, elpusztította Boszniát, Rácországot, és innen átment Bulgáriába.”

(Rogerius: *Síralmas ének* 38. Horváth János fordítása)

Miserabile carmen: *Síralmas ének* – Rogerius mester latin nyelvű műve, amely fontos forrása a tatárjárás történetének.

Kadán a tatár sereg egyik fővezére volt.

9. Hogyan védekeztek a magyarok a tatárok átkelése ellen? Miben rejtett a tatárok csele? Miben hibáztak a magyarok? Miért tudott megmenekülni IV. Béla a tatárok elől?

Tanuljunk latinul!

Rogerius munkájának alábbi, latin nyelvű mondata a fenti történetben található. Olvassátok el, és találjátok ki, hogy melyik fenti mondat a magyar megfelelője! Segítségére van néhány latin szó magyar jelentése!

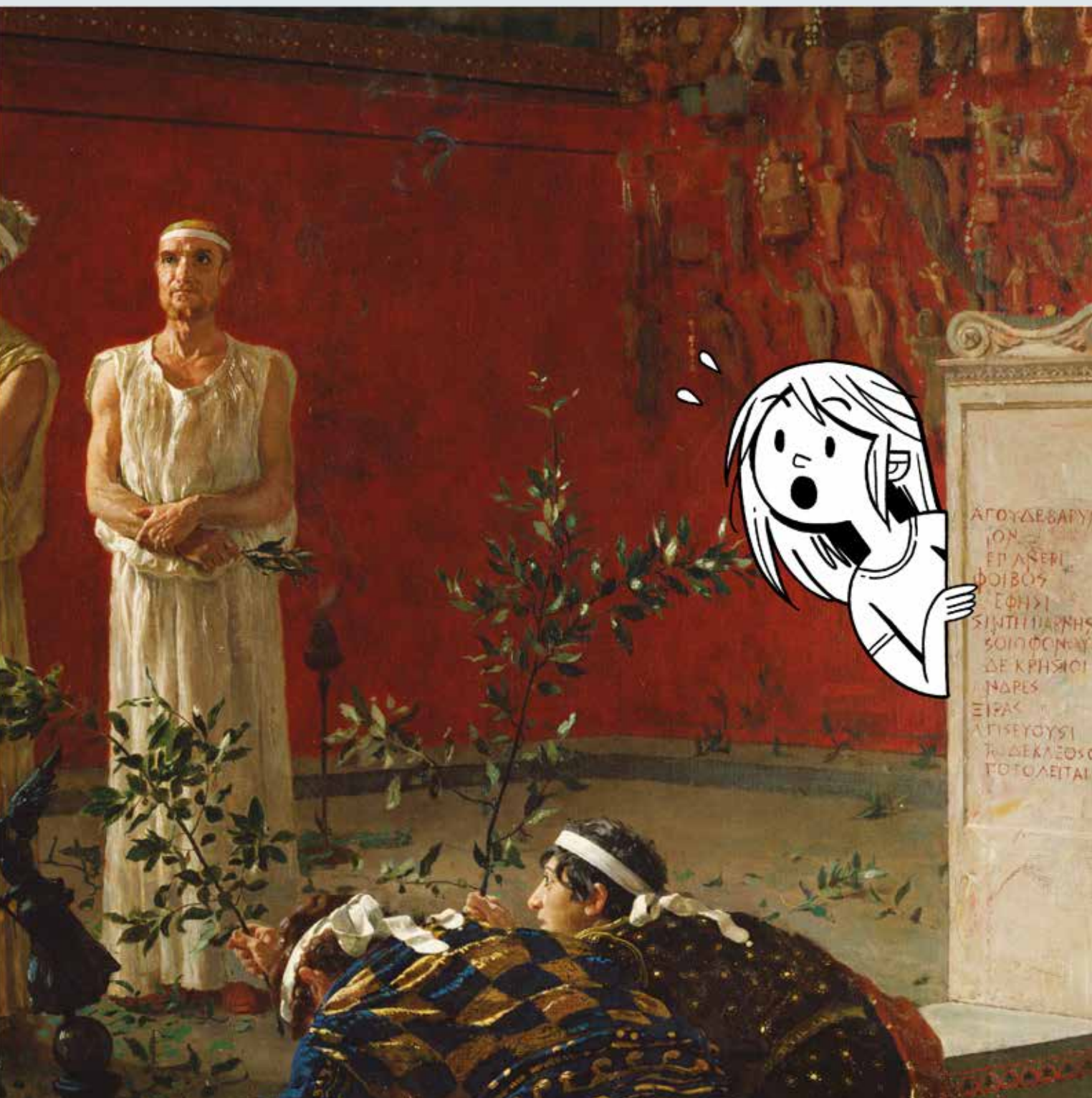
Multos equos et animalia super ripam Danubii adduxerunt, et neminem per tres dies ad eorum custodiam dimiserunt, ita quod bestiae sine custodibus pergere videbantur, nec aliquis eorum in illis partibus apparebat.

animal – állat *ripa* – folyó *Danubius* – Duna *custodia* – őrizet
bestia – vadállat *pergo* – kóborol, felkerekedik

VIII. GÖRÖG ÉS LATIN ANEKDOTÁK

A delphoi jósda Camillo Miola XIX. századi festményén és napjainkban

AZ ÁRULÓ TANÁR BÜNTETÉSE

Camillus, a hős hadvezér

Guillaume Rouillé:
Camillus

Marcus Furius Camillus a Római Köztársaság történetének egyik híres **politikusa, hadvezére** volt. Sikeres hódításaival szerzett magának érdemet, ő volt az első olyan hadvezér, aki Latium tartományán túl is foglalt el területeket. *„Az egyszerű emberek nagyon szerették Camillust, mert szerénysége merészséggel párosult: ugyanolyan jól tudott parancsolni, mint engedelmeskedni. Becsülték éles eszéért, higgadságáért és azért, mert a haza érdekeit mindenek fölé helyezte.”* Veii sikeres ostroma után Rómában azzal vádolták a sikeres hadvezért, hogy a hadizsákmányt igazságtalanul osztotta el, és **száműzték** a városból. Később, amikor **a gallok elfoglalták Rómát, hazahívták**, és Camillus legyőzte a betolakodókat. Az alábbi történet Kr. e. 394-ben játszódik, amikor Camillus Falerii városát vette ostrom alá.

Falerii ostroma

„A várost erős falak védték, és jól felkészült az ostromra. Camillus, ahogy a város falához ért, rögtön látta, hogy nem tudja lerohanni ezt a szinte bevehetetlennek látszó erődöt. A város falai alatt elhelyezte csapatait, és megkezdte az ostromot. Falerii lakosai bíztak a várost védő erődítmény szilárdságában, és nem ijedtek meg az ellenségtől: az őrcsapatokon kívül nem maradt senki a bástyákon. A város lakói polgári öltözékben jártak-keltek, végezték mindennapi munkájukat, gyerekeiket iskolába küldték, s azok tanítójuk vezetésével rendszeresen kijártak sétálni a város falain túlra, és ott végezték a testgyakorlást. A tanító séta közben mindennap messzebbre és messzebbre vitte a gyerekeket, mind távolabb merészkedtek a város falaitól. A gyerekek nem sejtettek semmi rosszat, gyorsan megszokták, hogy elhagyják az ostromlott városukat. Teltek-múltak a hetek, és egy szép napon kiderült, hogy a tanító milyen gyalázatos okból járt ki növendékeivel a városból.

Most is, mint a többi napon, elhagyta a gyerekekkel együtt a bástyafalakat, de most egyenesen az ellenség táborához vitte kis csoportját, és odakiáltott az öröknek:

– Itt vannak ezek a gyerekek, vigyázzatok rájuk!... Engem pedig vezessetek a fővezérhez!...

A katonák a tanítót is meg a gyerekeket is Camillushoz vezették. A tanító mélyen meghajolt, és a gyerekekre mutatva így szólt:

– Látod, uram, ezeket a gyermekeket? A nevelőjük vagyok, és az a feladatom, hogy tanítsam őket, és vigyázzak rájuk. Mégis nekem sokkal fontosabb, hogy tégedet szolgáljalak, neked segítsék, mint hogy ezeket tanítsam. Hát ezért jöttem el hozzád, és hoztam magammal tanítványaimat és az ő személyükben – Falerii városát is.

Camillus haragra gerjedt. Elborzadt a tanító tettétől, aki kiszolgáltatta az ellenségnek a védtelen kicsinyeket. Elfordult tőle, és fennhangon így szólt a körülötte állókhoz:

– Harcosaim! Valamennyien jól tudjátok, hogy a háború nem valami rózsás, jó dolog. A háború mindig erőszakkal és igazságtalanságokkal jár. De a háborúnak is vannak bizonyos törvényei, amelyeket minden becsületes embernek be kell tartania. Mi valamennyien győzni akarunk, de becstelenség árán egyikünk sem akarja a győzelmet. A hadvezér és harcostársai a saját tudásukra, személyes vitézségükre számítsanak, és ne egy idegen, aljas árulóra.”

1. Camillus nevének segítségével ismételjétek át, amit a római nevekről tanultunk!
2. Milyen magatartás jellemezte Falerii városának lakosait az ostrom során?
3. Mi volt az a Plutarkhosz szerint „gyalázatos ok”, amely miatt a tanító Camillushoz ment?
4. Mi volt a tanító cselekedetében az a tényező, amely a legjobban felbosszantotta a római hadvezért?

„Camillus ezután a lictorokhoz fordult, és a tanítóra mutatva megparancsolta:

– Fogjátok el ezt a gazembert, és kötözzétek meg!

A lictorok megragadták az árulót, leszaggatták róla az öltözetet, és hátrakötötték a kezét.

– Hozzatok vesszőt és korbácsokat! – rendelkezett tovább Camillus, és amikor a kívánt holmikat előhozták, megparancsolta, hogy a fűzfavesszőket és a korbácsokat osszák ki a gyerekeknek.

– Térjete vissza, gyerekek, apáitokhoz és anyáitokhoz, az árulót pedig hajtsátok magatok előtt! Menet közben mindegyikőtök sújtson rá a vesszővel vagy a korbáccsal! – mondta Camillus, és útra bocsátotta a gyerekeket és az áruló tanítót. Falerii lakóit mérhetetlenül felháborította tanítójuk aljas cselekedete. Aki hallott az árulásról, felzokogott, kétségbeesett. Az emberek kitódultak a várost védő falakra, amikor különös, furcsa látványra lettek figyelmesek: azt látták, hogy egy csupaszra vetkőztetett ember hátrakötött kézzel, botorkálva lépked a város felé, mögötte pedig kiáltozva, kurjongatva, fűzfavesszőiket és korbácsaikat suhogtatva gyerekek közelednek. A szülők és rokonok mit sem törődve a fenyegető veszéllyel, kirohantak a városkapukon gyermekeik elé. Falerii lakói Camillus dicséretét zengték mindenfelé, szülőatyjuknak,

lictör: A Római Köztársaság idején a különböző tisztségviselők hivatali szolgálói voltak. Ők alkották a fontosabb politikai tisztségviselőjének kíséretét. A különböző magisztrátusokat eltérő számú lictor kísérte az utcán.

gallok: A kelta törzs az ókorban alapvetően a mai Észak-Olaszország és Franciaország területén élt. A népszerű mesehősök, Asterix és Obelix szintén gall származásúak voltak.

Pinelli: A falerii gyermekek

triumphus: A győztes hadvezér diadalmenetét hívták triumphusnak. A ceremónia során a hadvezér a hadifoglyokkal és a hadisákmánnyal végigvonult Rómán, majd áldozatot mutatott be az isteneknek.

gyermekük megmentőjének nevezték. A város népgyűlése elhatározta, hogy abbahagyja az ellenállást, és a legjelesebb városi polgárokat elküldte Camillushoz, hogy tudassák vele a hírt. Camillus kegyesen bánt a meghódolt város lakóival. Azok kifizették a rájuk rótt csekély hadisarcot, hogy kárpótolják a rómaiakat az elszenvedett anyagi veszteségért, aztán szövetséget kötöttek, s Camillus elvonult csapataival.”

(Plutarkhosz: Híres rómaiak. F. Kemény Márta fordítása)

5. Mi volt a véleménye Camillusnak az árulásról?
6. Hogyan büntette meg Camillus az áruló tanárt?
7. Miért nevezték később Camillust Falerii lakói „gyermekük megmentőjének”?
8. Hogyan zárult Róma és Falerii katonai konfliktusa?

Tanuljunk latinul!

Camillus hadi érdemeiért a senatustól megkapta a „**pater patriae**” kitüntetést, vagyis a „haza atyjának” nevezték.

imperator – hadvezér *impero* – parancsol

imperium – parancs, birodalom

Vae victis! – Jaj a legyőzötteknek!

A szállóigévé vált mondatot Brennus, a gallok vezére mondta a rómaiaknak.

HÍRES JÓSLATOK

Püthia

Az ókori görögök és rómaiak mindennapjaiban fontos szerepet játszottak a **jósdák**. Egy-egy hadi vállalkozás vagy fontosabb döntés előtt az emberek rendszerint az istenek véleményét is kikérték. Az ókori Hellaszban számos jóshely létezett, közülük a **Delphoiban található Apollón-szentély** volt a leghíresebb. Időnként még a **rómaiak és az egyiptomi fáraók is felkeresték**. A jósdát bárki használhatta, aki kifizette a jóslás díját, áldozatot mutatott be Apollónnak, és pontosan követte Delphoi papjainak utasításait. Magát a jóslatot a **Püthia, Apollón papnője** adta, aki a szentély barlangjának mélyén egy háromlábú széken ülve a föld mélyéből felszálló vulkanikus gázoktól, esetleg valamilyen tudatmódosító növény hatásától transzba esve homályos válaszokat fogalmazott meg. A Püthia érthetetlen mondatait végül a szentély papjai formálták rövid, kétértelmű versekké, és közölték a jóslatkérővel.

1. Melyik római mondában találkozottak már a delphoi szentély jóslatával?

Híres jóslatok

Az ókori szerzők számos, mára elhíresült jóslat történetét jegyezték le műveikben. Az alábbiakban ezekből olvashattok néhányat.

A folyamatosan terjeszkedő Róma nagyon gyorsan növelte birodalma határait. Amikor Dél-Itália felé fordult tekintete, az ottani városállamok egyik uralkodója, **Pürrhosz** a delphoi jósdához fordult tanácsért a háború kimenetelét illetően. A jósdából kapott latin mondatot kétféleképpen is lehetett érteni: „*Mondom neked, Pürrhosz, a rómaiak*

Ógörög vázakép Püthia ábrázolásával

transz: A latin *transire* – átmegy igéből származó fogalom azt jelenti, hogy valaki más állapotba megy át, azaz önkívületbe kerül.

vulkanikus: A római mitológiában Vulcanus volt a tűz és a vulkánok istene. Az ő nevéből származnak a vulkán és a vulkanikus szavaink is.

Delphoi romjai

pürrhoszi győzelem: A nagy áldozatokat követelő, szinte már vereséggel felérő győzelmeket nevezzük pürrhoszi, magyarosan pirruszi győzelemnek.

Lakedaimón: Spárta másik elnevezése az ókorban.

A delphoi jósda egy
XIX. századi fametszeten

Marcus Tullius Cicero

győzhetnek!” vagy: „Mondom neked, Pürrhosz, a rómaiak legyőzhetők!” Bár Pürrhosz több győzelmet is aratott a háború során, a hatalmas utánpótlással rendelkező rómaiak végül elfoglalták Dél-Itáliát is.

Amikor a perzsák megtámadták a görög városállamokat, a spártaiak követeket küldtek a Püthiához a közelgő háború kapcsán. Ezt a választ kapták:

„Sorsotok, ím ez lesz majd, tág terű Spárta lakói:
vagy gyönyörű város dől romba a perzsa kezétől,
vagy, ha nem így lesz, majd Héraklész hős ivadékát
gyászolják, kik lakják szép Lakedaimónt.”

- 2. Mit gondoltok, milyen két lehetőséget vázolt fel a Püthia Spártának?
- 3. Melyik következett be végül?

Az ókor legnagyobb és leghíresebb szónoka, **Cicero** egy alkalommal szintén ellátogatott Delphoiba, hogy Apollóntól kérjen tanácsot jövődő karrierjével kapcsolatban:

„Cicero nagy reményekkel indult a közéleti pályára, de lelkesedését egy jóslat némiképpen lehűtötte. Megkérdezte ugyanis a delphoibeli istent, hogyan lehetne belőle a leghíresebb ember. Kérdésére a Püthia azt felelte, hogy természetes tehetségéhez, és ne a tömeg véleményéhez igazodjék. Ezért Rómában eleinte nagyon óvatosan viselkedett; kivonta magát a közhivatali jelölésekből, nem is választották meg semmiféle tisztságra. »Görögnek« és »Könyvmolynak« nevezték; és ez a műveletlen római köznép körében megvető gúnynevet jelentett. De Cicero természeténél fogva becsvágyó ember volt, apja és barátai is bátorították; így aztán mikor ügyvédkedni kezdett, nem lassan került az élre, hanem egyszerre vált híressé, és felülmúlta a törvényszéken forgoló pályatársait.”

(Plutarkhosz: Cicero 5. Máthé Elek fordítása)

- 4. Mi volt Cicero vágya?
- 5. Miért gúnyolták Cicerót a rómaiak?
- 6. Minek köszönhetette a forrás szerint Cicero ügyvédi sikereit?

Phoebus: Apollón közkedvelt mellékneve a görög mitológiában.

Amikor **Lükurgosz**, a spártaiak törvényhozó királya városának jövőjéről faggatta a delphoi jósdát, ezt a választ kapta: „*A pénz szeretete, és nem más okozza Spárta romlását.*” A jóslat hatására Lükurgosz az érték-telen vaspénz használatát vezette be Spártában, így próbálva elkerülni polgárai kapzsiságát.

A gazdagságról híres lüd király, **Kroiszosz**, háborút akart indítani a szomszédos méd állam ellen. Hadi vállalkozása előtt természetesen elküldte követeit a Püthiához, aki ezt a választ adta nekik: „*Ha Kroiszosz átkel a Halüsz folyón, nagy birodalom dől meg!*” Az uralkodót meglepéssel töltötte el a jósnő válasza: hadseregével átkelt a Halüsz folyón, majd katasztrofális vereséget szenvedett, birodalma pedig romba dőlt.

- 7. Miért volt mégis igaz Püthia jóslata?

A közel ezer éven át működő jósdát a római császárkorban hivatalosan is bezárták. A természeti katasztrófák miatt romba dőlt delphoi jósdát a monda szerint Julianus császár használta utoljára. Követének ezt mondta Püthia:

„Menj, követ, vidd hírül a császárnak:
A remekmívű szék darabjaira hullott,
S Phoebus már nem lakik itt.
Kiszáradt a szent babérfa,
Nem zenél többé a forrás,
A vizek hangja elnémult örökre.
Követ, mondd el a császárodnak:
Az új Isten elsöpörte a régi isteneket.”

- 8. Milyen konkrét okot nevez meg Apollón papnője a jóshely megszűnésével kapcsolatban?

Tanuljunk latinul!

Pürrhosz király kétértelmű jóslata így hangzik latinul:
„*Dico te, Pyrrhe, vincere posse Romanos!*”

A delphoi szentély bejárata fölött több felirat is köszöntötte a jósdába érkezőket. Ezek közül kettő különösen elhíresült:

Nosce te ipsum! – Ismerd meg önmagad!
Nil nimis! – Semmit sem túlságosan!

A VESZEDELMES GYŰRŐ

A számoszi Polükratész

türannosz: Az ókori Hellaszban a törvénytelenül hatalomra kerülő egyed-uralkodót nevezték így.

konkrét: A latin eredetű szó a *concreresco* – összeáll, össze-sűrűsödik igéből származik. Azt jelenti, hogy valami kéz-felfogható, megragadható.

Számosz szigete

Polükratész a görög **Számosz szigetének volt a türannosza** a Kr. e. 6. században. Udvarában a kor legnagyobb költői és tudósai fordultak meg, városát pedig csodálatos mérnöki munkák tették különlegessé. Polükratész egyik testvérének meggyilkolása, másiknak elűzése után került hatalomra. Saját gazdagságát az Égei-tengeren való kalózkodással és hatalmas hadiflottájának köszönhető hódításaival szerezte. Kortársai szerint **Polükratésznek akkora szerencséje volt, hogy ismerősei attól féltették, hogy ezzel az istenek féltékenységét is kivívja maga ellen.** Barátja, az egyiptomi Amasis fáraó levélben figyelmeztette a szerencse veszélyeiről és egy konkrét tanáccsal is szolgált az egyeduralkodónak:

„Amaszisznak azonban feltűnt Polükratész rendkívüli szerencséje, s már-már aggódni kezdett barátja miatt. Ahogy ez a szerencse egyre nagyobb lett, ilyen levelet írt neki és küldött Számoszra: »Amaszisz üzeni Polükratésznek. Bármennyire örömmel hallom is, hogy kedves vendégbarátom a sors kegyeltje, sehogy sem tetszik nekem ez a te nagy szerencséd, mert tudom, hogy az isten irigy. Én saját magamnak is és azoknak is, akiknek sorsát a szívemen viselem, azt kívánom, hogy hol sikerüljenek vállalkozásaink, hol ne, és változó, ne pedig állandó szerencse

kísérje életünket. Mert sohasem hallottam még, hogy ha valakinek állandóan szerencséje volt, az ne a legnyomorúságosabban végezte volna. Fogadd meg tehát tanácsomat, szállj szembe jó szerencsédde, és tégy így. Vedd számba, hogy melyik az a tárgy, amely szívednek a legkedvesebb, amelynek elvesztését a legjobban fájlalnád, azt dobd el úgy, hogy ember szeme elé ne kerülhessen többet. S ha szerencsédet aztán sem váltja fel olykor balszerencse, tégy mindig így, ahogy tanácsoltam.«”

(Hérodotosz: *Görög-perzsa háború III. 40–42.*
Muraközi Gyula fordítása)

- 1. Hol találkoztatok korábbi tanulmányaitok során testvérgyilkossággal?
- 2. Az istenek melyik tulajdonságát emeli ki Amasis levelében?
- 3. Mire utasítja barátját az egyiptomi fáraó?

„Polükratész elolvasta a levelet, és belátta, hogy Amaszisz üdvös tanácsot adott. Eltöprengett, melyik kincsének elvesztését fájlalná a leginkább, s végül a következő eredményre jutott. Volt neki egy aranyba foglalt smaragd pecsétgyűrűje, Téleklész fia, a szamoszi Theodorosz remekműve. Úgy döntött, hogy ettől fog megválni, ezért így cselekedett. Felszereltetett egy ötvenevezős gályát a teljes legénységével, aztán maga is hajóra szállt, és megparancsolta, hogy evezzenek ki a nyílt tengerre. Mikor már jó messze voltak a szigettől, lehúzta ujjáról a gyűrűt, s mindenki szeme láttára behajította a tengerbe. Majd visszahajózott a sziget-re, bezárkózott palotájába és ott búsult. Öt vagy hat nap múlva azonban ez történt. Egy halász fogott egy szép nagy halat, és azt gondolta, hogy megajándékozza vele Polükratészt. Elvitte tehát a halat Polükratész palotájának kapujához, és kérte, hadd járuljon az uralkodó színe elé. Mikor teljesült a kívánsága, átadta a halat Polükratésznek, a következő szavakkal: »Királyom! Én ugyan a kezem munkájából élek, de amikor kifogtam ezt a halat, úgy gondoltam, nem volna illő a piacra vinnem, mert ez a hal tehozzád és uralmadhoz méltó. Eljöttem hát, hogy neked ajándékozzam.« Polükratész örvendezve így szólt: »Nagyon jól tetted, köszönöm a szavaidat is, meg az ajándékodat is, s egyúttal meghívlak a lakomára.« A halász, örvendezve a megtiszteltetésnek, hazament. Nekiláttak a szakácsok, hogy felvágják a halat, hát a gyomrában megtalálták Polükratész gyűrűjét. Ahogy meglátták, kapták a gyűrűt, örömmel vitték Polükratésznek, és elmesélték, hogyan

*Matthäus Merian:
Polükratész*

Iónia: Az ókori Hellász
Kis-Ázsiában fekvő része.

Leszbosz: Sziget az Égei-
tengeren.

találták meg. Polükratész pedig rájött, hogy ami történt, az isteni akarat végzéséből történt, s levélben megírta, hogy mit csinált és mi esett meg vele, aztán elküldte a levelet Egyiptomba. Amaszisz elolvasta Polükratész levelét, és belátta, hogy ember nem mentheti meg ember-társát a rá kiszabott sorstól, s hogy a szerencsés Polükratész élete balul fog végződni, hiszen még azt is visszakapta, amit eldobott magától. Követet küldött hát Szamoszba, és felbontotta a vendégbarátságot. Ezt pedig azért tette, hogy amikor majd Polükratészt szörnyű csapás éri, ne búsljon annyira, mintha még mindig a vendégbarátja volna.”

(Hérodotosz: Görög–perzsa háború III. 40–42.
Muraközi Gyula fordítása)

4. Megfogadta vagy elutasította Polükratész Amasis tanácsát?
5. Ki készítette Polükratész aranygyűrűjét?
6. Hogyan értelmezte Szamosz uralkodója a gyűrű megtalálását?
7. Hogyan reagált Amasis, amikor megtudta, hogy mi történt a gyűrűvel? Mivel magyarázta ezt a lépését?
8. Fejtsétek ki néhány mondatban, hogy mi a véleményetek arról, hogy Amasis fáraó megszakította a barátságot Polükratésszel!

Tanuljunk latinul!

A földtörténeti jura és kréta korban élt **dinoszauruszok elnevezései** többnyire latin és görög eredetű szavakból származnak. Maga a dinoszaurusz is egy görög szóösszetétel, a *deinosz* azt jelenti, hogy félelmetes, a *szaürosz* pedig azt, hogy gyík, hüllő. A legismertebb dinófajok elnevezéseit is könnyebben megjegyezhetjük, ha ismerjük jelentéseiket.

Tyrannosaurus: A görög *tyrannos* zsarnokot jelent, tehát az állatot zsarnokgyíknak lehet fordítani. A legismertebb ragadozót T. rex néven is szokták emlegetni, a *rex* latinul királyt jelent. Ezzel arra utalnak, hogy a dinoszauruszok között a T. rex szinte egyeduralkodónak számított.

Velociraptor: E kisebb méretű ragadozók nagyon gyors állatok voltak, innen származik elnevezésük is, hiszen latinul a *velox* gyorsat, a *raptor* ragadozót jelent.

Triceratops: E jellegzetes kinézetű növényevő dinó leginkább az orrszarvúhoz hasonlítható. Neve három görög szót rejt magában, a három (*tri*), a szarv (kérasz) és az arc (*opsz*) szavakat. Tehát nevének jelentése: „háromszarvú arc”.

Tyrannosaurus
és *triceratopsok*

SPÁRTAI ANEKDOTÁK

Spárta, a katonaállam

Spárta különleges helyet foglalt el a görög városállamok történetében. **Katonaállam**ként Hellász legelszántabb és legvakmerőbb katonáival büszkélkedhetett, akik bátran haltak meg városukért. *„Senki nem tehetette, amihez egyénileg kedve volt, hanem mintha a város egyetlen katonai tábor volna, előre megszabott kötelességeket kellett mindenkinek elvégeznie a köz érdekében; a spártaiak általában úgy gondolkodtak, hogy senki nem él önmagának, hanem a közösségnek”* – írta róluk Plutarkhosz. Az anyák, amikor fiaik harcba indultak, ezekkel a szavakkal adták át fiaiknak harci pajzsukat: *„Ezzel vagy ezen!”* A lakedaimóniak, vagyis a spártaiak másik jellegzetessége a **velős, szűkszavú beszédmód**, vagyis a lakonikus tömörség volt. Rengeteg monda és anekdota őrizte meg a spártaiak lényegre törő kifejezőmódját. Philipposz makedón király egyszer például ezt a levelet küldte Spártába: *„Ha elfoglalom Spártát, kikergetlek benneteket a városotokból!”* A spártai válaszlevélben csak ennyi állt: *„Ha.”*

1. Mit jelent az „ezzel vagy ezen” kifejezés a spártaiak harci pajzsán?

A közösség szolgálatában

„Lükurgosz hozzászoktatta polgártársait, hogy ne önmaguknak éljenek, hanem közösségben, mint a méhek, s királyuk köré csoportosuljanak a közérdek szolgálatában. Azt kívánta tőlük, hogy lelkesedés és nemes becsvágy töltse el szívüket, és egész életüket a hazának rendeljék alá. Ez a magatartás világosan kitűnik mondásaikból is. Így amikor Paidarétoznak nem sikerült bejutnia a »háromszázak« közé, vidám arccal távozott, és örvendett rajta, hogy Spártának háromszáz nála kiválóbb fia akadt. Polükratidasz, a perzsa király hadvezéreihez küldött követség egyik tagja, amidőn megkérdezték tőle, hogy a követség tagjai hivatalosan vagy magánemberként érkeztek-e, így felelt: »Hivatalosan, ha ügyünket sikeresen elintézzük, de magánemberként, ha kudarccal távozunk.«”

(Plutarkhosz: Lükurgosz 25. Máthé Elek fordítása)

Leónidasz király spártai emlékműve

Taügetosz (vagy Taigetosz): Spárta környéki hegy, ahová a legenda szerint az életképtelen, fejletlen spártai újszülötteket sorsukra hagyva kitétték.

Eurótasz: Spárta folyójának neve.

Lükurgosz: Kr. e. 8. századi törvényhozó Spártában.

A Taügetosz-hegy

Futó spártai lány
bronzszobrocskája
a Kr. e. VI. századból

Spártai hoplita harcos
mellszobra, Kr. e. 5. század

Agészilaosz híres spártai
király volt.

Versengő nők

„A leányok ruhátlan megjelenése nem volt szégyenletes, mert senki nem feledkezett meg a szeméremről, és erkölcstelenségtől nem kellett tartani; a dolog megszokottá lett, és egymással versenyre kelve vágytak szépek és egészségesek lenni. A fiatal leányokat mindez nemes versengésre ösztönözte. Növelte önérzetüket az is, hogy részt vehetnek a legkiválóbbak versengésében. Ezért tudtak úgy beszélni és gondolkodni, mint Gorgó, Leónidasz felesége. Vele történt egy alkalommal, hogy amikor egy idegenből érkezett asszonyvendége állítólag így szólt hozzá: »Ti, spártai nők vagytok az egyedüliek, akik uralkodtok férjeteiken« – így válaszolt: »Igen, mert csak mi szülünk férfiakat.«»

(Plutarkhosz: Lükurgosz 14. Máthé Elek fordítása)

2. Magyarázzátok meg, hogy mit jelentett Gorgó válasza!

Mennyit ér a spártai katona?

„De a lakedaimóniak szövetségesei is haragudtak Agészilaoszra, mert bár a közösséget nem érte semmi sérelem, merő gyűlöletből el akarta pusztítani a thébaiakat. Kijelentették, hogy épp elegenden vannak, semmi szükségét nem érzik, hogy évről évre hol ide, hol oda kísérgessenek néhány lakedaimónit. Mondják, hogy Agészilaosz ekkor meg akarta mutatni nekik, mit ér az ő sokaságuk, és a következőt eszelte ki: Leültette mindnyájukat: egy csoportban a szövetségeseiket, a lakedaimóniakat pedig külön, egymagukban. Ekkor hírnökkel felszólította először a fazekasokat, aztán a kovácsokat és a kőműveseket, majd az ácsokat, hogy álljanak fel; a szövetségeseik kevés híján mind felálltak, de a lakedaimóniak közül senki, mert nekik tilos volt bármely ipart űzni vagy mesterséget megtanulni. Agészilaosz ekkor nevetve így szólt: »Látjátok, emberek, mennyivel több katonát állítunk ki nálatok!«»

(Plutarkhosz: Agészilaosz 26. Máthé Elek fordítása)

3. Mi volt Agészilaosz katonai célja?
4. Mi volt a konfliktus tárgya a spártaiak és szövetségeseik között?
5. Fogalmazzatok meg a forrás alapján, hogy mi volt az alapvető különbség Spárta és a többi városállam katonasága között?

A hűség követek

Egy alkalommal spártai követek keresték fel a perzsa király udvarát. Kísérőjük, a perzsa Hydarnés már útközben megpróbálta átcsábítani magukhoz a két lakedaimóni követet. Ők azonban ellenálltak a kísértésnek.

„»Lakedaimóni férfiak, miért nem akartok a király barátai lenni? Nézzetek meg engem, nézzétek helyzetemet, s rögtön megláthatjátok, hogy a király mennyire megbecsüli a kiváló embereket. Ez lehetne a ti sorsotok is, csak meg kellene hódolnotok neki, mert a király tudja, hogy milyen kiváló férfiak vagytok, s mindkettőtöknek királyi trónt adna Hellaszban.« Erre azonban így feleltek az ifjak: »Meglehetősen szűk látókörű a tanácsod, Hüdarnész, s arra vall, hogy egyes dolgokat megtapasztaltál már, másokat viszont nem. Mert hozzászoktál a szolgai életmódhoz, és sejtelméd sincs róla, hogy mi a szabadság, hiszen sohasem ízlelted meg, hogy édes-e vagy sem. Ha ugyanis megízlelted volna, csakis azt tanácsolhatnád, hogy küzdjünk meg érte dárdával, de ha kell, akár fejszével is.«

Ezt a választ adták tehát Hüdarnésznek. Mikor aztán megérkeztek Szuszába és a király színe elé járultak, a testőrök felszólították, sőt erőnek erejével rá akarták kényszeríteni őket, hogy boruljanak le a király előtt. Ők azonban kijelentették, hogy még ha a fejüket veszik, sem hajlandók rá, mert náluk nem szokás leborulni egy ember előtt, és nem is ezért jöttek ide.”

(Hérodotosz: *A görög–perzsa háború VII. 135–136.*
Muraközi Gyula fordítása)

Tanuljunk latinul!

Docendo discimus. – Tanítva tanulunk.

Fas est ab hoste doceri. – Szabad az ellenségtől is tanulni.

Nihil recte sine exemplo docetur. – Példa nélkül nem lehet helyesen nevelni.

KIVONULÁS A SZENT-HEGYRE

Patrícusok és plebejusok

patrícus: A latin *pater* – apa szóból származó fogalom Róma vezető társadalmi rétegének volt az elnevezése a köztársaság korai időszakában.

plebejus: A latin *plebs* – tömeg szóból származó fogalom a korai köztársaságban; a polgárjoggal nem rendelkező szegény társadalmi réteget jelölte.

Miután Róma visszaverte a szomszédos népek támadásait, sorozatos **hódításokba** kezdett. A háborúk során rengeteg **művelésre vonható földet** foglalt el, amelyek megszerzett zsákmányként a római nép tulajdonába kerültek. Ezek a földek hivatalosan állami tulajdonban voltak, és az **ager publicus** ('közös föld') részét képezték, mégsem használhatta őket mindenki. A polgárjoggal nem rendelkező szegények, a plebejusok ezért évszázados jogi harcba kezdtek a gazdag patrícusok ellen. Polgárjogot követeltek, jogi egyenlőséget és részesedést az ager publicusból. Küzdelmük jelentős állomása volt a **szent-hegyi kivonulás** Kr. e. 494-ben, amelyet Livius érzékletesen örökített meg történeti művében.

Bartolomeo Barloccini:
A szent-hegyi kivonulás

A kivonulás

„Előbb állítólag arra gondoltak, meggyilkolják a consulokat, hogy földozzák magukat az eskü alól: utóbb megtudták, hogy semmiféle bűncselekmény nem mentesít az eskü erejétől, s így egy Sicinius nevű ember buzdítására, a consulok parancsát semmibe véve, a nép kivonult a Mons Sacerre. Ez a hegy az Anio folyó túlsó partján, Rómától háromezer lépésnyire emelkedik. Ez a hír általánosabb, mint ama másik, melynek Piso a szerzője, hogy tudniillik az Aventinusra vonultak volna ki. Ott, vezér nélkül, sáncsal-árokkaal erődítvén táborukat, nyugalomban éltek – csupán élelmiszert vittek magukkal –, és néhány napon

Mons Sacer: A Szent-hegy latin elnevezése.

át tartották is magukat, sem ők nem zavartak mást, sem őket nem zavarta senki.

Rómában szörnyű rémület uralkodott, az egymástól való rettegés mindent megbénított: osztályos társaitól elhagyatva a nép a patríciusok erőszakos támadásától félt; a patríciusok viszont a városban hátramaradt néptől remegtek, nem tudván, mi a jobb, ha az is elmegy, vagy ott marad: »Vajon meddig marad nyugton a kivonult tömeg? Mi lesz, ha közben kitör a háború?« Ha nincs egyetértés a polgárok között, semmi jót sem remélhetnek; szép szóval vagy másként, de mindenáron el kell érni a megbékélést.”

1. Mi Livius történeti munkájának eredeti címe?
2. Milyen messze volt Rómától a Szent-hegy?
3. A Rómában maradt patríciusok mitől féltek leginkább?

„Megszületett hát a határozat, hogy követségbe küldik Menenius Agrippát, egy ékesszóló férfiút, aki származásánál fogva eleve kedves a népnek. Amikor bebocsátották a táborba, úgy hírlík, ősi és fésületlen beszédmódján nem is tett egyebet, csak ezt a mesét mondta el: »Valamikor réges-régen, amikor az ember teste még, nem úgy, mint manapság, nem forrott eggyé, hanem valamennyi testrésznek megvolt a maga saját véleménye, a maga szava, méltatlankodni kezdett valahány, hogy övé a gond, a munka és a fáradság, amivel mindent megszerez a gyomornak, az pedig ott középen mit sem tesz, csak élvezi a gyönyörűségeket, amiket a többi nyújt neki; összeesküdtek hát, hogy a kéz nem viszi az ételt a szájhoz, a száj nem fogadja el, amit adnak neki, a fogak pedig nem rágják meg. Haragjukban éhséggel akarván megzabolázni a gyomrot, azzal együtt az egész testet teljes sorvadásra juttatták a tagok. Ekkor értették csak meg, hogy a gyomor sem jelentéktelen szolgálatot teljesít, és legalább annyira táplálja a többi tagot, mint amennyire őt táplálják, visszaadván a test valamennyi részének azt, amiből élünk, erősödünk, és egyaránt osztja el az ereken keresztül a megemésztett étel termékét, a vért.« Ekként vont párhuzamot a test belső lázadása és a patríciusok ellen föltámadott népharag között, és megváltoztatta az emberek szándékát.

Ezután tárgyalni kezdtek a megbékélésről, és elfogadták a föltételeket, hogy a népnek legyenek meg a maga sérthetetlen tisztviselői, akik segítségére lehetnek a consulokkal szemben, és ezt a tisztséget patrícius be ne tölthesse. Megválasztottak hát két néptribunust, C. Liciniust és L. Albinust.”

(Livius II. 32–33., Kis Ferencné fordítása)

néptribunus: A plebejusok és a patríciusok küzdelmének legfontosabb politikai következménye a néptribunusi tisztség létrehozása volt. A kezdetben kettő, később tíz néptribunust a plebejusok közül választották. Fő feladatuk a plebejusok érdekeinek védelme és az őket sértő törvényjavaslatok megvétőzése, azaz megtiltása volt. Személyük szent volt és sérthetetlen.

4. A patríciusok vagy a városban maradt kisszámú plebejus küldhette a Szent-hegyre Menenius Agrippát?
5. Mit jelent a fésületlen beszédmód?
6. Agrippa példabeszédében a test mely részei szimbolizálják a plebejusokat, és mely részei a patríciusokat?

- 7. Magyarázzátok meg röviden Agrippa példabeszédének lényegét!
- 8. Milyen politikai következménnyel járt a plebejusok és a patríciusok megbékélése?

Tanuljunk latinul!

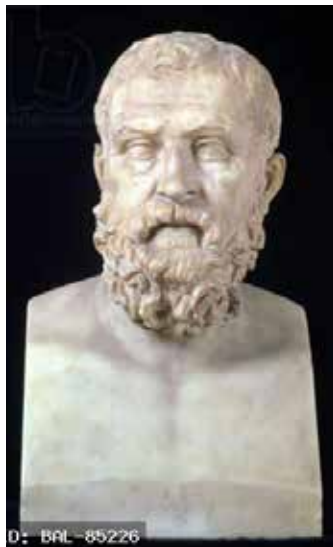
A plebejusok szent-hegyi kivonulása latinul **secessio plebis**.

- 1. Találkoztatok-e már valamilyen más témában a secesszió szóval?

A kivonulás után elnyert új hivatal, a néptribunus intézménye latinul a **tribunis plebis** volt. Kezdetben két néptribunust választottak a plebejusok közül, fő feladatuk volt a plebejusok érdekeinek védelme. Bármilyen intézkedés vagy törvény bevezetését megtilthatták, vagyis **vétójoguk** volt. A *veto* latinul azt jelenti, hogy megtilt. Személyük szent és sérthetetlen volt, azaz teljes védelmet élveztek. Ezt a **sacrosanctus** fogalmával fejezték ki, a *sacer* – szent és a *sanctus* – szent szavak összetételéből.

A LEGBÖLCSEBB EMBER

Az athéni Szolón

Szolón mellszobra

A hagyomány szerint Szolón Kr. e. 594-ben volt **Athén arkhónja**, és ekkor alkotta meg azokat a fontos törvényeket is, amelyekkel a városállam **szegényebb polgárainak a helyzetén kívánt javítani**. Eltörölte az adósrabszolgaságot, elengedte az adósságokat és politikai jogokat adott a legszegényebb polgároknak is. Szolón nemcsak politikus volt, hanem filozófus és költő is. Miután megalakította törvényeit, tíz évre elhagyta Athént, és látogatást tett több uralkodó udvarában is. Így jutott el Kroiszoszhoz, a lüdek királyához, aki gazdagságára volt a legbüszkébb. Plutarkhosznak köszönhetően maradt fenn az utókornak kettőjük találkozásának története.

arkhón: A görög városállamok legfontosabb politikai tisztsége, a görög szó uralkodót jelent.

krózus: A Kroiszosz nevéből származó kifejezést a magyar nyelv a nagyon gazdag emberre használja.

Lüdia: Az ókorban kis-ázsiai állam volt, a hagyomány szerint ők vertek először aranypénzt.

Szolón Kroiszosznál

„Mint mondják, Szolón Kroiszosz meghívására érkezett Szardeiszbe, s ugyanazt tapasztalta, mint amikor valaki első ízben utazik egy ország belsejéből a tengerpartra, és azt hiszi, hogy minden folyó, amelyet megpillant, már maga a tenger. Ez történt Szolónnal is, mert amikor belépett a királyi palota fogadótermébe, és látta a pompás öltözetű ajtónállókat, a testőrök és udvaroncok kérkedve járkáló csoportjait, mindegyikről azt hitte, hogy Kroiszoszt látja. Végre aztán a király színe elé jutott. Kroiszoszt valósággal elborította a pompás bíborpalást, a sok drágakő és díszes arany ékszer, a sok drága és ritka holmi, amelyektől a trónján ülő király lélegzetelállító látványt nyújtott. Amikor azonban Szolón megállt Kroiszossal szemben, a meglepetés legkisebb jelét sem árulta el, és nem mondta el azokat a magasztaló szavakat, melyeket a király elvárt tőle. Nem csinált titkot belőle – sőt azoknak, akiknek jó szemük volt hozzá, hogy észrevegyék, világosan ki is mutatta –, mennyire megveti az efféle ízléstelenséget és hiú dicsekvést. A király parancsot adott, hogy nyissák ki Szolón előtt kincstárának ajtóit, és vezessék végig fényűzően berendezett palotája terméin. Pedig nem volt rá szükség, mert Szolónnak Kroiszosz megpillantása is elég volt hozzá, hogy jellemét tisztán lássa. Mégis megnézett mindent, s mikor ismét a király elé vezették, Kroiszosz megkérdezte, látott-e már nála boldogabb embert. Szolón azt felelte, látott: polgártársát, az athéni Telloszt. Tellosz – mondta Szolón –

Szardeisz az ókori Lüdia fővárosa volt.

pompás: A latin *pompa* – dísz szóból származik, jelentése díszes, gyönyörű, gazdag.

Nikolaus Knüpfer:
Szolón Kroiszosz előtt

nagy tiszteletnek örvendett, és mindenki által megbecsült fiak maradtak utána; életében soha semmiben nem szenvedett hiányt vagy szükségletet, és hazájáért harcolva dicsőségesen halt meg a csatatéren.

Kroiszosz ekkor már csak ostoba különccnek nézte Szolónt, amiért nem a rengeteg ezüst- és aranykincs birtoklását tekinti a boldogság ismertetőjelének, s nem értette, hogy lehet egy ismeretlen nevű athéni közpolgár életét és halálát fölébe helyezni az ő királyi hatalmának és gazdagságának.”

1. Miért volt nehéz Szolón számára megkülönböztetni a királyi udvarban Kroiszoszt a többiektől?
2. Miben különbözött az athéni politikus magatartása az átlagostól, amikor meglátta Kroiszoszt? Mi volt ennek az oka?
3. Miért gondolta azt Kroiszosz, hogy ő a világ legboldogabb embere?
4. Kit tartott Szolón Kroiszosznál is boldogabbnak?

„De azért másodszor is megkérdezte, vajon Tellosz után tud-e nála boldogabb embert. Szolón azt felelte, tud: Kleobiszt és Bitónt, akik anyjukat és egymást minden halandónál jobban szerették. Egy alkalommal – folytatta –, amikor az ökrök késve érkeztek haza a szántásból, magukat fogták járomba, és úgy húzták anyjuk szekerét Héra templomáig. A polgárok szerencsekívánatokkal halmozták el a fiúk anyját, s az asszony nem tudott hova lenni az örömtől. Áldozat és lakoma után a két fiú lefeküdt, s nem ébredt fel többé; szenvedés és fájdalom nélkül haltak meg, boldogan az őket ért nagy dicsőségben.

»Minket tehát nem számítasz a boldog emberek közé?« – fakadt ki haraggal Kroiszosz. Szolón nem akart hízelegni a királynak, de nem is akarta jobban ingerelni, tehát így felelt: »Nekünk, görögöknek, lüdek királya, gyengécskén adott az isten boldogságot, s bölcsességből is – úgy tűnik – egyszerűt, szerénységet, nem királyian csillogót. Ez a bölcsesség arra tanít bennünket, hogy az emberi élet mindig ki van téve a szerencse forgandóságának, ezért ne csodáljuk senki boldogságát, amíg szerencséje megváltozhatik. A jövő mindig változásokkal terhes, s mi csak azt tartjuk boldognak, akinek boldogságát az isten élete végéig meghagyta. A még élő és a sors változásainak kitett ember boldogsága éppolyan bizonytalan és mulékony, mint a versenyzőé, akinek győzelmét nem hirdették ki, és nem nyerte még el a győzelmi pálmát...« Szolón ezzel elbúcsúzott Kroiszosztól, akit mélyen megsértett, de bölcsőbbé nem tett.”

(Plutarkhosz: Szolón 27. Máthé Elek fordítása)

- 5. Miért halhatott meg a legnagyobb boldogságban Kleobisz és Bitón?
- 6. Foglaltjátok össze Szolón bölcsességét! Mit jelent az igazi boldogság?
- 7. Fogalmazzatok meg néhány mondatban a történet tanulságát!
- 8. Nézzetek utána, hogy mi lett Kroiszosz sorsa!

Az igazi boldogság

Olvassátok el Szolón versét az igazi boldogságról! Vessétek össze az előző oldalon olvasott anekdotával, és fogalmazzatok meg néhány mondatban a vers mondanivalóját!

Egyformán vagyonos mindaz, ki ezüstben-aranyban
gazdag, mind, aki dús búzavetéseken úr,
sok lova és öszvére van; ámde az is, ki derűsen
éli le épkezláb testtel az élte sorát,
nőjén és gyerekén örömét leli, míg fiatalság
fűti s a boldogító, szép napok üdve virul.
Mindez kincs a halandónak. De nem is viszi senki
nagy vagyonát Aidész éji lakába soha,
meg nem váltja magát a haláltól és az emésztő
kórtól, nem menekül mégsem az aggkor elől.

(Szolón: *Az igazi gazdagság*. Franyó Zoltán fordítása)

Tanuljunk latinul!

Az alábbiakban a gazdagsággal kapcsolatos bölcsességeket olvashattok. Válasszatok közülük egyet, és tanuljátok meg kívülről!

Non possidentem multa vocaveris recte beatum. – Aki nem túlságosan gazdag, azt boldognak mondhatod.

O dives, dives! Non omni tempore vives! Fac bene, dum vivis, post mortem vivere si vis. – Ó, te gazdag, te gazdag! Nem élsz örökké! Addig tegyél jót, míg élsz, ha a halál után élni akarsz.

Summae opes inopia cupiditatum. – Az a leggazdagabb ember, aki kevéssel is beéri.

Valere malo, quam dives esse. – Inkább egészséges akarok lenni, mint gazdag.

A latin mondatok fontosabb szavainak jelentése:

beatus – boldog

dives – gazdag

vivo – élek

bene – jól

mors – halál

IX. A VELÜNK ÉLŐ LATIN

A Vatikán a magasból a Szent Péter-bazilikával és a Szent Péter térrel napjainkban, és a bazilika belseje Giovanni Paolo Panini XVIII. századi festményén

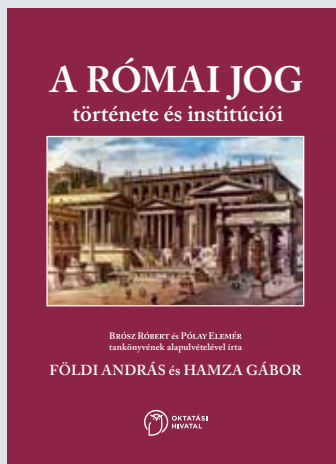

Orvosok és jogászok

Az ókori nyelvek közül kétségtávol a latin gyakorolta a legnagyobb hatást az európai civilizációra. A Római Birodalom bukását követően nemcsak a **keresztény egyház** őrizte meg és ápolta a latint, hanem a frissen kialakult **újlatin nyelvek** is. Bár a nemzeti nyelvek terjedésével a latin használata fokozatosan visszaszorult Európa országaiban, a mai napig számos tudományterület használja előszeretettel a latint. Elég, ha az **orvostudományra** gondolunk: a gyógyászatban a betegségeket, a szervrendszer részeit, az ember vázrendszerének alkotóelemeit mind-mind latin (és részben ógörög) nyelven nevezik meg az orvosok. A jogászszakmában szintén rengeteg latin kifejezést és szókapcsolatot találhatunk, a törvényeknek is latin nevük van (*lex* – törvény). Éppen emiatt **mind az orvosi, mind a jogi egyetemeken a mai napig kötelező a latin nyelv tanulása.**

1. Nézz utána az interneten az alábbi, az orvoslás és a jog területéről származó latin kifejezések jelentéseinek!
a) ius sanguinis b) ius soli c) irritabilitás d) os nasale
2. Az alábbi latin szavak az emberi test vagy szervezet egy-egy részének elnevezései. Járjatok utána, hogy mit jelentenek!
a) pulmo b) cor c) oculus d) brachium e) hepar
3. Az előző feladatban olvasott szavak betűjeleinek megadásával válaszoljatok az alábbi kérdésekre!
a) Melyik szervünket vizsgálják meg a tüdőszűrés során?
b) Melyik szervünk betegsége a hepatitis?
c) Melyik testrészünket gyógyítják meg a traumatológián?
d) Ennek a szervnek a súlyos betegsége az infarktus.
e) Ez a szerv felel a látásunkért.

Latin márkajelzések

Az egyházon és a különböző tudományterületeken túl a XXI. század emberének mindennapjaiban is fel-felbukkan a latin nyelv. Gondoltátok volna például, hogy nem egy **autómárkának** is latin elnevezése van? A német Audi gépkocsi például alapítójának latinra fordított nevéből származik (a *Horch* – hallgat latinul az *audio* igének felel meg), a svéd Volvo autó szintén latin neve pedig azt jelenti, gördülök, a Suzuki egyik modellje pedig az Ignis, vagyis tűz nevet viseli. Számos **sportegyesület** címerében is találhatunk latin jelmondatokat, különösen az angolszász országokban. Ennek oka, hogy a XIX. században, amikor számos, ma is működő sportklubot alapítottak, egyes területeken éppen reneszánszát élte a latin, és divatos volt az egyesületek mottóinak latin mondatot választani.

4. Az autóiparon kívül számos más márkaterületen találkozhatunk a latinnal. Gyűjtsetek minél több olyan márkanévvel vagy cégnevet, amelyek elnevezésében latin vagy latin eredetű szó szerepel! Csoportosítsátok az elnevezéseket területek szerint! Például: élelmiszer, technológia, kozmetikum, média, szolgáltatás stb.
5. Melyik sportegyesület jelszavai az alábbi latin mondatok? Folytassátok a gyűjtést az internet segítségével!
- a) *Nil satis nisi optimum.* – Semmi sem elég, csak a legjobb.
 - b) *Superbia in proelia.* – Büszkeség a csatákban.
 - c) *Audere est facere.* – Merni annyi, mint megtenni.
 - d) *Vim promovet insitam.* – Előmozdítja a belső erőt.
 - e) *Confidemus.* – Hiszünk.

A Harry Potter latinsága

A Harry Potter-regények szerzője, J. K. Rowling angol író nő tanulmányai során évekig tanult latint és ógörögöt. Ennek hatása a roxfordi varázslóiskola növendékeiről szóló regénysorozatában is érződik. Harry, Ron és Hermione iskolai éveik során számos varázsigét sajátítanak el. A könyv érdekessége, hogy ezek kivétel nélkül valamelyik latin szóból származnak, vagy ténylegesen létező latin kifejezések. A következő részletben két latin nyelvű varázslat használatáról olvashattok.

A Harry Potter és az azkabani fogoly című film plakátja

ferula: A latin *ferula* botot, pálcát jelent.

Mobilcorpus: A varázsigé a latin *mobilis* – mozgó és a *corpus* – test szavak összeolvasásából jött létre.

groteszk: Az olasz eredetű szó azt jelenti, hogy furcsa, torz, meghökkentő.

marionettfigura: Olyan báb, amelyet zsinórok segítségével mozgatnak.

„Odalépett Ronhoz, és pálcáját a fiú lábához érintette.

– Ferula – mormolta, mire szoros sínpólya tekeredett a törött végtagra. Lupin felsegítette Ront; a fiú óvatosan kipróbálta, hogy tudja-e terhelni a beteg lábát, s fel sem szisszent.

– Így jó – bólogatott. – Köszönöm.

– Mi lesz Piton professzorral? – kérdezte Hermione, és az alélt tanár felé pislogott.

Lupin lehajolt Pitonhoz, és kitapintotta a pulzusát.

– Nincs komoly baja – állapította meg. – Egy kicsit túllóttünk a célon, de így legalább nyugton marad. Ájultan is fel tudjuk vinni a kastélyba... Mobilcorpus.

A varázsszóra Piton csuklója, térde és nyaka lassan emelkedni kezdett, mintha láthatatlan zsinórok húznák a plafon felé. Az ernyedtest álló helyzetbe fordult, s ott lebegett néhány centiméterrel a föld fölött, akár egy fejét ingató, groteszk marionettfigura. Lupin felemelte a padlóról a láthatatlanná tévő köpenyt, és talárja zsebébe tömködté.”

(J. K. Rowling: *Harry Potter és az azkabani fogolly* – részlet.
Tóth Tamás Boldizsár fordítása)

- 6. Lupin professzor a *ferula* varázsigével gyógyította meg a sebesült Ront. Hogyan hatott a varázslat?
- 7. Hogyan hatott Piton professzorra Lupin újabb varázsigéje, a *Mobilcorpus*?

Tanuljunk latinul!

Az alábbiakban a Harry Potter-sorozatban felbukkanó további varázsigéket olvashattok értelmezésükkel, és latin eredetükkel együtt. Tanuljátok meg kívülről őket!

Levicorpus: Egy olyan lebegtető bűbáj, amely a célszemélyt a levegőbe emeli és ott tartja.

Serpensortia: Kígyóidéző bűbáj. Hatására a varázspálca végéből egy kígyó jön elő.

Cave inimicum! – Óvakodj az ellenségtől! Hatására a célterületen nem lesznek ellenségek.

Obscuro: A varázsigé használata során a célszemély szemét egy kendő köti be.

A latin szavak jelentései:

<i>levis</i> – könnyű	<i>caveo</i> – óvakodni	<i>corpus</i> – test
<i>inimicus</i> – ellenség	<i>serpens</i> – kígyó	<i>obscurus</i> – sötét, homályos
<i>orior</i> – keletkezik		

A VATIKÁN, A KERESZTÉNYSÉG KÖZPONTJA

Ahol a latin még hivatalos nyelv

A Vatikán, vagy ahogy hivatalosan latinul nevezik, Status Civitatis Vaticanae, a világ legkisebb területű és népességű állama. Rómában található, területét teljes egészében magába foglalja az olasz főváros. **Itt lakik a pápa, és itt működnek a katolikus egyház legmagasabb szintű intézményei.** Az évente közel kétmillió római turista számára kihagyhatatlan látványosságnak számít a Vatikán területén található Szent Péter-bazilika, a Sixtus-kápolna vagy a Vatikáni Múzeum. Bár a miniállam **hivatalos nyelve a mai napig a latin**, sőt az itt található bankautomaták menüjének alapértelmezett nyelve is latin, a pápa és a bíborosok leginkább már csak a szentmiséken használják a Római Birodalom egykori nyelvét. Mivel az utóbbi években egyre nagyobb igény merült fel az egykori egyházi latin nyelv mindennapi használatának szélesítésére, a közelmúltban a Vatikán merész lépésekre szánta rá magát.

1. Korábbi ismereteitek és a földrajzatlász segítségével nevezzetek meg további európai miniállamokat!
2. Melyik miniállam található még Olaszország területén?
3. A latin *civitas* egyszerre jelent államot és várost is. A fogalom a szintén latin *civis* – polgár szóból származik. Gyűjtsetek olyan idegen szavakat és kifejezéseket a magyar nyelvből, amelyek ezekből a szavakból származnak! Egy-egy példamondattal magyarázzátok is meg őket!

*A Sixtus-kápolna mennyezete
Michelangelo XVI. századi
falfestményeivel*

aktuális: A latin *ago* – tesz, csinál valamit igéből származó szó azt jelenti, hogy valami időszerű.

Latin hírek – latin tweetek

2019 nyarától a Vatikáni Rádió olasz nyelvű csatornája heti rendszerességgel kezdte el sugározni a *Hebdomadae Papaet*, magyarul a **Pápa hete című ötperces, latin nyelvű hírműsorát**. Az adásban részletesen beszámolnak mind a világ, mind a Szentszék legfontosabb történéseiről, riportokat, tudósításokat közölnek a pápa és a katolikus egyház aktuális helyzetéről. Ferenc pápa más módok mellett **latin nyelvű Twitter-üzenetek** formájában is tartja a kapcsolatot a hívekkel. Latin profilját közel egymillióan követik. Napi rendszerességgel osztja meg gondolatait a világ problémáival és nehézségeivel kapcsolatban, a keresztény tanításon keresztül próbál pozitív gondolatokat közvetíteni nemcsak a hívőknek, hanem mindenkinek, aki olvassa bejegyzéseit.

Mind a *Hebdomadae Papae*, mind a pápa Twitter-oldala **modernizálja a latin nyelvet**: minden olyan szónak, amely még nem létezett az ókorban, nyelvészek alkotják meg latin megfelelőit. Így fordulhat elő, hogy a Vatikán latinul is be tud számolni például a futball-világbajnokságról (*Certaminibus Mundialibus Sphaeromachiae*), egy öngyilkos merényletről (*voluntarius suis interruptor*), idegengyűlöletről (*exterarum gentium odium*), vagy éppen egy ufókutatóról (*rerum inexplicatarum volantium studiosus*).

- 4. Keressétek meg az interneten a *Hebdomadae Papae* korábbi adásait, és hallgassatok meg belőlük néhányat!
- 5. Nézzétek meg Ferenc pápa Twitter-oldalát (@pontifex_In), és olvassátok el néhány friss bejegyzését! A latin nyelvű mondatok magyar fordításai is elérhetők (@ferencpapa) az interneten!

Tanuljunk latinul!

Olvassátok el Ferenc pápa néhány Twitter-üzenetét latinul és magyarul is, és válaszoljatok a kérdésekre!

- A) *Dei lux eam recipientem illuminat.* – Isten fénye megvilágosítja azokat, akik befogadják.
- B) *Populi indigenarum, cum eorum linguarum varietate, culturarum, traditionum et priscarum cognitionum nobis memorant officium nostrum in curam creatorum quae Deus nobis concredidit.* – Az őslakos népek a változatos nyelvi és kulturális örökségükkel, hagyományaikkal és ősi tudásukkal emlékeztetnek minket arra, hogy mindannyian felelősséggel tartozunk a teremtet világért, amelyet Isten ránk bízott.

- 1. Az idézetek közül melyik hívja fel a figyelmet a környezetvédelemre?

A mondatokban előforduló fontosabb latin szavak:

<i>lux</i> – fény	<i>varietas</i> – különféleség, változatosság
<i>memoro</i> – emlékeztet	<i>creatus</i> – teremtet
<i>traditio</i> – hagyomány	

- 2. A megadott szavak segítségével magyarázzátok meg az alábbi idegen szavakat: tradicionális, kreatív, memorizál, variál, luxus, kreál. Gyakorlásképpen írjatok mindegyikkel példamondatot!

KÖZÖS OLVASMÁNY: RÓMAI REGÉK

Kertész István: Római regék

Kertész István *Római regék* című műve **Aeneas Itáliába való érkezésétől a fiatal köztársaság első harcaiig** meséli el Róma történelmét. A kötetbe rendezett izgalmas történetek olyan ókori szerzők műveire támaszkodnak, mint Livius, Plutarkhosz, Horatius, Ovidius vagy Vergilius. Az antik szerzők munkáit Kertész István közérthető stílusban fordulatokban gazdag olvasmánnyá teszi, és népszerűsíti a város gazdag történelmét fiatal olvasóival.

Projektmunka

Alkossatok négy-öt fős csapatokat! Válasszatok a *Római regék* alábbi fejezeteiből egyet-egyet, és a megadott szempontok figyelembevételével dolgozzátok fel őket közösen!

- A Horatiusok és Curiatiusok
- Tarquinius Priscus
- A köztársaság első árulói
- Castor és Pollux Rómában
- Publicola, a nép barátja

1. Készítsetek képregényt a kiválasztott történetből! Szerepeljenek benne a legfontosabb szereplők és a legfontosabb mondatok szövegbuborékok formájában!
2. Játsszátok is el a történetet! Fogalmazzátok meg saját szavaitokkal az egyes szereplők mondatait! Segít, ha van egy narrátor is, aki elbeszéli a cselekmény egyes részeit. Az előadáshoz készítsetek magatoknak korabeli ruhákat, esetleg díszletet!
3. Az internet segítségével gyűjtsetek minél több olyan képzőművészeti alkotást (festményt, szobrot, zenét, filmet, könyvet, verset stb.), amely a történeteitekkel foglalkozik. Amennyiben túl kevés ilyet találtok, bővítsétek a keresést: például a Római Köztársasággal vagy királysággal foglalkozó alkotások.
4. Írjatok fogalmazást a választott történet főszereplőjéről! Milyen belső és külső tulajdonságokkal rendelkezik? Mi történik vele a cselekmény során? Megváltozik-e jelleme a történet során?

Jacques-Louis David:
A Horatiusok esküje

Képjegyzék

- Az illusztrációk (6., 18., 53., 66., 91., 102., 114., 131., 151. old.) Lanczinger Mátyás és (72., 73., 101., 107. old.) Ritter Ottó munkái.
- 6–7. old.: Ettore Forti: *Római lakóház belső tere figurákkal*, XIX. század vége. J. Paul Getty Museum, Los Angeles
7. old.: *A Kis szökőkút háza* (Casa della piccola fontana) Pompeji romvárosában, Kr. u. 79 előtt. Pompeji, Olaszország
8. old.: *Caesar-oszlop* (cippus), XVI. század. Rimini, Olaszország
9. old.: *Emléktábla a madéfalvi veszedelem emlékművén*, 1899–1905. Madéfalva (Siculeni), Románia
10. old.: Ifj. Hans Holbein: *Rotterdami Erasmus arcképe*, 1532 körül. Metropolitan Museum of Art, New York, Egyesült Államok
11. old.: Hild József – Ybl Miklós – Kauser József: *Szent István-bazilika*, 1851–1906, Budapest
Sant'Apollinare in Classe-templom, VI. század, Ravenna, Olaszország
12. old.: A budapesti Királyi lovarda a 20. század elején. Az épületet a II. világháború után lebontották, rekonstrukciója 2020-ra valósult meg.
Titus Livius mellszobra egy 16. századi római rézmetszeten. Rijksmuseum, Amszterdam, Hollandia
13. old.: Bernard Picart: *Horatius*, 1708. Rijksmuseum, Amszterdam
14. old.: Joseph Baptist Hagenauer: *Fabius Maximus*, 1773–1780. schönbrunni császári kastély parkja, Bécs, Ausztria
15. old.: *Gladiátorküzdelem római kori mozaikon*, 2. század. Nennig, Németország
17. old.: Andrea di Pietro di Marco Ferrucci: *Iulius Caesar*, 1512–1514 körül. Metropolitan Museum of Art, New York
- 18–19. old.: Peter Paul Rubens: *Az istenek tanácsa*, 1622–1624. Louvre, Párizs
21. old.: Gustave Moreau: *Léda*, 1865–1875. Musée National Gustave Moreau, Párizs, Franciaország
22. old.: Sandro Botticelli: *Venus születése*, 1485 körül. Galleria degli Uffizi, Firenze, Olaszország
23. old.: Gustave Moreau: *Prométheusz*, 1868–1869. Musée National Gustave Moreau, Párizs
26. old.: Bertel Thorvaldsen: *Venus almával*, 1813–1816. Thorvaldsens Museum, Koppenhága
John Singleton Copley: *Neptunus visszatérése*, 1754 körül. Metropolitan Museum of Art, New York
Vörös alakos voluta-kratér Hermész, Apollón, Artemisz és Létó alakjával. Palermo-festő munkája. Dél-Itália, Lucania, Kr. e. 415 – Kr. e. 400. J. Paul Getty Museum, Los Angeles
Berlini-festő: *Vörös alakos lekythos Pallas Athéné megöli az óriást* jelenettel, Kr. e. 490 körül. Cleveland Museum of Art, Cleveland
Hendrick Goltzius: *Iuno*, 1595–1596. Rijksmuseum, Amszterdam
Ceres. Michiel de Jager rézmetszete Carlouche után, 1663–1684 körül. Rijksmuseum, Amszterdam
Pallasz Athéné szobra, 19. század. Athén, Görögország
29. old.: Hendrick Goltzius: *Lükaón farkassá változik*, 1589. Rijksmuseum, Amszterdam
Antonio Tempesta: *Deukalión és Pyrrha*, 1606. Rijksmuseum, Amszterdam
30. old.: Ismeretlen: *Ovidius*, XVIII. század. British Museum, London
32. old.: Tiepolo: *Maecenas bemutatja a szabad művészeteket Augustusnak*, 1743. Ermitázs, Szentpétervár
33. old.: Gustav Herold: *Atlasz*, 1886–1887. Főpályaudvar, Frankfurt, Németország
Antonio Canova: *Perszeusz*, 1804–1806. Metropolitan Museum of Art, New York
35. old.: Diego Velázquez: *Las hilanderas (A szövőnők)*, 1657. Museo del Prado, Madrid, Spanyolország
36. old.: *Pallasz Athéné és Arakhné története egy XV. század végi németalföldi kódexben*. British Library, London, Egyesült Királyság
Arakhné ábrázolása egy 1330 körüli párizsi Ovidius-kódexből. Bibliothèque de l'Arsenal, Párizs
38. old.: *Athéni feketealakos ivóedény (külix) Erisz istennő alakjával*, Kr. e. VI. század. Staatliche Museen, Antikensammlungen, Berlin, Németország
39. old.: François-Xavier Fabre: *Parisz ítélete*, 1808. Virginia Museum of Fine Arts, Richmond, Egyesült Államok
41. old.: *Homérosz mellszobrának római kori márványmásolata*. Staatliches Museum, Schwerin, Németország
Kheirón kentaur Akhilleuszt tanítja. Herculaneumi falfestmény részlete, 1. század. Museo Archeologico, Nápoly, Olaszország
42. old.: *Iphigeneia feláldozása*, I. század. Falfestmény Pompejiből. Museo Archeologico, Nápoly
43. old.: Szosziasz: *Akhilleusz bekötözi Patroklosz sebeit*, Kr. e. 500 körül. Staatliche Museen, Antikensammlungen, Berlin
44. old.: Giovanni Tognolli – Angelo Bertini: *Antonio Canova Hektor-szobra*, 1793–1838 körül. Rijksmuseum, Amszterdam
45. old.: Franz von Matsch: *Akhilleusz diadalmenete*, 1892. Achilleion-kastély, Korfu, Görögország
46. old.: Giovanni Domenico Tiepolo: *A trójai faló*, 1760 körül. National Gallery, London, Egyesült Királyság
A trójai faló ábrázolása egy 1457–1460 körüli angol kódexben. British Library, London
47. old.: *Laokoón-szoborcsoport*, Kr. e. II. század. Musei Vaticani, Vatikán
48. old.: *Aeneas, Anchises és Ascanius*, 1530–1560 körül. Metropolitan Museum of Art, New York
49. old.: Pierre-Narcisse Guérin: *Aeneas elmeséli Didónak Trója pusztulását*, 1815 körül. Musée du Louvre, Párizs
Dido öngyilkossága egy 1490–1500 körüli németalföldi kódexből. British Library, London
50. old.: *Vergilius két műsával. Mozaik Vergilius hadrumetumi házából*, III. század. Musée national du Bardo, Tunisz, Tunézia
Luca Giordano: *Aeneas és Turnus párviadala*, XVII. század. Palazzo Corsini, Firenze

- 52–53. old.: David Roberts: *Az Abu Szimbel-i nagytemplom Nubiában*, 1846. Cleveland Museum of Art, Cleveland
53. old.: II. Ramszesz fáraó sziklatemploma, Kr. e. XIII. század. Abu Szimbel, Egyiptom
62. old.: *Kephren fáraó szobra*, Kr. e. XXVI. század. Egyiptomi Múzeum, Kairó
64. old.: *Jeruzsálem kifosztásának jelenete Titus császár diadalívén*, Kr. u. 81 körül. Forum Romanum, Róma
65. old.: *A jeruzsálemi templom kifosztása Titus császár diadalívén a római Forum Romanumon*
67. old.: Giovanni Battista Piranesi: *Concordia temploma a Forum Romanumon*, 1774. Thorvaldsens Museum, Koppenhága
69. old.: *Pelopsz és Hippodameia egy római kori terrakotta domborművön*. Kr. e. 27 – Kr. u. 78. Metropolitan Museum of Art, New York
70. old.: *Feketealakos amfora birkózók ábrázolásával*, Kr. e. 520 körül. Musée du Louvre, Párizs
Kleomelosz-festő: Vörösalakos edény diszkoszvető ábrázolásával, Kr. e. 510–500 körül. Musée du Louvre, Párizs
Feketealakos amfora futóverseny ábrázolásával, Kr. e. VI. század. Musée Vivienel, Compiègne, Franciaország
Itáliai vörösalakos csésze Vulciból gerelyhajító ábrázolásával, Kr. e. 470 körül. Musée du Louvre, Párizs
Feketealakos tál atléta ábrázolásával, Kr. e. 510 körül. Musée du Louvre, Párizs
74. old.: Lüszipposz után: *Nagy Sándor mellszobra*, Kr. e. 330 körül. Musée du Louvre, Párizs
75. old.: *Nagy Sándor az isszoszi csatában*. Római kori mozaik részlete Pompejiből, Kr. e. 100 körül. Museo Archeologico, Nápoly, Olaszország
77. old.: *A capitoliumi anyafarkas szobra*, XI–XII. század (farkas) és XV. század (Romulus és Remus). Musei Capitolini, Róma
Peter Paul Rubens: *Romulus és Remus*, 1615–1616. Pinacoteca Capitolina, Róma
78. old.: Bartolomeo Pinelli: *Romulus ekével jelöli ki a Palatinus hegye körül Róma városfalának vonalát*, 1818. Thorvaldsens Museum, Koppenhága
79. old.: Albert-Ernest Carrier-Belleuse: *Óra Kronosz ábrázolásával*, 1863. Metropolitan Museum of Art, New York
84. old.: Nicolas Poussin: *A szabin nők elrablása*, 1633–1634 körül. Metropolitan Museum of Art, New York
85. old.: Jacques-Louis David: *A szabin nők közbelépése*, 1799. Musée du Louvre, Párizs
86. old.: Tobias Stimmer: *Numa Pompilius*, 1575
87. old.: *Német rézmetszet Lucius Tarquinius Superbus portréjával*, 1623. Rijksmuseum, Amsterdam
Lucius Iunius Brutus bronz mellszobra, Kr. e. III–I. század, Musei Capitolini, Róma
87. old.: Guillaume Rouillé: *Tarquinius Superbus*, 1533
88. old.: Guillon-Lethière: *Brutus halálra ítélt fiait*, 1788. Clark Art Institute, Williamstown
91. old.: A római Savaria város Isis szentélyének ásatási munkája során a szakértők vizsgálják az egykori csarnok megmaradt hatalmas gránitoszlopát, 1961. MTI Fotó: Fényes Tamás
93. old.: *A Prima Porta-i Augustus*, I. század. Musei Vaticani, Vatikán
96. old.: *Marcus Aurelius lovas szobra*, II. század. Musei Capitolini, Róma
99. old.: *Iuno márványszobra*, II. század. Aquincumi Múzeum, Budapest
- 102–103.: Roberto Bompiani: *Római lakoma*, XIX. század vége. J. Paul Getty Museum, Los Angeles
103. old.: *Tál a Seuso-kincsből*, Kr. u. IV–V. század. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
104. old.: *Itáliai falfestmény töredéke páva ábrázolásával*, I. század. J. Paul Getty Museum, Los Angeles, Egyesült Államok
105. old.: *Padlómozaik kutya ábrázolásával*, Kr. e. II. század. Pompeji, Olaszország
106. old.: *Római kori dobókockák*. Metropolitan Museum of Art, New York
109. old.: Andrea Camassei: *Lupercalia*, 1635 körül. Museo del Prado, Madrid
110. old.: *A hónapok munkáinak ábrázolása egy IX. századi salzburgi kódexből*. Österreichische Nationalbibliothek, Bécs
111. old.: Jean-Léon Gérôme: *Pollice Verso*, 1872. Phoenix Art Museum, Phoenix, Egyesült Államok
Római kori mozaik Leptis Magnából gladiátorküzdő ábrázolásával, III. század. Assaraya Alhamra Museum, Tripoli, Líbia
114. old.: *A premontrei templom és kolostor romjai*, XIII. század. Zsámbék
115. old.: *Bencés apátsági templom*, XIII. század. Ják
117. old.: Székely Bertalan: *Vérszerződés*, 1895–1897. Városháza, Kecskemét
118. old.: Feszty Árpád: *A magyarok bejövetele* (részlet), 1892–1894. Nemzeti Történeti Emlékpark, Ópusztaszer
Ligeti Miklós: *Anonymus*, 1903. Városliget, Budapest
119. old.: *Iniciálé Szent István ábrázolásával a Képes krónikában*, 1360 körül. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
Stróbl Alajos: *Szent István a trónon* (a budapesti Szent István-émlékmű részlete), 1906
120. old.: *Roskovics Ignác: Szent István a kereszténységet hirdeti*, 1900. Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest
121. old.: *Szentháromság-templom*, XIII. század. Velemér
122. old.: Jankovits Gyula: *Szent Gellért-émlékmű*, 1904. Gellérthegy, Budapest
123. old.: *Szent Gellért életének jelenetei a Magyar Anjou-legendáriumban*, 1320–1340. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
124. old.: *I. András ábrázolása a Thuróczi-krónikában*, 1488. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
125. old.: *A korona és a kard történetének ábrázolása a Képes krónikában*, 1360 körül. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
126. old.: *A magyar koronázási palást*, XI–XII. század. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
127. old.: Antal Károly: *Julianus és Gellért barát emlékműve*, 1937. Budapest

128. old.: *Tatárok ábrázolása a Képes krónikában*, 1360 körül. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
A tatárjárás ábrázolása a Thuróczi-krónikában, 1488. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
- 130–131. old.: Camillo Miola (Biacca): *A jósa*, 1880. J. Paul Getty Museum, Los Angeles
132. old.: Guillaume Rouillé: *Marcus Furius Camillus*, 1553. Metszet a Promptuarii Iconum Insigniorumból
134. old.: Bartolomeo Pinelli: *A falerii gyermekek*, 1817. Rijksmuseum, Amszterdam
139. old.: Id. Matthäus Merian: *Polükratész gyűrűje*. Illusztráció Johann Ludwig Gottfried: *Historische Chronica* című, 1630-ban kiadott művéből
142. old.: Futó spártai lány bronzszobrocskája, Kr. e. VI. század. British Museum, London
Edgar Degas: *Fiúkat kihívó spártai lányok*, 1860. National Gallery, London
144. old.: B. Barloccini: *A szent-hegyi kivonulás*, 1849
147. old.: *Szolón Kr. e. IV. századi mellszobrának római kori másolata*. Museo Archeologico, Nápoly
148. old.: Nikolaus Knüpfer: *Szolón Kroiszosz előtt*, 1650–1652 körül. The J. Paul Getty Museum, Los Angeles
151. old.: Giovanni Paolo Panini: *A Szent Péter-székesegyház belseje*, 1754 körül. National Gallery of Art, Washington
155. old.: Michelangelo: *A Sixtus-kápolna mennyezete*, 1508–1512. Sixtus-kápolna, Vatikán
158. old.: Jacques-Louis David: *A Horatiusok esküje*. 1784–1785. Musée du Louvre, Párizs

A könyvben található további képek: Shutterstock Képgyűjtemény.

Shutterstock szerkesztői képek: 70. o. Ververidis Vasilis/Shutterstock.com